כתבי

י. ל. פרץ

472

כתבי י. ל. פרץ

כרך חמישי

א. היא

ב. בחזון

ספרי „מוריה"

הוצאת „דביר"

תל־אביב, תרפ"ו.

Copyrigth 1925 by the „Dvir" Co. Ltd., Tel-Aviv.

דפוס „אחדות" בע"מ, תל־אביב.

תוכן:

I. היא

האלמת

הָאִלֶּמֶת.

תור האביב הגיע והחרף עודנו שורר בכל תקפו על ארץ רבה. החרף האכזר! המעט ממנו המכאובים אשר השיא לעניי אדם זה ששה ירחים! את כל עמלם אכלו התנורים, ומעט תפוחי־האדמה אשר חשכו לימי החרף קפאו במרתף; וכל זה איננו שוה לו. עוד מעט והגיע חג השבועות והוא—ממקומו לא ימוש. הנה בקר לא עבות, השמש יופיע בהדרו והפיץ קוים חמים על הארץ, העטופה ברגבי קרח ושלג, הילדים הקטנים מתפרצים זעיר שם זעיר שם מן „החדר", המלא צחנה ורקבון, החוצה, לשאף רוח צח ולצחק לפני האורה – השמש. הנערים ישיחו כבר על אדות הנהר. יום „ל"ג בעומר" כבר עבר, האנשים יפשטו את אדרות־הכבשים מעליהם ובעלי־המלאכה ישמחו לקראת היום הבהיר והחם, ידיהם לא תקפאנה עוד מקור וילדיהם הקטנים ירדו מן המטות לצחק ולהשתעשע. הערב גם הוא חם ונעים, השמים טהורים, רבבות כוכבים נוצצים ומזהירים, והתקוה תתגנב אל לבב כל גבר, כי עוד מעט ובא האביב.

ויהי ערב ויהי בקר—והנה אֵד אֹפֶל יכסה את כל היקום, השמים מתכסים בעננים, וגגות הבתים—בשלג. מדמנה בחוצות וקרום כפור דק זעיר שם עליה. עוד מעט ופתותי שלג נופלות ארצה ואחריהן—גשם שוטף וקר.

אך לא לעולם חסן האכזר הזקן. עוד שבוע, עוד שבועים וקצו יבא. יד הצעיר ומלא כח עלומים תגבר עליו ויירשנו; אולם מי יעצור כח לשאת את ידו הקשה עד העת ההיא?

יש אשר החרף והאביב מתחלפים זה בזה פעמים אחדות ביום אחד. ביחוד רע ומר אז להנשים נושאות הסלים. הגשם והשלג יורדים ארצה ומרטיבים את בגדיהן. כל עצמותיהן רועדות מקר והן שולחות את אצבעותיהן הנקפאות אל קדרות הגחלים אשר תחתיהן, ופתאם תגיח קרה ובגדיהן הרטובים מהגשם ומהשלג ידבקו אל בשרן, גם הפֵּרות והתופינים אשר בסליהן יקפאו.—אך ברוך השם! הנה השמש יופיע מבין העננים ומחֻמו ימס הכפור אשר על הבגדים ויהי למים, נוטפים ארצה, והנשים תשאפנה אל קרבן את האויר

החם במאמצי־כח. וכעבור רגעי מספר יתחולל עוד הפעם רוח קר ויביא ענגים שחורים בכנפיו, השמש איננו ופתותי שלג גדולות יורדות ומכסות את הנשים וסחורותיהן גם יחד.

בעיר מהומה ומבוכה. חמת ה׳ נתכה על עוללים ויונקים. בקרב „התולעים הקטנים״ — מגפת ה׳. מבתי־המדרש ומבית־הכנסת יִשָׁמע קול בכי ויללה. זעקת אמות רחמניות קורעת שמים. נרות למאות יאירו בכל פנות בתי־התפלה והחברה „תהלים״ לא תדום אף רגע מהתפלל בעד החולים הקטנים.

אסכרה, אדֶמת ואבעבועות — וכפעם בפעם יכבה נר שעוה ירוק וקטן. את השעוה תכלינה המחלות ואת הפתיל ישאו „הנושאים״ בעריבה אל חצר־המות.

„והחזיקו שבע נשים באיש אחד״ — הוא רופא העיר. ומי זה לא ידע את הרופא? הן יליד העיר הזאת הנהו. שמואל עושה חבלים אביו, וב„חדרי״ העיר הזאת למד בנעוריו.

נשי רבותיו תקראנה אותו עד היום בשם „יֶקילה״, הנשים הצעירות, אשר צחקו עמו יחד בחול בילדותן, תקראנה לו „אדוני גאלדרינג״, ואלה אשר לא ידעוהו מעודן—„אדוני הרופא״.

כל אנשי העיר יזכרו עוד את העת, אשר החל ללמוד „חומש״ ולהניח תפילין. אחדים יזכרו גם את „הדרשה״, אשר דרש לפני הקרואים אל המשתה, אשר עשה אז אביו—הוא היה באמת „עלוי שבעלוים״, וכאשר החליט שמואל אביו לשלחו אל הגימנזיום, בכתה אמו הצדקנית מאין הפוגות, עד אשר כלו בדמעות עיניה, גם התעלפה פעמים רבות ותפל לרגלי אישה, ותענה בצום נפשה ימים רבים, וכל אלה לא הועילו לה. — עתה שב לעיר־מולדתו מכתר בתאר „דוקטור״ ובשעה ראויה, בשעת המגפה. אומרים, כי היודע את „האותיות הקטנות״ יודע דברים אחרים בודאי. ובני העם מושכים אותו מבית לבית.

— אדוני הרופא, בשם ה׳!—קראה אשה זקנה אחת, באחזה בפי מעילו מימין — מהרה ובא עמי אל ה„הקדש״, כי האלמת נפלה למשכב.

וכל הנשים הרפו ממנו בראותן את „מירל״ הגבאית. ידע ידעו כי „פה קדוש״ לה ולה הנצחון תמיד, גם ברחוב, גם בבית־הכנסת. אישה „יונה הארוך״ מלמד־גמרא, יקלל אותה תמיד קללות נמרצות, ומירל לא תרגז ולא תתקצף. מירל שומעת במנוחה את כל הקללות המעורבות במלות עבריות ותלמודיות, ואחר תשוב ותשנן אותן ברחוב ובעזרת־הנשים, ובעלות־ריבה תאלמנה מפניה, מבלי דעת עד היכן הקללה העברית מגעת.

בחצר „ההקדש" המלא רפש וטיט יצחקו יחד ילד כבן ארבע שנים וילדה כבת חמש שנים. היא לשה עגות מן הטיט אשר לפניה, והוא שם אותן בבור קטן, אשר היה להם לתנור.

— כשוב אמנו לאיתנה — אמר הילד לאחותו — תמכר את אשר נאפה והיה לנו כסף רב!

— התדע מה? — ענתה הילדה — נעשה נא לנו גם אנו חנות קטנה.

דבריה מצאו חן בעיני הנער וילכו שניהם יחד לתור מקום בחצר, אשר יסכן לחנות. בירכתי החצר נצב ה„ארון" ועליו מעטפה שחורה, מרוקמת באותיות אדומות „צדקה תציל ממות", ובו בחרו להם הילדים להניח עליו את עגותיהם.

מן ה„הקדש" יצאה „ברַינה העבה", אשה גבהת־קומה ובריאת־בשר. צעדיה קטנים עד כי תראה לא כהולכת כי אם כמחלקת על פני הארץ. כל שער לא נראה בבבות עיניה הירקרקות, אשר היו נטויות אל הפוזמקא אשר בידיה, ואך שתי טפות דמעה גדולות נזלו לאט על לחייה העבות והקמוטות.

והנה „מירל" צולעת לקראתה בחצר. פניה ירוקים ומלאי קמטים, ראשה הקטן, אשר ידמה בגדלו לאתרוג קורפו, נע הנה והנה בלכתה, ומבעד למטפחת ראשה נראו על מצחה משקפים, אחוזים בחוטי ברזל עבים, אשר השתמשה בהם אך לאמירת ה„תחנות".

— האַת זאת, מירל?

— מאין תבאי, ברינה?

קול ברינה היה עב וגס כקול המנקים בארובות, וקול מירל היה דק ומצלצל, ובדברה נפסק לרגעים. לשונה התנהלה בכבדות עוד רב יתר מירכה הצולעת, ובכל זאת היה פיה פה־קדוש.

— מאין אבוא — ענתה ברינה — אם לא מאצל האלמת? מה תחשבי, מירל יקרה? ממנה נוכל לקחת מוסר. נראה בחוש, כי בשר־ודם הוא אך חרס נשבר, כפיס עץ, אפס ואין.

— צר לי עליה, האמללה — קראה מירל בהריחה טבק — הנני הולכת אליה גם אני.

— ואני האם עזבתיה? אך מה אעשה ואישי הרעבתן, אפל יקחהו, רבונו של עולם! בבואו לאכול, לא יחשה ולא ישקוט כזאב־ערבות עד אשר יאכל די שבעו.

— ואישי, התדמי כי טוב הוא ממנו? המעט הוא אשר אשא ואשר אסבול ממנו? אך מה נוכל עשות ולכך הן נוצרנו. כל אחת ממנו תשא את צרור תלאותיה עד אשר תשכב בקבר, שם אולי ננוח.

— לכי נא, מירל, אליה, כי אין איש שם, אשר ישים עינו עליה, וזה שלשה ימים בודאי שהיא גוססת. שמעיני, מירל, היא באמת „נשמה כשרה". מעודי לא ראיתי, כי יאבק איש עם המות זמן רב כזה, כמוה. לו שמעת את נהמה... ומה שֻנו פניה... היוכל איש להכירה? עץ יבש... ורגליה כשני רגבי קרח...

— רחמנא לִצלן! — קראה מירל — וכמה ימי שני חייה? אפונה אם הגיעו לשלשים.

— אולי שלשים שנה. עודני זוכרת אותה מלפני השרפה בטרם נאלמה לשונה. הן אך שנות מספר עברו מן העת ההיא ועד עתה: ועתה — אני הזקנה עודני בריאה, אף כי עשר פעמים ביום אתפלל אל ה׳ כי ישלח לי את המות, המלאך הגואל מכל הצרות, והכבשה התמה הזאת... אך אל נא אפתח פי לשטן. ומי יבין אפוא את דרכי ה׳, שאינני שוה גם להזכיר את שמו הקדוש!

— למה תשאלי כזאת?... אשר יִקרא, עליו ללכת...

— שמעתי באומרים לי — הוסיפה ברינה לדבר — כי הרופא נתן לה היום סמי פיזֶם... לו הייתי אז על ידה, כי אז לא נתתיו לעשות את הנבלה הזאת.

גם למירל חרה הדבר הזה. זה כבר „הרעישה את העולם" על הרופא הזה, באמרה, כי „שוחט" הוא.

— ומה תחשבי אַתּ? אלמת עניה! את אשר יוכיח ה׳, ייסרו גם אנשים. כן, ברינה, אם יסתיר ה׳, ברוך הוא וברוך שמו — ובדברה הרטיבה אצבעותיה ברק פיה ותנגב אותן בכנף שמלתה — את פניו מאיזו משפחה, אז תדעך כנר. תיכף אחר חתונתה מת עליה אביה ר׳ דוד׳ל, זכרונו לברכה. שנתים ימים אחרי כן מת עליה גם אישה, תבדל היא מהם לחיים ארוכים, רבש"ע, והיו לה למליצי־ישר; ועתה אמר הרופא נואש גם לחייה... הרופא, ימח שמו!... לו ראית איך יתנכר אליה, כמו לא ידעה מעודו. ומי כמונו יודעות, כי בשכבר הימים ידעו היטב איש את רעהו. —

— הסי נא, הסי! אכן מצאת לך שעת־הכושר ומה לדבר...

— חלילה לי, חלילה! האינני יודעת, כי עון פלילי הוא לקטרג על חולה, ומה גם בעת, אשר הנשמה תכון לתת דין וחשבון לפני בית־דין של מעלה! אנכי לתֻמי אדברה... מה פשעם ומה חטאתם אם התרועעו יחד? בבית אחד גרו, וצעירים לימים היו... ובאמת —

השעון השמיע: אחת, שתים, שלש. וברינה אחזה את ראשה בידיה.

„רבונו של עולם! המרק, המרק שלי! בלי ספק לא נשאר עוד ממנו גם זכר. כל מחלה וכל מכה, הכתובה בספר „התוכחה", תחול על ראש אישי היקר, רבש"ע! התדמי, מירל יקרה, כי יגש אל הכירים לשים עין על הפרור לבל יהי למאכלת־אש? אש תאכלנו, רבונו של עולם! די לו כי מתגולל הוא אחרי כן עלי.

— לכי אפוא, לכי, ברינה, האם לא אדע ולא אחוש זאת גם אני? בהביטי אל פני אראה גם פניך. הן זה גורל כל הנשים ומנת חלקן בחיים; לכי אפוא, ברינה, לכי —

— היי שלום, מירלה!

— לכי לשלום, ברינה!

שתי הנשים נפרדו אשה מרעותה, אך ברינה שבה כרגע.

— עוד מלה אחת, יקירה, הגידי נא לי: האם לא טוב היה לשלח להגיד זאת לר' דוד'ל, זכרונו לברכה? ובאמת — מדוע לא? ומי זה מחויב לעמל בעדה יותר מהאב בעד בתו היחידה?

— בודאי, בודאי! צדקת מאד, ברינה, הלא כה דברי אישי תמיד, כי שמה עליונים למטה ותחתונים למעלה. מי יודע אולי הוא שמה מן הנכבדים?

בין כה וכה ראתה מירל את הילדים המצחקים יחד בחצר.

— ראי נא ראי, ברינה — הוסיפה מירל לדבר — הנה אלה הצאן לא ידעו מאומה, כי עוד מעט ונלקח רועם מעל ראשם. הצפרים האלה לא תדענה כי קנן ינוע, ועוד מעט ונפל מן העץ ארצה.

ברינה קרבה אליהם.

— אוי ואבוי לעונותינו הרבים — קראה מירל עוד — בבית הורים כבר היה לומד נער כזה „חומש", ועתה הנהו מצחק בעגות טיט. בראותי זאת „יגוע לבבי". הלא כה דברי אישי: „מפי עוללים... ההבל, היוצא מפי תינוקות של בית רבן, עולה ישר השמימה..."

— הביטי נא היטב — קראה ברינה גם היא — בפני הילד וראית אם לא פניו כפני האלמנת ממש: הנה הפנים החורים, הנה השערות השחורות, הנה העינים הגדולות ממראה התכלת, כן, כן! לא כן הילדה, הֶנה; פניה דומים ממש לקלסתר פני אביה רבי זַנויל ז"ל, להבדיל בין המתים והחיים: הנה חוטמו הגדול, פיו העקום; גם היבלת החלה לצמח על לחיה השמאלית. התראי, מירל — הוסיפה ברינה בקול פחדים — הנה גם ג ב ן לה.

— התחכמי אפוא ותבואי עד חקר הנהגת שמו הקדוש — קראה מירל — ובאמת לפי שכלי הקצר היה ראוי להיות להפך. הן... אל נא אחטא במוצא

שפתי, נער כי יולד, אם גם מום בו, נער הוא, ואם לא תהיינה עיניו כיונים, ואם גם יהיה עור באחת מעיניו, האם לא יוכל היות לסוחר, למלמד ואפילו לרב בישראל?! — ולמה לא? אך קרבן כי יובא למזבח ה׳, אם מום בו, לא ירצה! העיקר כי יהיה לו מח בקדקדו, כי יבין לדעת את „האותיות הקטנות", זה הוא העיקר. לא כן גורל עלמה, כי מה אנחנו הנשים, אם לא „השעיר לעזאזל"? אמנם כן — נאנחה מירל מרה — רע ומר גורלנו. ובאמת מי זה לא ידע כי פנים רעים — חסרון גדול ל„שדוך" ומה גם גבן...

— מה אומר לך, מירלה, אזני לא תשבענה משמוע את דבריך הנעימים, כל מלה ומלה תמתק בפי כנופת־צופים.

התהלות האלה נעמו למירל מאד. עיניה הקטנות נוצצו מרוב שמחה, ותוסף לדבר:

— אל נא נחטא בשיח שפתותינו. מי יאמר לו מה תעשה? הן גם מלאכים ושרפי־מעל יחילו מפניו, אחד הוא אך הצדיק מקוזיניץ, אשר יחוה תמיד את דעתו לפני הקדוש, ברוך הוא. ואולי להפך: אולי היה כן רצון שמו, הקדוש, ברוך הוא, כי תהי רעת־מראה ובעלת־מום. באמת בימי הדור החצוף הזה... בלי צניעות, בלי בושה... רבות רבות תראינה עיני בלכתי ל„תקון חצות", ומה גם לסליחות — והעלמה הזאת תהיה יתומה עזובה, מי ישגיח עליה או מי ישים לב אל דרכיה? — ובאמת הן כל העלמות תהיינה, ברוך השם ל„כלות" וכל „הכלות" תנשאנה, וכמעט כל הנשואות תלדנה, ברוך השם, בנים ובנות; אם כן אפוא, מה מנה יהלוך, אם יש בה מום אם אין, אם חטמה עקום או ישר? הבל הבלים! האיש אשר גבן לו על שכמו „ישאהו". הלא כה דברי מנדיל אישי תמיד: „עולם כמנהגו נוהג". שם בעולם האמת לא ישאלו את ה„בשר ודם": אם היה חוטמך ישר או עקום? אם היו לך עיני יונים או עיני חתול? לא. חס וחלילה! אך זאת ישאלו: „עסקת באמונה?" נזהרת במצות „חלה", ב„הדלקת הנר", ב„נטילת הצפרנים" וכדומה — למשל, העיקר הוא, כי נעשה כל מעשינו כ„משה מורשה" כה„אבות" וה„אמהות" והשאר — הבל הבלים!

— אמת, אמת — הסכימה ברינה, בנענעה בראשה.

— ואם גם אני צולעת על ירכי — הוסיפה מירל בגאון — האם לא „זקנתי עם אישי" הנבזה? האם לא ילדתי לו בנים? לו היה לרצון לפני רבון העולמים, כי עתה היו לי שנים עשר „עשרת השבטים", ועתה נשארו לי חמשה... ואם הוא יקללני תמיד קללות נמרצות, בכל זאת... בכל זאת,

האם לא יכבדני בלבבו? האם לא ישלים את כל חפצי? ובאמת, האם לא ידע, כי אשה צנועה הנני ומלֻמדת?...

— לעומת זאת אומר אישי — רבונא דעלמא כולא! — שתחת האחת, בת חמשים וארבע שנה, טוב לו שלש בנות שמונה עשרה...

— הרפי נא הרפי מדבר כזאת. אין זאת כי מצחק הוא — נחמה אותה מירל.

ושתי „הגבאיות" האלה שכחו כלה את האלמת. אך בעת ההוא נשמע קול איום מן ה„הקדש", הוא קול נהמת החולה. הילדים רעדו מפחד, עד כי עגות הטיט נפלו מידיהם ארצה.

— הוא קול האלמת — נאנחה ברינה.

מירל מהרה לבוא אל ה„הקדש" פנימה ותלך הלוך וצלוע עד אשר נעלמה אחרי הדלת. וברינה עמדה רגעי מספר על מקומה ותחשוב מחשבות. פעמים אחדות שלחה את חוט הברזל אשר בידה אל תחת אזניה. אחרי כן הניעה את כל גוה העב ואת חוט הברזל תחבה בפוזמקה אשר בידה ותגש אל הילדים.

— למה לי לשאול את פיו? — דברה אל נפשה — לו האגרוף ולי צפרנים. אם יקח הוא את המגרפה אקח אני את המִרדה. קומו, ילדים, ולכו עמי ונתתי לכם ארוחת־הצהרים.

וברינה אחזה בידי הילדים ותוציאם מחצר ה„הקדש" להביאם אל ביתה.

בבוא מירל אל ה„הקדש" ומשם אל החדר אשר שכבה שם האלמת, מצאה שם גם את הגבאית „פרידה השחורה", אשר ישבה על יד המטה ותקרא בדממה באזני החולה מספר „מעבר יבק" ב„עברי־דייטש".

— אל רחום! — קראה מירל בקול — האומנם?!

— למה תשאלי, מירלה — ענתה פרידה — עוד לא ראית גוססת כשרה כמוה. אם אך אחדל רגע מקרוא באזניה, תזעק זעקה גדולה ועלי לקרוא הלאה. אך זאת נשמה כשרה! מירל לקחה בידה את ה„מעבר יבק" ותשב על יד המטה על מקום פרידה, ופרידה השחורה קמה ותמה את דמע עיניה במטפחתה האדומה. רגעי מספר עמדה שחוחה על פני החולה ותנענע בראשה.

— הרואָה אַת, מירלה? עיניה פתוחות, אך לא תראה מאומה, שערותיה הלבינו... בת שלשים שנה!

מירל לא ענתה מאומה. ותשם את המשקפים הגדולים על חוטמה הדק והקטן ותחל לקרוא.

— אֵל אחד בשמים! — הוסיפה פרידה לדבר — הוא יראה וידע את מחשבותיה ורגשותיה כעת. התדאג לילדיה? התזכור עוד את ימי נעוריה?

אמנם כן. במוח החולה תעברנה כל שנות ימי חייה.

בדמיונה והנה היא עלמה בת חמש־עשרה שנה, יתומה מאִמה, ועליה לבדה לכלכל את עניני הבית. אך קום תקוּם ממשכבה בבוקר, והנה ידיה מלאות עבודה, תרחץ את ידיה ואת פניה, תסרק את שערותיה השחורות והארוכות, תטאטא את הבית. ואחר תחם את המיחם הקטן; אך המלאכה האחרונה לא נעשתה כה מהר, וראשה סובב עליה כגלגל מן הקיטור והעשן, שעלו מן המיחם, בנפחה בגחלים. פניה היו חורים תמיד וגם אודם קל לא נראה על לחייה; ואביה היה נאנח תמיד בהביטו אליה: „כאמה בתה!"

אך מי ישים לב לדבר הזה? עליה ללכת לקנות לחם. בעד שתי אגורות חלב־חמץ ועוד דברים נחוצים לארוחת־הבוקר, ואז תחל להכין ארוחת־הצהרים. העבודה, אשר לא נעמה לה ביותר, היתה ללכת אל בית־המטבחים לקנות בשר, כי בהרים הקצב את קרדומו מעל לראשי הנשים, הסובבות אותו, לחטוב את הבשר, עבר קור בכל עצמותיה, ראשה כבד עליה ואזניה צללו. על כן לקחה תמיד את כל אשר נתן לה הקצב ולא הפצירה בו, ככל הנשים, לתת לה „חלק רך וטוב". גם הקצבים הביעו תמיד תהלת „חנה החִורת", באמרם, כי כל הנשים אינן שוות באצבעה הקטנה.

את הבשר עליה לשרות במים, למלוח, להדיח, ואחרי כן לשפות את הקדרה על האש. אחרי מלחה את הבשר היא מצעת את המטות ותבער את האש. הקדרה רותחת כבר על האש והשעון השמיע כבר אחת, שתים עד שתים עשרה פעם. פניה החורים יאדמו פתאום כשני. היא מבטת כה וכה והנה אביה איננו בבית, היא פותחת לה בלאט את הדלת ויוצאת אל הפרוזדור. שם תעבור על פני פתחים אחדים, אף תתעכב לרגעים אצל כל דלת לראות, אם לא יצא מי, ויוצאת אל החצר ושם תעמוד בשער. הרחוב הצר — ריק. היא מטה את אזנה אל הקיר ותקשיב קול צעדים. גל דם חם יזרום אל פניה: „הוא הולך!" וכרגע תראהו מרחוק, לבוש מעיל ממראה תכלת ועליו נוצצים כפתורי כסף, ככוכבים בתכלת הרקיע, וצרור ספרים בין אצילי ידיו, ועיניו נטויות אל השער. ובראותו אותה יעבר צחוק־חן נעים מאוד על שפתיו. הוא ימהר לגשת אליה, ולבה יענה בהד לקול צעדיו. בקרבו אליה תרעדנה שפתותיה. והנה הוא נצב לעומתה... ראשה סובב סובב עליה כגלגל. למען לא תפול ארצה תשלח מהר ידיה לאחוז בשער, הוא ישח אליה והיא

מרגשת את נשימתו החמה. בין כה וכה תסוב איזו דלת על צירה והוא יחליק מהר בעד השער.

בשעה השלישית אחרי הצהרים יִשָׁנה המחזה הזה,

אחרי ארוחת־הצהרים תשב לתפור ולתקן כתנות. מן הבית השני יחדור עמוק ללבבה קולו הנעים עם מלות זרות ומשונות – ואף גם זאת מה ינעם לה לשמוע ולהקשיב... אך לפעמים יכאב לבבה. מאוד תתאו לדעת פשר המלות האלה – –

השמש תרד מעט מעט לפאת ים עד אשר תסתר כלה, ואז יבואו האנשים על הנשים הגרים בחצר וישבו יחד על המושב, אשר לפני השער, לדבר ולשוחח כחפץ לבבם. היא פותחת את החלון ותוציא את ראשה החוצה, לשמוע בספר „שמואל עושה חבלים" על אדות בנו, כי הוא התלמיד הנבחר בהגימנזיום, כי על כל למודיו ינתן לו האות חמשה, ושכל מוריו אהבוהו; וכי היה יהיה בקרב הימים לשר־העיר, לשר־מחוז ואולי לשר־פלך.

– ישמרנו ה'! – קרא אחד היושבים – לו היה פה שר יהודי, כי עתה הצר לנו רב יתר.

– ואיפה א נ י? – –קרא שמואל ברוגז – האם אתנהו ללכת בשרירות לבו? האם לא אביו הנני?

בין כה וכה התגנב יעקב אל הבית פנימה ויעמוד לימינה, וישען על החלון, וראשי שניהם נגעו זה בזה... מאז לא שמעה עוד את אשר ידבר בחוץ, גם את דבריו, אשר דבר באזניה, לא שמעה ולא האזינה.

– קומי נא, בתי היקרה, אך אל תפחדי – עורר אותה אביה משנתה באחד הלילות – קומי נא, כי שרפה בעיר, הנה קול המון פעמונים.

בְרגע ההוא נפתחו תריסי החלונות ברעש והמולה, ולשונות להבה התפרצו פתאום אל תוך הבית, ותמונות שחורות ואיומות נראו לעיניה בתוך הלהבה... אחדות עופפו אליה ואחדות אל אביה – ומרוב פחד התעלפה.

כאשר שב רוחה אליה, שכבה ערומה ברחוב העיר ואך כתנתה כסתה מעט את מערומיה, מסביב היה אור. להבות אש עפו מכל עברים ברעם וברעש כהמון שדי תפתה, להשחית ולבלע בתים ויושביה, ואזניה צללו לקול שריקות האש הגדולה אשר מסביב לה, ויליל הנשים הקוראות בקולות מוזרים: „הה, בני! חוסו! הצילו! הה, בתי! – ואביה עומד שחוח עליה ומביע לה

נחומים: „הרגעי נא, בתי, אל תיראי. הודות לה׳ כי עבר האסון גם לא אונה לכל איש רעהו!״.

כמאה צעדים הרחק מן הבערה שכבה על הארץ ותרא ותשמע את כל אשר מסביב לה. פתאום נשמע קול יליל נורא מבין המהומה: „יעקב! הצילו! יעקב בוער באש!״ וכל האנשים, אשר עמדו מסביב, פרשו כפיהם ויקראו גם הם בקול איום: „יעקב! יעקב!״ והיא רואָה והנה יעקב בחלון... וקולות למאות קוראים אליו, כי יקפוץ החוצה, ואלפי ידים פשוטות אליו, לאחוז בו בנפלו. הנה הוא עומד על סף החלון. כבר כָּפַף את ראשו החוצה, הנה הוא עף ברוח...

ממעמקי לבבה תפרוץ זעקה איומה... היא חשה ומרגשת, כי הזעקה תחרוג מקרבה למעלה, אך תכלא בגרונה, מבלי יכולת לצאת החוצה. לשוא תתאמץ לקרוא, לשונה דבקה לחכה ולא תוכל הוצא מפיה אף הברה אחת, ותשב ותתעלף. —

כאשר שבה שנית לתחיה, גרו כבר בבית אחר, בחדר צר, אָפל ורטוב, והיא שכבה לא במטה על כרים וכסתות כאשר הסכינה, כי אם על שני כסאות שבורים מכוסים בבלואי־סחבות. בפקחה את עיניה ישב אביה על ידה.

— הודות לאל! עתה שבת, בתי, לאור באור החיים — קרא ברגש, ואחר השח ראשו אליה וישקה במצחה.

— זה עתה ישב יעקב על יד מטתך. גם הוריו יגורו בחצר הזה. שארית דמה זרמה אל לחייה החורות כסיד.

— חנה׳לה! — הוסיף אביה לדבר אליה — אולי תחפצי מה, מרק או מעט חמים?

גם מרק גם חמים אִותה נפשה הצמאה מאוד, עד כי דבקה לשונה לחכה, שפתיה נחרו וכמו חשה יבשת בקרבה פנימה, ותאמר לבקש מה, מרק או חמים להשיב נפשה; אולם אך שפתיה נעו וקולה לא נשמע.

— בתי — אמר אבִיה אליה — עודך רפת־כח...

דבריו אלה הרגיעו את רוחה. על האח עמדה קדרת מרק ועל הרצפה על יד התנור עמד המיחם, אשר רתחו מימיו, ותוצא ברוב עמל את ידה הדקה מתחת להמכסה אשר עליה, ותרמז בה על המיחם. — ומני אז אך י ד י ה היו לה ל פ ה. היא היתה לאלמת — — —

היא שבה לאיתנה, ותשב לכלכל את כל עניני הבית; אך עבודות הבית כבדו עליה מיום ליום. אביה התבונן בה תמיד ויאָנח מרה... גם פרנסתו הלכה הלוך והתמעט מיום ליום.

במשך שנה שלמה הצליח בידם לקמץ מעט כסף ממחיתם די לקנות שתי מטות, כרים אחדים, גם כתנות אחדות לעורם. מעט הכסף הזה לא נותר להם מהוצאות הבית, כי אם מקיבתם הרעבה, לא אחת ושתים לא אכלו ארוחת־הצהרים וכמעט תמיד שכבו לישון מבלי אכלם ארוחת־הערב.— אך ירדה מן המטה אשר שכבה עליה ירחי מספר, באה אחת השכנות הביתה ותקח לה את המיחם הקטן, אשר השאילה לאביה בחלותה. מן היום ההוא והלאה לא שתו חמים עוד. הקצב האמין לה ויתן לה בשר בהקפה, אבל אך לשלש ארוחות ולא יותר, ומנת חלקה — עצמות וגידים. מצבם הלך ורע, אביה זקן, קומתו שחה, שערותיו הלבינו. גם על משכבו בלילות לא ינוח, יאנח וישבע נדודים עד אור הבוקר, וביום הוקיר רגליו מביתו תמיד. — אולם יעקב לא שנה ולבבה ידמה כי עוד גדל וייף, ולמן הבערה גדלה אהבתו אליה שבעתים. מדי יום ביומו, בשעה השתים־עשרה ובשעה השלישית, נפגשו יחד בשער החצר, ולפנות ערב יבוא תמיד אל ביתם וישב עמה על יד החלון, מעביר ידו על חלקת שערותיה השחורות, הרכות והדקות כמשי, ישקנה נשיקות חמות וארוכות, ודמעות, דמעות תזלנה מעיניה באין הפוגות...

בנסוע יעקב מעיר מגורו לגמור את חק־הלמודים באוניברסיטה למחלקת הרפואה, היה דורש בשלומה תמיד במכתביו לשמואל אביו.

— חנה׳לה! — קרא לה שמואל כפעם בפעם — יעקב בני דורש לשלומך! מה יקר אז שמואל בעיניה! מה יגדל חפצה להביע לו את רחשי תודתה; אך מה יועיל החפץ? שפתיה נעות וקולה לא ישמע...

לתקופת השנה ושמואל הביא עוד הפעם דרישת שלום, אך שונה מאד מהקודמת.

— התראי, חנה׳לה — קרא אליה — מה יקר מפנינים יעקב בני. כבר יבקר את המחלקה השניה, ובכל זאת לא יבוש באביו ובאמו ולא יחדל מכתוב גם אליך. דבריו האחרונים פלחו עמוק את לבבה. כעבור ימים מספר ספר לה שמואל על דבר מכתבי בנו, כי לא יעצב עוד לביתו, כי נקרא נקרא לבית גביר גדול לנשף־חשק ויצא במחולות עם כל הנשים והעלמות...

— התשמעי? גם לחול במחולות ידע —

כל יצורי גוה רעדו יחד, רגליה מעדו ותפול על המטה, ושתי בהרות אדומות נראו על לחייה החורות כסיד. לילות אחדים ישבה אל החלון ותשמע את אשר ידובר על המושב אשר לפני שער החצר.

— השמעתם? — אמר אביה — הן צחקנו תמיד על שמואל ובנו; ועתה

ימלא שחוק פיו עלינו כלנו, כי זה עתה קבל מכתב משדכן אחד, כי יציע לפני יעקב בנו נכבדות עם סך שמונת אלפים רו"כ נדה; אך בנו יכתוב אליו, כי לא יאבה ולא ישמע, אם לא יתנו לו שנים עשר אלף. התשמעו? שנים עשר אלף נדה יאמר לקחת ולא יפחת אף אגורה אחת.

חנה נפלה לארץ כנפול עץ רך תחת הגרזן. אשר יונף עליו, ותחל עוד הפעם שבועות אחדים; אך הפעם לא שכבה עוד בבית אביה, כי אם בבית־החולים, אשר יקרא לו „הקדש". בצאתה הפעם מבית־החולים היתה כבר לאחרת, פניה ירקרקים תמיד, עיניה עצומות מעט, כמו לא ראו שֵׁנה זה זמן רב. עצלה, וגם זכרונה עזבה, ולא ידעה עוד גם לכלכל את הבית. את אשר צוה עליה אביה לעשות עשתה אבל לדעת ולהבין מעצמה לא יכלה, וגם בעבדה את עבודתה על פי אביה, נראה לעין, כי לא ידע לבבה את אשר תעשינה ידיה. בבוקר בבוקר הזכירה אביה ללבוש את בגדיה, לרחוץ את פניה וגם לאכול לחמה. ובאחד הלילות שב אביה מדרכו הביתה וימצאנה יושבת בלבושיה על מטתה ורועדת מקור.

„התנאים" נכתבו. את פיה לא שאלו. נשים אחדות הלבישוה שמלת בד חדשה והושיבוה בראש הנשים, ואחר פתחו את הדלת למול בית „השכן". שם ישבו האנשים.

— התראי? — אמרו נשים אחדות באזניה — את היושב שם לימין הדין? הוא החתן, חנה לא נשאה את עיניה להביט בפניו, ותבט לארץ כבראשונה.

— אך זאת „נשמה טהורה" — קראו הנשים פה אחד, ותתפללנה לה', כי תהיינה להן בנות כמוה. יודעת היא, כי אך אשרה וטובתה אביה מבקש ולא לה לחוות דעה.

גם את החתן הללו מאד באזניה: למדן מופלג הוא. הדַין יאהבהו מאד והרב ידבר אתו תמיד בדברי תורה. הדבר קטן הוא? לפרנסה לא תדאגי עוד, כי בלי ספק ימצא בעיר הזאת משרה נכבדה, משרת „המלמדות" היותר גדולה. והיא ישבה במנוחה כאחת הקרואות, כמו לא לה הדבר נוגע; אך לקול הקערות הנשברות רעד כל גוה ותחל לבכות בכי תמרורים.

כל החזיון הזה היה ביום חתונתה. בבית אשר נכתבו בו „התנאים" נגנו „כלי־הזמר" ועלמות אחדות יצאו במחולות, והיא הביטה אליהן במנוחת נפש כנכריה. אך כאשר נשא החזן תפלת „אל מלא רחמים" ואביה נגש אליה, ויפל על צוארה, ויבך מרה, התעורר רוחה מעט וכמו חשה קור בקרבה

פנימה, אז נדמה לה, כי הנה היא מתה, והאנשים אשר בבית נאספו יחד ללותה לבית־עולמה...

ברב כח הרחיקו האנשים את אביה ממנה והיא שבה שנית ותהי כנקפאה, לא הרגישה גם בעלות הכורת על שערותיה השחורות והארוכות. אך כאשר כסו את ראשה במטפחת גדולה ועיניה חשכו פתאם, נבהלה מאד, ונדמה לה עוד הפעם, כי מתה זה כבר והנֵה שוכבת בקבר.

אך אחרי החפה התעוררה, כאשר יתעורר איש משנתו; ובראותה את „מרק־הזהב”, את חוטם אישה הגדול והעקום ואת הגבן אשר על שכמו, קמה בכל מאמצי כחה ממושבה, ותאמר לנוס, אך כחה עזבה כרגע, ותפל אחורנית על הספסל ומפיה התפרצה שריקה איומה... לשוא! הנֶהָ נשואה לאיש והנעשה אין להשיב.

כי משחת מאיש מראהו, כי גבן לו על שכם, כי חטמו עקום ועב ויבלת גדולה לו על לחיו השמאלית, לא נעצבה אל לבבה, כל עוד אשר עמד מנגד ולא נגש אליה, כי מה לה ולו, אם ישב בבית? הן דבר לא ידבר עמה, והלואי לא הביט גם אליה. מיום חתונתה לא נשאה עוד אליו את עיניה, מיראה, פן תפגשנה עיניהם יחד, והוא הביט אליה בתמהון־זר עד כי ממבטו קפא מעט הדם אשר בעורקיה.

מדי ערב בערב נפלה עליה אימה חשכה ותנס מן הבית, ותצא אל החצר, ותעמד בשער, שקועה בהמון מחשבותיה. וכאשר לקחה אביה משם, ויביאנה ברב כח הביתה, רעדו כל עצמותיה מפחד ולא יכלה עמוד על רגליה, ולמרות רצונה נפלה על המטה. אך בשום אופן לא נתנה לפשוט את הבגדים ממנה, כי ילְלה ותשך, ותקרע בצפרנים את פני אביה והשכנות אשר עזרו לו; אך כאשר נגש זנויל אישה אליה, עזבה כחה ולא יספה להאבק עוד. כבול עץ שכבה על המטה כל עוד רוח בה. עשתנותיה נבוכו ולא ידעה מה אִתה עוד...

מיום בא זנויל אל הבית לא הציק להם המחסור עוד כבראשונה. נבואת הנשים נתקימה, כי מצא לו די שכר למחיתם בלמדו גמרא לבני „בעלי־הבתים” אשר בעיר. בדף העץ הנקוב, אשר מעל הארֻבה, נראו כפות ומזלגות וממעל להם קערות אחדות. גם מטות אחדות מוצעות בכרים וכסתות נמצאו בבית. גם שלחן, גם ספסלים אחדים עמדו במשטר איש על מקומו.

בערב האירה מנורת־נפט קטנה את הבית ובליל השבת דלקו על השלחן ארבעה נרות במנורה בת ארבעה קנים.

אך חנה לא שמה לבבה לכל אלה.

אביה ואישה עשו יחד את כל העבודה אשר בבית: טאטאו את הרצפה, קנו בשר ויבשלו, ויתנו לה לאכל מאשר הכינו, הציעו את מטתה, ויגישו לה חמים בעודה על משכבה, ויבקשוה ללבש את בגדיה. — אז מלאו לה שמונה־עשרה שנה, רפיון גוה עבר מעט, גם פניה לא היו רעים עוד, כאשר עד כה, ודמי עורקיה נזלו לפעמים בחזקה כבימי נעוריה.

כאשר לא נכרו עקבות העני והמחסור, אשר חִלתה הבערה בביתם, כן גברו חיל רוחה וגויתה גם יחד, ותתעודד, ותתעורר לחיים חדשים. ויהי אך סגרה את עיניה — והנה יעקב לבוש מעיל ממראה תכלת וצרור ספרים בידו עומד לנגדה, אזניה תצילנה מקולו הנעים, הנהָ מרגשת את נשימתו החמה, וכבר תשלח ידה להסב את צוארו בשערותיה הארוכות והשחורות; אך מה נפעם לבבה במשֹשה את ראשה המגֻלח. כנציב שיש תעמוד מבלי נע ומעיניה יציץ פחד נורא מאד...

פעם לפנות ערב ישבה חנה על מטתה, זנויל עמד על יד החלון וישוחח עם היושבים על המושב אשר לפני השער. רבי דוד׳ל ישב בפנה ויקרא בספר „תהלים” בדממה, ובידים פרושות הביט אל בתו הלבושה לבנים. אפלה שררה בבית ולבושה הלבן נראה כבהרת לבנה ארוכה בחשכת החדר, והיא ישבה לה בעינים עצומות, זרועותיה וידיה פשוטות ברוח כמו חפצה לחבק מי אל לבה. פתאם קמה ממטתה ותרץ מהר אל החלון, ותשום בכבדות, ולבה הלם בקרבה ותגש אל אישה ותחבקנו. אך כאשר הסב זנויל את פניו אליה, ותכירנו לאור הכהה, אשר לפני החלון, נרתעה אחורנית ופניה התעמקו מפחד ושאט־בנפש, ולולא מהר רבי דוד׳ל לאחוז בה, כי עתה נפלה לארץ.

ובכל זאת ילדה לו בן ובת.

לא ארכו הימים ורבי דוד חלה וימת.

הנהָ עומדת ב„בית־עלמין”. שתי נשים תומכות אותה והיא לא תעצור כח לעמוד הכן, עיניה מפיקות מבוכה ותמהון, כמו חפצה לשאול: „מה נעשה פה? מדוע לא יובילוני הביתה?” אך רוחה שלֵו ולבבה ינוח. היא מרגשת, כי לא יכאב לה מאומה, אך כחה עזבה ולא תוכל להניע בידיה, וגם לשאת את עפעפי עיניה להביט אל הנעשה מסביב לה יכבד ממנה; והנה היא

מובלת אל הקבר הפתוח ולעיניה איש עטוף לבנים, פניו ירקים, וזקנו הארוך והלבן חלוק לשתים, מונח בקבר עמוק... מה זאת? — יחשב לבבה — האם לא זקַן־אבי הוא? ומה לו פה? איש אחד מניח שברי חרס על עיניו, האנשים אשר מסביב ימלאו כרגע את הקבר בעפר וחול, והיא מבטת במנוחת נפש ועיניה יבשות. אות כי עצבונה יעבור כל חק וגבול, אמרו הנשים, אם לא תוכל גם לבכות. אבל אחדות מהן התקצפו עליה ותאמרנה, כי „בהמה" היא, כי לא יגע הדבר עד לבבה... והיא שומעת זאת, ויודעת, כי אליה תרמזנה מליהן ולא תדע על מה זה ולמה.

אך בקום זנויל לאמר „קדיש", חשה פתאם כאב נורא בעמקי לבבה. קולו פלח את כליותיה ותתכוץ כנחש, ותפל לארץ, ושריקות איומות התפרצו מפיה מבלי הרף, ותך בראשה על הארץ. אך אז הרגישה, כי מת עליה אביה, ומעתה תהיה עמו לבדה בבית. על אדות ילדיה לא חשבה כאלו לא ידעה מהם מאומה.

ויהי באחד מימי הקיץ, ביום חם ובהיר, החלון היה פתוח, וחנה עמדה לפני האח, שקועה בהמון מחשבות וזכרונות. ובתקעה את הכף אשר בידה בקדרה אשר על האש, להסיר חלאתה ממנה, שכחה להוציאה, ויפלא בעיניה, כי לא שמעה קול השעון זה זמן רב. על עפעפיה נראו, פעם בפעם, נטפי דמעה, אשר יבשו כרגע מלהב האש אשר ממולם. ילד אחד ישן בערשו הקטנה, הנצבת לפני מטתה, והשני זחל אליה לאטו על ידיו ורגליו, ויאחז בכנף שמלתה.

— אמי! הקדרה רותחת על גדותיה! —

ותרעד כרגע, ותסב מעט את הקדרה הצדה.

— התשמעי, חנה? — קרא אחד מגרי החצר מבעד לחלון — יעקב שב הֵנה מכתר בתאר „דוקטור". כרגע לפתה במוט הברזל אשר בפנת האח ותשען עליו. אז נדמה לה כי לבה יתפרץ החוצה...

היום רד. השמש נטה לערוב. ה„הקדש" פנימה יחשך מרגע לרגע. מירל האירה את המנורה הקטנה, התלויה בקיר ותתבונן בפני החולה: עיניה פקוחות, שפתיה פתוחות; אך שניה חרוקות ודבקות יחד וריר יסנן בעדן.

— רבונו של עולם! — נאנחה מירל בדממה — מתי יבוא הקץ למצוקי־שאול אלה?!

הדלת נפתחה ואיש זקן, שפל־קומה, בעל זקן ופאות ארוכים ולבנים, בא הביתה, ובידו הוא מוביל שני ילדי האלמת, וירזם בעיניו למירל ותקס, ותגש אליו בדממה. האיש הזקן קרץ עוד הפעם בעיניו למול החולה כשואל: מה שלומה?

— הכל בידי שמים! — ענתה מירל.

הזקן נאנח מר וידם.

— התדעי, מירל? — אמר הזקן אחרי דומית רגע מספר — אין מקום פנוי בביתי הצר, נכין אפוא משכב לילדים פה בירכתי החדר. אך אל תתנום לצאת החוצה, לבל יקרם אסון חלילה, כי הנה השמים מכוסים בעבים, ועוד מעט וירד השלג. שמעיני, מירל, אין זאת כי שגיאה ב„לוח" ה׳, ובמקום „שבועות" כתוב שם „חנוכה"...

— הס, רשע! ב„לוח" שמו הקדוש לא תמָצא שגיאה חלילה, כי לא בשר ודם הוא וישגה. וה„לוח" אשר לו הוא, בלי ספק, „מעשי אלהינו"; אך נחדל מדבר הבלים. איה ברינה?

— ברינה? ברינה איננה! ברינה הקדיחה תבשילה, המרק והבשר אֻכלו באש, גם העצמות חרו, והמעט, הנשאר לפליטה, אכלו הצפרים האלה אשר הביאתם עמה... בראותי, כי בטני תחסר, שלחתי ידי שנית אל הצלחת ואוציא ממנה חמש־עשרה אגורות ואתנן לה בידי ממש, לקנות בשר עוד הפעם, ועליה לבשל שנית מרק לארוחת־הצהרים. עליה לבשל, השמעת? ויעבור עליה מה!

הררר! — שרקה החולה בגרונה בקול מחריד לב ונפש.

מירל פתחה מהר את ה„מעבר יבק" ותחל לקרוא בו באזניה.

שני הילדים ישבו יחד על הארץ בפנה, נבהלים ויגעים. כעבור רגעי מספר נפלה עליהם תרדמה ויישנו. ראשיהם נשענים איש ברעהו וידיהם הקטנות אחוזות ושלובות יחד, והנה הרופא בא הביתה, ויגש מהר אל החולה, וישם ידו על מצחה, רגעים אחדים משש את „הדופק" וינע בראשו, וישם את פניו אל הדלת. מירל מהרה אחריו, ותשאלהו על הסף: אם יש תקוה לה לשוב לתחיה? הרופא הניע בכתפיו, וירם אצבעו למעלה. — —

ומחזות הימים שעברו יעברו עוד הפעם לפניה.

עוד הפעם הבית ריק כשהיה אחרי הבערה. עוד הפעם קירות רטובים, פשוטים ועורים... השלחן, הספסלים, הכרים והכסתות, המנורות, הסכינים

והמזלגות, הכפות והקערות, כלם יחד נעלמו ואינם. לא האש, כי אם מחלת זנויל אכלתם. הוא שוכב על המטה בלא כח – ומה חורו פניו! והרצפה אשר לפני המטה מאָדמת מדמו...

– חנה! – קרא אליה בקול דק ונמוך – עוד מעט וסר עָלַי מעל צוארך. הן תמיד הייתי עליך למשא. מיום דעתך אותי תכלית שנאה שנאתִני, אף כי שהדי במרומים, אך טוב הייתי לך כל הימים.

דבריו מכאיבים את לבבה מאד. אך זכה היא בעיניה וחפה מפשע. מעודה לא שנאַתו, להפך, ידע ידעה כי איש ישר הוא וטוב לב, ירא אלהים ולמדן גדול; אך זה חפצה כל הימים, כי לא יגש אליה...

– הגידי נא אַתְּ, חנה! – יוסיף החולה לדבר – אם עשיתי לך רעה או אם דברתי אליך קשות מעודי? האם לא עשיתי למענך כל אשר השיגה ידי? ידעתי כי רפת־כח את ואעש, ואעבד אני... הילך איש כערכי לקנות בשר? היבשל על הכירַים? הירחץ ויסרק ילדים?... ואת כל אלה אני עשיתי!... הן למענך עזבתי את ה„חדר"... נפלתי למשכב. עוד מעט יבוא קצי... ואת תשנאיני עוד.

כמדקרות חרב היו דבריו ללבבה, ועיניה מלאו דמעה. לוּ היה בה הדבּר אזי ידעה לענותו.

– האמנם תשנאיני? – הוסיף החולה לשאל – האמנם?

– לא! – הניעה בראשה.

ועיני החולה רטבו מדמעה.

– הבה אראה נא – רעדו שפתיו השחורות – אראה נא. גשי אפוא אל המטה ושבי פה. אחזי בידי...

הוא מתחנן אליה כילד רך, היא נגשת צעדים אחדים ותעמוד כשני צעדים הרחק מן המטה כנציב שיש. לבה יפעם בחזקה מרב פחד וידיה תרעדנה...

זנויל מת והיא נשארה בודדה, גלמודה וחולה עם שני ילדיה. אז, אחרי האסף אישה אל עמיו, התעורר בקרבה בפעם הראשונה רגש האהבה לילדיה, ותקחם על זרועותיה, ותשק להם, ותחבקם אל לבם בכל עז, ובכל פעם, מדי עשותה זאת, רחש לבה רגש נעים, ויגונה הקודר עזבה מעט.

כאשר רעבו ילדיה ללחם נתנה את אצבעה במו פיהם למץ ולָשך אותה...

– אֵם אִלֶמת! – צעקה הילדה ותשך את כנף שמלתה – לחם! תני לי פת לחם!

כברק עבר רעיון בלבבה, כי הבת תקם נקמת אביה. תארה ממש כתאר פניו. ומשה׳לה ישב דומם בפנת הבית ודמעות נזלו על לחייו...

פתאם התפלץ לבבה, דמיה רתחו בעורקיה ותחל לרוץ הנה והנה, ותשרק בקול איום מאד. ותקרע את עור פניה בצפרניה ויראו הילדים וינועו, וידמו יחד... וכל גרי החצר נזעקו לקולה. — —

אנשי חסד אספו בעדה מעט כסף ויקנו לה פֵּרות ותופינים ויכינו לה „מעמד" ברחוב העיר. הנשים חמלו עליה ותעזרנה לה בכל אשר יכלו. אחת מהן, כי קנתה „מציאה", חלקה עמה חלק כחלק. בימי החרף הרימו לה תרומה מן הגחלים הלוחשות, אשר בקדרותיהן, להחם את בשרה הקופא מקור. כל נערי ה„חדרים" קנו ממנה תופינים וממתקים. היא מראה באצבעותיה כמה מחירם והם משלמים. ילדיה ישבו תמיד לפניה, וכאשר אך הלך לו הקונה הביטה אליהם ותבך. ככה עברו עליה שנים אחדות. —

אולם ביום סגריר כאשר לא יכלו ילדיה לצאת החוצה וישבו בבית, ישבה לפני סלה כגוף בלא נשמה, ועיניה אך לנוכח הביטו, ולא ראתה לא את הקונה ולא את ה„סחורה" וגם לא האגורות הנתנות לה, ולולא הנשים אשר השגיחו עליה, כי עתה לא נשאר לה מכל „סחורתה" מאומה.

הדלת נפתחה שנית ואשה באה אל הבית.

— מירל עטרתי! מה זאת? מה נהיתה? זה עתה שבתי מן הכפר. שמה קניתי, שמעי נא, מירל, „מציאה גדולה", ביצים וחמאה; אך לא זאת חפצתי לספר לך. בקָרבי אל העיר והנה רעם הממני. מה נפעם לבבי, ראשי סובב הולך עלי, אויה לי, כלכל זאת לא אוכל. מירל עטרתי, הנני מבקשך, ספרי נא לי: מה נהיה פה? —

— מה זאת תשאלי, סרל? — ענתה מירל — אם יהיה לרצון לפניו, ברוך הוא, ליסר איש על חטאיו לא תחסר לו הִסבה... ולבשר־ודם עוד רע עשרת מונים מן הכלב. הנה אנחנו יושבות שם ברחוב והשלג יורד עלינו בלי הרף, ואמר בלבי: לו הלבינו חטאינו כשלג, כי עתה כבר בא „המשיח". והנני נופחת בגחלים אשר בקדרה, להחם מעט את דמי עורקי הקופאים מקור; והיא, האלמת, יושבת מבלי נע. כמו לא תחוש כל קר בגוה. השלג יורד ויורד עליה, והיא לא תנוע, כאלו מן הוא היורד מן השמים לעיניה. „אך זהו דם הנער" אמרתי בלבבי „גו צעיר, לא עצמות בלות מזקן". „דם הנער" אמרתי בלבבי „יחמם רב יתר מבלואי־הסחבות אשר עלינו" (הן גם

הבגדים אשר כסו בהם את דוד המלך, זכרונו לברכה, לא החמו את דמו הקר). פתאם זכרתי ואשים אל לבי, כי מאז הבקר לא נתנו לה אף גחלת אחת. קמתי ממושבי לגשת אליה, אף כי אך ברב עמל אשא את רגלי הצבות; אבל מה אמר לך, סרלה, ומה אספר: נגשתי אליה והנה — כל גוה ינוע; ובטרם שלחתי את ידי לאחוז בה נפלה לארץ כבול־עץ. טוב היה כי הייתי אני במקום המעשה. כל הנשים הרימו את קולן ותצעקנה, אך אני צעקתי בכל כחי, קולי נשמע עד למרחוק ולא חדלתי מזעק, עד אשר באו שני אנשים וישאוה. ויביאוה הנה — ולמן היום ההוא היא שוכבת כאבן, כאשר עיניך רואות. הרופא' הן אמנם מה כל חכמת אנוש? איננו יודע בין ימינו לשמאלו. מחלתה, יאמר, היא „דלקת המוח" — השמעת? השמעת? מאז הבקר לא היתה לה אף גחלת בוערת אחת, השלג כסה אותה ואת סלה והקור גדל מאד, והוא יאמר כי „דלקת המוח" לה.

— מעודי לא האמנתי ברופאים — אמרה סרל בגאון — מה ידעו ומה יבינו, אם כל חכמתם ילמדו אצל „הגוים"? העיקר לבלי אחר את המועד — חמים, עלוקות ולחישות... והשאר — הבל הבלים!

— אל רחום, אל בשמים! — צעקה מירל פתאם — מתי יבוא הקץ? ומצב האלמת הולך הלוך ורע.

הבהרות אשר על לחייה לא תראינה עוד. כל פניה ירוקים כשעוה, מבין שניה יפרץ הקצף, גרונה יהמה כחלילים. הנשימה האחרונה תאבק עם מר המות. פעמים אחדות פקחה את עיניה ותשב ותסגרן כרגע, ובשארית כחה לחצה את חזה בידיה...

הילדים ישנו עוד את שנתן ושתי הנשים עמדו נבהלות לפני המטה. האלמת פקחה את עיניה וברב כח פשטה את זרועותיה הדקות כקסמי עץ ותשאף רוח, ותקרא פתאם בקול איום: „יעקב"!!

וברגע ההוא נפלה אחורנית על הכר — מתה. — —

מנגינות הזמן

מַנְגִינוֹת הַזְמָן.

היא סוגרת עגומה את הקלויקָרד ובקול מר תתאונן: „אתה אינך שומע!"

תחת החלון הומה הרחוב מהולכים לשוח. לפני רגעים שררה שם דומית מתפלאים ונרעשים; אך כאשר חדלו הנענועים ומעל המיתרים התנשאה האנחה האחרונה, הריע שאון תהלה וקול מחיאת כפים. אולם לא למען א ל ה שפכה נפשה במנגינותיה, היא שכחה את הערב הצח והנעים, את הירח והכוכבים במרום ואת האנשים על פני חוץ. כל חפצה ומגמתה ל ד ב ר ע ל ל ב ו ו ה ו א א י נ נ ו ש ו מ ע.

היא התלוננה מר. השפתים כחוט השני וריסי עיני התכלת נרעשו לדמוע.

— אל אלהים! — קראה פתאם בקול פחדים — מה היה לך, דוד? עיניך אדומות ולחייך — סיד. הלא חולה אתה?

— כתמול שלשום אני — ענה הנשאל בחפזון, כמו היו לו השאלות למשא. ויתנשא מעל כסאו ויצעד בחדר הנה והנה, אחרי רגעים אחדים שכב על המטה, אשר עבר עליה, ויסב את פניו אל הקיר.

היא הרגישה פתאם כמו עוקץ חד בחזה והולם פעם במות. חיש הוציאה את ווי שערותיה ותשליכם ארצה, וגלי תלתלים התגוללו לאחוריה. עוד ידה נטויה לפתח סגור שמלתה, כי בכבדות תשאף רוח, אך התאפקה ותסתר פניה בכפות ידיה הרועדות.

— האם לא הטיבותי נגן היום? — שאלה מבעד לכַפרת הכפות.

— הטיבות מאד מאד! — נשמע מענה־קר מהשוכב במטה.

— ומדוע אפוא?...

אין מענה.

— היו ימים — החלה רתת... אך פתאם התנשאה מעל כסאה ותצא אל המעקה ותעמוד שם. בעיניה נפגשו ברק־קפאון, יורד מכוכבי מעל, וברק־תהלה, עולה מעיני הנצבים מתחת; אך שניהם לא חדרו ללבה פנימה. לשוא יצא גם הירח מחֻפת ערפלי נגה לקראתה — אולי תצק לחשה לפני השמים...

ורסיס דמעה מתפרץ מעיניה.

ורעיון מר ונמהר מתגולל במוחה:

— היו ימים — אך חלום הזהב עבר, ימי האשר כלו! קץ וגבול לכל וגם לרגשות משורר... אך לבי האֻמלל חלם חלום אל־מות! לב פתי! לב שוטה! הפרחים נובלים, צבעי הקשת עוברים, כל רגש — בן־חלוף, ולבבות שוטים יִשָׁברו כשבר נבל!!

זכר ימי אשרה המעטים יעבור לפניה וכלם מנגינות ושיר.

שניהם נפגשו בחיק הטבע, לרוח האביב. — —

היא פרטה מדי ערב על הקלַויקרד והוא עמד מנגד בגן, נשען על אחד העצים. הוא היה האחד, אשר הבין את שפת־לבבה. הוא היה הספוג להמון רגשותיה, ועיניו — אבן־שואבת לבני־הרשף, אשר התנשאו מבין אצבעותיה והמיתרים... „המשורר!" „המשגע!" הורו עליו באצבע; אך נפלא הדבר, כי ברגע שמעה חרפתו הרגישה את אהבתה אליו. — —

... ערב! — —

... פתאם יגח ענן כתנין מפאתי מערב לבלוע את שארית היום הרפה.

„למה תסתיר את פניו ממני?" — התלוננה אז על התנין במנגינותיה.

גשם שוטף נתך, אך היא לא סגרה את חלונה ורגע לא חדלה מנגן... וקולות פחדים וצעקת־אימה נשמעו במנגינותיה... ולבה מרגיש כי הוא עומד תחת העץ. לשוא תחדרנה עיניה מבעד הערפל, לשוא תבקשנה את פניו החורים, את עיניו הרות־ברקים — אך לבה לא ישקר: הוא עומד תחת העץ! —

מעל ההרים מסביב יתגוללו רעמים אדירים, והקלַויקרד מתחרה אתם, קול־פחדים איום מתבולל בחרון הטבע — פתאם ברק נגה... ועיניהם נפגשו! — —

„ובמעוף עין אחד ראיתי, אני פתיה, נצח־נצחים, עולמי־עד, אשר בלי קץ... בעיני בן־חלוף ראיתי אין־סוף, עמק־תהום ורום שמים!"

והאור הזה הולך עתה וכבה...

ותסתר את פניה לבלי הבט.

— ואנכי אמרתי — תתלקחנה עוד הפעם מחשבותיה — ואנכי דמיתי, כי אהיה תמיד נשמת שירתו, נפש תהלתו... ולבו יהיה לי לכנור קסם — אך גם שירתו, גם אהבתו היו למעין אכזב...

זה ימים אחדים ועטו נתעב — ולמנגינותי לו לב נחשת!

. אך לשוא, זכרונות העבר! – תתמרמר אל נפשה — תהום נורא מבדיל בין אתמול ומחר...

„עֵדִים אַתֶּם, רֵעֲמַי זַעַם!”..

החל לשורר אז; אך היא סגרה את שפתיו בעתרת נשיקותיה... לא אמר ודברים — אך נשיקות, אך חלופי הנשימות הם לשון האהבה —

— למה תשובו, זכרונות?! מה בצע בכם? אתם, פרחים נובלים! אבד שלל הצבעים, כעשן כלה ריח הניחוח, אך הקוצים הוחדו לפלח לב וקרב. — —

* * *

— מרים! — חדר פתאם אל אזנה לחש של בקשה, חרטה ואהבה.

והיא התחלחלה, אך לא פתחה את עיניה, כמו פחדה פן תוכח לדעת כי לא הוא, אך דמיון רוחה החולה, דובר בה.

— מרים! — התחנן קולו עוד הפעם.

והתנשאה, ומאפס כח צנח ראשה על שכמו. ימינו תסמכנה והיא נמשכת לאט־לאט החדרה.

„עֵדִים אַתֶּם, רֵעֲמַי זַעַם!”

יתחיל את שירתו בשבתם על הספה. יודע הוא היטיב, כי קסם בפיו לעורר עתרת נשיקות; ואולם עתה אך ידה נגעה בשפתו, יד קטנה וקרה.

— מרים! — מתגנב קולו הערב והרועד מבעד לאצבעותיה אל חדרי לבה — מרים! מה היה לך?

תחת מענה נשמע קול בכיה.

— מרים! — התלונן רכות — וכל זאת באתני, יען לא יכלתי לשמוע היום את מנגינותיך?

— האין זה אות...?

אך עתה סגר הוא את שפתיה.

— אל תוציאי משפט מר ונמהר! —

— ומה היה לך, דוד?! —

— האמיני לי, מרים, האמיני בתמימת־יונה, באהבתי אליך, כי אך תכן המנגינות היה לי לזרא היום — —

— ומדוע? —

— יען, יען לא התאים עתה עם הלך־נפשי, הרב והעצום ממני, ממנגינותיך וגם מאהבתנו — — רוח חדש צרר אותי בכנפיו, רוח גדול, רוח כביר...

— והלך־רוחך זה נסתר ממני, מיתרי לבך ולבי ירעדו באופנים שונים, הלך נפשך והלך נפשי לא יתאימו עוד — האין זה אות?...

— לא, מרים! הרוח הזה בא מן החוץ... הוא לא נולד בעולם חיינו... הוא נולד בעולם אחר... משם שלח שן וצפרן אל לבבי...

— ומדוע לא ארגיש אני את השן והצפרן? —

— מדוע? יען כי האהבה אוהבת את עצמה, יען כי אספתי שארית אונים להסתיר ממך את הרוח הזה, יען לא עצרתי כח להעיב את עיניך, לראות איך יועמו לחייך, יען כי יראתי, פן תלט הדאגה את כוכבי שמי...

— דוד! — התפרצה תלונה משפתיה.

— זה ימים אני נלחם בי, אך כחי הולך וכלה...

— מה זאת, דוד? הגד! — שאלה באימה ותקפץ ממושבה.

— מה היה לי? מבעד אשנב מקדשנו השקפתי אל ה ח י י ם —

— אמת! — הודו שפתיה — בימי אשרנו שכחתי תבל והמונה, את צער החיים, את...

— עמנו...

— כן! —

— את צרותיו! —

— כן! — סלח לי, דוד! — קראה ותפול בזרועותיו.

פתאם התעוררה ותקרב אל הקלוִיקרד.

— למה אַת קרבה אל הקלוִיקרד? — שאל אותה בקול רגז.

— לנַגֵּן — ענתה בצחוק־חן קל.

— חדלי, מרים, חדלי לך. לא אוכל שמוע! —

— קרב הנה! — קראה בקול צַו.

ויקרב.

— שב! —

וישב.

— דוד! — אמרה בקול עז — לא אוכל נשוא אף רגע, אם תתפרדנה נשמותינו, אם גם במעוף עין אחד תאחזנה מסלות שונות ברוח. אתה ת ד ב ר ואנכי — א נ ג ן.

— לא יתכן, מרים! —

— מדוע? —

— יען כי למקרי החיים כעת אין אותות בעולם הזמרה —

— ננסה! —

– נַסי את כחך – ענה בקול מר – נגני לי: לחץ, רעב, צמאון, בוז וחרפה, שפלות, הכנעה – נגני לי: לב מלא־אפר, מוח מלא רקבון, יד ורגל הולכות וכלות מֵאפס עבודה –

– חדל! – קראה פתאם מרים – חדל מהתגולל בשפך נפשך והקשיבה לאשר אנגן.

– לא אוכל! –

– אני מבקשת! אך הפעם! – התחננו יחד שפתי מור, עיני יונים וזרועות אהבה.

וינענע בראשו לאות רצון והיא החלה לנגן...

– – – – – – – – – – – – –

– – – – – – – – – – – – –

וים של דמעות במנגינה, גלי בכיה הומים, משברי תאניה מתאבכים ומתגוללים... – –

– – – – – – – – – – – – –

– – – – – – – – – – – – –

– „יום הכפורים״! „כל נדרי״! – לחשו שפתיו בתלונה – גם את חטאינו תזכירי.

אך היא לא תמשך יד ולא תסב עין –

והתאניה הולכת ומתגברת; תתחמם, תתנשא.

– כותל מערבי! – צללו שפתיו.

אַלְפֵי קוֹלוֹת יִתְנַשְּׂאוּ שְׁחָקִים. – –

. . . .

. . . .

. . . .

אך פתאם וקול החליל נפל אל ים הבכי, ויתגולל בו אנה ואנה...
לרגעים יתכסה ברעם משברים ולפעמים יתגבר עליהם ובין גליהם ירוץ ארח...
אך לאט־לאט הולך להרגיע הים וקול החליל הולך ורם... על פני הים
מנגינתו – מנגינה קלה, נעימה, נעימה, מנגינת אכר, מנגינה מלאה דאגת
תם, תקות צדק ובטחון לב ישר...

כמו מן הערפל יצאו ניצוצי אור... שביבי תקוה כמו מרחוק יראה ההלך –

אך פתאם חדלה מנגן, כחה עזבה והמון נשיקות כסו את לחייה – –

במעון קיץ

(ציור)

בְּמְעוֹן קַיִץ.

על פי עצת הרופא עזבתי את הקריה העליזה, להנפש מעט מעבודתי באחת מערי־השדה. שכרתי לי חדר למעון בבית ר׳ „אברהם הסוחר״, הרחוק מן הבצה, אשר יטבעו בה יתר הבתים, והקרוב אל היער, הסובב את העיר, ואל הנהר, המסתתר בחרש היער.

פעם אחת, בשובי מן העיר הביתה, שמעתי קול שאון והמֻלָּה עולה מן הבית. ור׳ אברהם רץ לקראתי, ומספר לי בקול מבקש סליחה ומחילה:

— הנני כותב „תנאים״ היום!

— אין דבר! — עניתי, בחפצי לעבור על פניו ולבוא למעוני — אעבור אל חדרי.

אך ר׳ אברהם אחז בכנף מעילי.

— בחדרך, אדוני — הוסיף במבוכה — המחותנת והכלה. —

— אם כה, — אמרתי — אשב להנפש מעט על יד הבית ואחר אשוב אל היער... ואם ארעב, אלך העירה.

— לא, אדוני, היה לא תהיה — התנפל עלי ר׳ אברהם בתוכחה מגולה — כי אתנו תאכל. הלא „שמחה״ היום במעוני, ועוד מעט ונכתוב את התנאים... השדכנים כבר נצים על דבר „השדכנות״!

— רבי אברהם! רבי אברהם! — נשמע קול זר קורא מן הבית, ובעל־הבית עזבני לנפשי ואני ישבתי על הספסל אשר לפני החלונים.

* * *

מבעד החלון הפתוח מאחרי, אני שומע את ריבות השדכנים וקולות המחותנים, המתאמצים לפשר ביניהם. אך כל עמל המפשרים לריק. השדכנים הם שלשה במספר, כל אחד טוען: „כולו שלי״, ועוד מעט ויקראו למהלומות.

מַשתי ממקומי ואשב לפני חלון חדרי, ששם, כפי דברי ר׳ אברהם, יושבות עתה המחותנת וגם הכלה. אל אזני עולה קול משק כלי־מילת, וגם קול אשה באה בימים, שכפי הנראה, היא המחותנת:

– בתי יחידתי, יפתי! שלמה כזאת אין בכל העולם כלו, וגם נערה בתולה יפה כמוך אין בכל העולם כלו, גם במדינת הים! אינני יודעת, במה זכה ר׳ אברהם למצוא כלה כמוך לבנו. ה„מחותנת״ תהיה „כפרתך״, האמינה לי...

– אבל, אמי! – נשמע קול רך, כפי הנראה קול הכלה. הלא הדלת פתוחה...

– ומה מני יהלוך?! ישמעו כלם, הלא בתי יחידתי את. כל פארי והדרי!

– ומראש אגיד לך – אמרה המחותנת – כי אם לא יתנו להחתן מלבושים יקרים, אקרע את התנאים! מתחת החופה אקחך!

– אבל, אמי... ובקול הכלה נשמע גם צער גם פחד.

המחותנת נשאה עוד פעם את קולה, אבל עתה אזני קשובות לדברי שני המחותנים, אשר יצאו ברגע ההוא את הבית וישבו לימיני.

– הנח להם, להשדכנים, מחותן! – אמר ר׳ אברהם – אין ריבם שוה בנזק הזמן! ינצו כנפשם ואנחנו נגביל פה את זמן החתונה... הן עוד מעט ויהי ערב!

– יהי כן – ענה המחותן במנוחה – נגביל את זמן החתונה.

– החתונה – מתחיל ר׳ אברהם –

– תוכל להיות, אם ירצה השם – עוזר לו המחותן –

– ולמזל טוב – מוסיף המחותן משלו.

– ביום?... פונה ר׳ אברהם אל המחותן בשאלתו...

– אבל – משסע אותו המחותן – שכחתי להגיד לך ר׳ אברהם, כי... אבל גם הוא לא כלה את דבריו, כי ברגע ההוא יצאה אשתו ותעמוד לפניהם, ופניה צוהלים ומפיקים רצון. והיא לבושה שמלה בהירה מְעַוֶרֶת עינים, ומקושטת בעדיי זהב וחרוזי פנינים.

ועיניה מתרוצצות ונוהרות.

– ר׳ אברהם, מחותן! – פנתה אליו בשאלתה – למה זה ישבו החתן והכלה כלואים בבית? מדוע לא יצאו לשוח מעט לרוח היום?

המחותן הוציא מנחיריו קול פליאה והסכמה גם יחד ור׳ אברהם מנענע בראשו:

– אנכי... ב י מ י – אמר – לא הלכתי לשוח את הכלה! כמדומה לי, שלא ראיתי את פני רחל׳ה שלי עד עבור חדש ימים אחרי החתונה! אבל אין רע! זמנים חדשים ומנהגים חדשים! אם רוצה המחותנת, ילכו לשוח מעט!

המחותנת נעלמה ובין רגע יצאו החתן והכלה לשוח.

הולכים הם רחוקים זה מזה כשתי אמות במדה.

הכלה היא ילדה יפה מאד; פרח שושן טרם יתפתח; אבל מרגיש אני שֶׁדַּיָּהּ לנשיקה אחת לעורר את „הנקבה״, הנרדמה בתוך הגויה הצעירה והרכה הזאת! דיה לנשיקה אחת להטיל סער בחזה, להדליק נרות בבבות עיניה, לתת נשימת־עדן לאפה ושפתים דולקות לפיה...

החתן גם הוא עוד לא הגיע לבחרותו, טל של ילדות שפוך על לחייו הרזות ומתחת לעורו הזך בירכתי המצח נראו העצבים. ופתילי התכלת, הנשקפים מתוך אדם העור הצח, מוסיפים לו לוית־חן.

פני החתן חורים ובעיניו תמהון. מרגיש הוא, כי בריאה חדשה תתפלג בו עתה והוא מתפלא עליה. על פני הכלה צחוק־חן, הלא בת חוה היא, והיא יודעת מראש את פרח האביב, אשר יציץ ציץ בחדרי לבה!

עיני רדפו בנעימות אחרי „הזוג״ עד העלמו בחרש.

אך לפתע־פתאם נזדעזעו כל אברי לקול הקריאה בבית:

— „זולל־תרנגולות״! —

— מגושם, בעל תאוה! —

— שניכם גזלנים! —

— — — — — — — — — — — —

— השדכנים עודם נצים! —

— ובכל זאת — קרא המחותן, באמרו לקום ממקומו — אלכה נא ואעשה שלום ביניהם.

— אל נא, מחותן, — מעצרהו ר׳ אברהם, — אל תבלה זמנך לריק... יריבו עד עת קץ — הן לא הגבלנו עוד את זמן החתונה והחזן כבר בא לכתוב את התנאים —

— יהי כן — ענה המחותן — למעני תוכל להיות החתונה למזל טוב...

— ובשעה מוצלחת — עוזר לו ר׳ אברהם —

— אבל — מסיחו המחותן עוד הפעם לדבר אחר, — הלא אמרתי, כי שכחתי להגיד למחותן...

— כי?

— כי לא הבאתי אתי את כל הכסף במזומנים.

הָשְׁלַךְ הס. הבטתי בפני ר׳ אברהם והנה הלבינו מאד.

— שמונה מאות — הוסיף המחותן — הבאתי במזומן, ועל שתי מאות אוכל לתת שטר־חוב.

– שטר־חוב? – קרא אברהם בתוכחה מגולה – ומי יאבה לקחת שטר־חוב? האם כן נדברנו?

המחותן מניע את כתפיו.

– האם לא צחוק אתה עושה לי, מחותן? – שואל ר׳ אברהם.

– לא עת לצחק היום,–ענה המחותן במנוחה–כאשר אמרתי כן הוא; לא הספיקה לי השעה לאסוף את כל הכסף... הלא ידעת, כי מעות הסוחרים מפוזרות ומפורדות...

– לא הספיקה השעה? – נהם ר׳ אברהם – מ„ראשי הפרקים" עד היום הזה עברו „ארבעה חדשים" ועוד לא הספיקה השעה...

– ומה אעשה – ולא הספיקה...

– ומה אעשה – ואני שטר־חוב לא אקח...

– ר׳ אברהם קם ממקומו ואחריו – המחותן.

– שמע נא, ר׳ אברהם! – הרים המחותן את קולו, – אתה ידעת היטב, כי איש אמיד אני –

– ובכל זאת שטר־חוב איננו כסף מזומן...

– אתה יודע, ר׳ אברהם! כי לו חפצתי ללכת העירה, כי עתה יכלתי בנקל להחליף את חתימת־ידי בכסף מזומן... אבל...

– אבל? – חוזר ר׳ אברהם בלעג.

– אבל? כיון שהמחותן אינו מאמין לי על שתי מאות רובל כסף – לא אובה ללכת העירה! –

ר׳ אברהם מתאמץ בכל כוחו לדבר במְנוחה:

– ואני אם לא יהיה כל הכסף במזומן לא אחתום את ה„תנאים" –

– עשה כחפצך, ר׳ אברהם!

פני ר׳ אברהם אָדמו והלבינו חליפות מכעס.

– שמואל! – קרא פתאום בקול עז.

– שמואל! – שָנָה עוד הפעם, בראותו כי אין מענה.

– שמואל!! – שִלֵש את קריאתו ביתר תוקף ועוז. ומן החרש נשמע קול פחדים, קול החתן:

– מה אתה חפץ, אבי?

– שמו־אל! שמו־אל! עזוב כרגע את הכלה ורוץ הנה!

עברו רגעי מספר ושמואל רץ מן החרש נבהל, נרעש ונפחד, ואחריו מדדה הכלה וכָלה רועדת.

ור׳ אברהם רץ לקראת בנו, ויאחז בכפתורי מעילו, ויאמר בקול עז, למען ישמעו המחותן והכלה, והאנשים אשר בבית.

– שמואל! לך כרגע והחלף את שמלותיך! לא חודש ולא שבת היום! והכלה אינה כלתך, והתנאים היה לא יהיו... השומע אתה?! אין לך כלה, ולא יהיו „תנאים" – ושוב אל חדרך!...

– מהר! – הוסיף ויצו, בראותו כי בנו עומד כהלום־רעם –

– מהר! – שָׁנה בכעס ועוז...

– החתן שב הביתה אבל וחפוי־ראש והכלה החלה לבכות בקול.

*

ברחתי מעמק הבכא. מעולם החשבון...

*

היום רפה לערוב... ואני עודני יושב על שפת הנהר מבלי דעת מה נהיה בבית, השמש מתעלמת בנבכי דם ואש ומנגד לה יוצאת הלבנה מתוך ערפלי טוהר, ומְדַדָּה כתרנגולת בין אפרוחיה – הכוכבים. יושב אני בצל החרש... השמים הזכים ממעל וצלמם ודמותם במי הבדולח מתחת, המית הגלים הקטנים, המרדפים זה את זה כילדים מצחקים, הקצף על תכלת המים, רעד עלי החרש יחד עם נשמת הדשאים והפרחים, המעולפים ספירי טל, רסיסי הליל, קול הזמיר מבין העפאים – כל אלה נשאוני על כנפי האביב אל עולם האצילות...

לבי התרחב כפתחו של אולם וימלא צער כל בעלי החיים ואהבת כל העולם כולו, ונפשי בקרבי עיפה, עורגת וחולמת...

והנה מרחוק נראתה סירת־דוגה, מבין צללי הליל מתבלטת תמונת מלח צעיר לימים; ומתוך שקט הערב תשָׁמע תנועת המשוט והסירה...

לאט לאט תקרב הסירה ואתה לאזני גם שירת המלח:

מִצְחֵךְ הַזַּךְ לִי רָקִיעַ,
יָהֵלּוּ שָׁם כּוֹכְבֵי עֵינַיִךְ;
בִּלְעָדֵךְ צַלְמָוֶת כָּל חֶלְדִּי,
כִּי שִׁמְשִׁי – הַצְּחוֹק עַל שְׂפָתָיִךְ.

אַתְּ אוֹרִי, אַתְּ חַיַּי! בִּלְעָדֵךְ
אֲנִי רֶגֶב בֵּין רִגְבֵי אֲדָמָה!
יַעַן אַךְ מִנְּגֹהוֹת עֵינַיִךְ
נַפְשִׁי בַּסֵּתֶר נִרְקָמָה;

אַתְּ חַיַּי, אַתְּ אוֹרִי, כִּנּוֹרִי;
בִּלְעָדֵךְ גַּם זְמִרוֹת לֹא אַנְעִים,
כִּי כָל חֲלוֹם חַיַּי וְשִׁירַי —
הַקֶּסֶם עַל שִׂפְתֵי שׁוֹשַׁנִּים...

קול המלח נדמה; אך שירתו עוד נשמעת לאזני מכל אפסים. אותה יענה החרש ברבבות עליו, אותה יענה האחו ברבבות דשאיו ופרחיו, אותם יענו רסיסי הטל, נשמת האויר, הכוכבים והירח ממעל...

הקול נחבא בין הגלים הקלים, ועוד גל אל גל קורא: אהבה! וקצף תכלת המים הומה: אהבה! והזמיר מבין העפאים ישתפך בנעים קולו: אהבה! אהבה!

וגם נפשי תשתפך בקרבי, כי גם היא חולת אהבה...

*

הסירה מתחלקת על פני המים, והמלח משורר שירת שַׁמיסא:

אֶת לֵיל הָעֹנֶג אַזְכִּירָה,
הִכַּרְתִּיךְ אָז יַעֲלַת אֲהָבִים;
עַיִן הוֹלֵךְ רָכִיל לֹא שָׁרָה
אַךְ בִּמְסִלּוֹתָם — כּוֹכָבִים.

הֵן כּוֹכְבֵי הַזָּהָב, אָמַרְנוּ,
הַחֹרֶשׁ יַחֲרִישׁוּ כַּדָּת...
וְאֶל הַיָּם נָפַל אָז אֶחָד
וַיְגַלֶּה לַגַּלִּים הָרָז.

הַגַּלִּים לַמָּשׁוֹט סִפֵּרוּ,
הַמָּשׁוֹט לַשַּׁיָּט הַמָּהִיר,
וַיּוֹצֵא הַדִּבָּה הַמָּשׁוֹט
בְּאָזְנֵי הַמַּלָּח הַצָּעִיר!

וּבְאָזְנֵי יָפְתוֹ הַמַּלָּח
שָׁר בְּלֵיל עֹנֶג הַשִּׁיר;
וְעַתָּה יָרֹנּוּ, יָשִׁירוּ
בְּחוּצוֹת וּרְחוֹבוֹת הָעִיר!

עוד הפעם נדמה המלח וענג אין קץ נשפך מסביב — לבי בקרבי כהולם פעם; חולם אני בהקיץ. כמדומה לי, שרואה אני מרחוק בהרת לבנה

וגדולה, ורועדת בצללי הליל... והבהרת היתה לבית, רוחץ בקרני הירח... מסביב הס... בחלונות אין אור... אך סירת־הדוגה מתחלקת ומתקרבת אל הבית... באחד החלונות יציץ נר. עוד מעט והחלון הזה יפָּתח בלאט, ובו תֵרָאֶה נערה יפהפיה, הנה היא! עיניה מפיקות אור, אור אהבה, ועוד מעט, ותפתחנה שפתותיה שושנים ואני שומע את המענה למלח!

אך קול המלח העירני מחלומי... הוא משורר:

נַשְׁקִינִי יָפָתִי וּלְמוּסַר
חֲנֵפִים אַל תַּטִּי אָזְנַיִם;
הָעֹנֶג הָאֶחָד — אַהֲבָה
בִּלְעָדָהּ אַךְ הֶבֶל הַחַיִּים!

— יָרֵאתִי, הָהּ, דוֹדִי יָרֵאתִי
עֵין אִמִּי אֶל קִרְבִּי חוֹדֶרֶת:
"שַׁלָּמָה אַתְּ, בִּתִּי, גַּלְמוּדָה
וּלְכָל הָעֲלָמוֹת סוֹרֶרֶת?"

— נַשְׁקִינִי, נַשְׁקִינִי וּלְאִמֵּךְ
כֹּה תֹאמְרִי, יוֹנָתִי הַתַּמָּה:
"יַעַן אָהֳלֵי קֵדָר כְּלָנָה
וַאֲנִי יָפָה וּבָרָה כַּחַמָּה".

יָרֵאתִי, הָהּ, דוֹדִי, יָרֵאתִי...
עָלַי אָבִי כּוֹעֵס תַּמְרוּרִים:
"עַד מָתַי תַּסְתִּירִי פָּנַיִךְ,
תָּנוּסִי מִפְּנֵי הַבַּחוּרִים?" —

— נַשְׁקִינִי, יָפָתִי, וּלְאָבִיךְ
כֹּה תַעֲנִי, סוֹעֲרָה עֲנִיָּה:
"יַעַן עֶגְלֵי מַרְבֵּק כֻּלָּמוֹ
וַאֲנִי יַעֲלַת חֵן, יְפֵהפִיָּה!"

— יָרֵאתִי, דוֹד חוֹנֵף, יָרֵאתִי,
תִּגָּלֶה אַהֲבָה נִסְתָּרָה...
וְאִמִּי כִּי תִשְׁאַל: "הָהּ, בִּתִּי,
שַׁלָּמָה כֻתָּנְתֵּךְ כֹּה צָרָה"? — —

החרוז האחרון פרץ בקול צחוק אדיר. ובין רגע וכל הטבע מסביב נהפך לי לאחר...

הזמיר נדמה, כאלו נחבא קולו במתק תאוה נהיה... פני הירח נהפכו לירקון כפני גבורי הדור, שהחיים יוצאים מאפם... והכוכבים מתנוצצים וקורצים עין בצחוק... וקול צחוק אשמע במשק מי הבדלח, ושכבת הטל נראתה לי ככסות־עינים על דודי הפרחים הזונים...

קול המלח נדמה, אך שירתו עודנה מחוללת בקלות־ראש עם הקצף על פני המים; ערומה ועריה היא מפזזת ומכרכרת מגל אל גל ומתנשא משם אל החרש, לשפוך את רוחה על העלים הרועדים בנשף החשק...

וסירת־הדוגה עברה על פני, ותתעלם. קול המלח נדמה במרחק, ולבי החרד פנה אל מוחי בשאלתו:

— האֻמנם זאת היא האהבה וזה מרום קצה? — —

אך תחת מענה המוח הגיע לאזני קול רבי אברהם:

— אדוני, אדוני! מהר נא בטובך! כבר נכתבו התנאים ותסב עמנו לסעודה.

עזבתי את עולם האצילות לשוב אל עמק החשבון, ועד היום הזה לא ענה מוחי על כל שאלות הלב...

ונוס ושולמית

(זה לעומת זה)

וֶנוּס וְשׁוּלַמִית.

(זה לעומת זה).

הבקר אור גם בציכַנובקא ויעורר את יושביה, יושבי הקרנות, גם את המחזירים על הפתחים ועל הכפרים. קרני השמש חדרו גם אל בית־המדרש בעד כל שמשות ארבעת החלונות, הצהובות מרוב ימים. בעברם דרך אויר בית־המדרש, השאילו משלל צבעיהם לקורי־העכביש, ויגיעו עד הכיור, אשר אצל הפתח, ויפלו אחורנית ממראה נחשת הקלל, וישברו בספל אשר תחתיו.

עם יושבי העיר נעורה גם להקת הזבובים, אשר, יחד עם יתר הרוחשים, מצאה לה די אכל בספרי בית־המדרש, והם העירו ברעש ובשאון את חובשיו — את המשכילים הנסתרים אשר בציכַנובקא. הראשון אשר פתח את עיניו הוא „חיים־המשורר", בעל השירה הגדולה — „ארבע עתות השנה" שכבר החל לכתבה; ונער בעל מזג מתפעל הוא „המגביה עוף על כנפי השירה". לבו מלא נצנים, ודשאים ואהבה, ולולא חסרון „מלות השוות", שהיה בעוכריו, כבר היה מלא כל הארץ כבודו. ואך פתח את עיניו, וכבר שפתיו נעות: מכות, דקות, חלקלקות...

אחריו נעור זליג בעל הספורים, כותב פרוזה, אשר עוד מעט ויזרח על שמי הספרות ככוכב חדש באור שבעתים, והמתעסק כעת בכתיבת ספור גדול, משתרע על מאתים ועשרים גליון, ומלא חתחתים ומכשולים על דרך הנאהבים והנעימים. במשך הוכוח, אשר קם אחרי כן בין חיים וזליג, נעורו יתר החברים — שלשה או ארבעה נערים משכילים, אך אליהם לא אשית לב, כי גם לקרסולי חיים וזליג לא הגיעו. חיים הוא משורר, זליג סופר; זה האחרון גם בספרי אשכנז קרא, ובספרים חיצונים הרבה הגה, והם המדברים, ולהנותרים אך אזנים לשמוע ופתחון־פה להשתומם.

— העודך ישן, חיים? — קרא זליג מעל הספסל.

— לא, בלילה הזה לא יכלתי לישון — ענה זליג — כי אנשי ספורי הקיפו אותי ולא נתנו לי מנוח...

— גם אני — ענה חיים -- אך מעט ישנתי, ובחלומי ראיתי את השמים כתובים בחרוזים ומלות שוות, אך קרוא לא יכולתי... אבל הגד נא לי, זליג, מתי תכלה את ספורך?

— הנני צועד צעדי ענק! — ענה זליג בגאון — אתמול בלכתך לשוח ולהתענג על הדר הטבע, כליתי אני את תמונת רחל הגבורה — אבן־פנת ספורי. כותב אני: „עיני רחל הזהירו ככוכבים מתעים ובתוכן מצאה קן לה תכלת הרקיע"...

— אח, אח! — השתומם חיים — גבורת הבורא!

— „שערות ראשה — הוסיף זליג לקרא, מבלי שית לב אל התפעלות חיים, כאיש אשר התהלה היא לחם חקו — „שערות ראשה — תלתלי משי שחור כשחור, כנוצות בנות־היענה! ידיה ורגליה קטנות כעדשים".

— בעיני — אמר חיים — לא תמצאנה חן ידים ורגלים קטנות כעדשים.

— יען כי חובש הספסל אתה מרחם משחר ואת „ה ע ו ל ם" לא ראית! זה לא כביר קראתי, כי אנגלי עשיר ובעל נכסים כקרח, השתגע בשביל רגל אחת קטנה, אשר ראה בעד חור המנעול!... לולא יגרתי ממלות תלמודיות, כי אז הייתי כותב: פחות ממשהו! עוד אני כותב, כי לרחל מתנים דקות מקטני איש! הנה אילה שלוחה ויפה כ וֶ נ ו ס.

— ונוס? ונוס? מה זאת?

— ונוס — מבאר לו זליג — היא אלילת היופי אצל היונים.

— אינני מבין מאומה, באר דבריך!

— הזוכר אתה את האיש המוזר, בעל המצנפת האדומה, אשר בא הנה בשבוע העבר, למכור מיני נופת בהצי חנם?

— זוכר אני.

— האיש ההוא היה יוני. מארץ יון, ועמו הוא עם היונים!

— וכלם מוכרים נופת וממתקים?

— חס־וחלילה — היונים אינם עם בגולה שיחזרו כלם על הערים והכפרים! היונים הנם עם, יושב על אדמתו. ארץ היונים מודעת בספרי־הקדש בשם „איי אלישע", ורבות סבלנו מ„מלכות יון הרשעה"...

— ואני דמיתי, כי יון ואיוַן חד הוא!

— חס וחלילה! היונים הם עם בפני עצמם, יש להם ארץ וממלכה, יש להם אדונים, סוחרים, אכרים, עושי מלאכה ועובדי־אדמה ככל העמים. לפנים היו היונים עם חכם ונבון, את חכמיהם מזכירים חכמי ישראל, כמו הרמב"ם... האם לא שמעת שם אריסטו, סוקרט ודומיהם?... כלם יונים.

ובכל זאת ההמון, בלי ספק — למורת רוח הפילוסופים, היה עם עובד אלילים, והספורים מחיי האלים והאלילים נקראים בשם הכולל: מיתולוגיה.

חיים עשה אזנו כאפרכסת וישנה, וישלש: „מיתולוגיה".

— הספורים הללו — הוסיף זליג — יפים ונחמדים, ונשגבים מאד. אני קראתי אותם; ואת מרביתם העתקתי לי, למען הזכירם בספורי לעת מצוא, כמו שאני כותב עתה: יפה כונוס.

— ומה זאת ונוס?

— ונוס היא אלילת היופי.

— לשון נקבה? הגם נשים מושלות בשמים?

— אלילי היונים לא שכנו כבוד בשמים, כי אם על הר יפה, הנקרא בשם אולימפ. ותמה אני עליך, המשכיל, מדוע תגרש את הנשים מהסתפח בנחלת האלים?

— השם ישמרני מאולת כזאת! — התנצל חיים — כנשים כגברים, חוקה אחת לכל! אך אני דמיתי כי האלים אינם לא זכרים ולא נקבות!

— לך לדעת, חיים, כי אלילי היונים פרים ורבים וחיים כבני־אדם! וכי אך בזאת נבדלו מאתנו, כי חסרים הם את „הטוב מאד" הוא המות. יופיטר, למשל, שהוא הרם על כל האלים, אשר בימינו הרעם ובשמאלו פֶּרס, ואשר לשמו ולזכרו יחרדו כל יושבי ההר, — ליופיטר זה יש אשה ושמה יונָא, אשה מרשעת שבעתים מקסַנטיפה אשת סוקרט (הן אותה ידעת, כי ספרתי לך), והוא, יופיטר, מקבל מידה צרות יותר מסוקרט, יותר מאשר מקבל השפל שבמלמדים, מיד אשתו „הרבנית־הארורה"... הלא תוכל לשער לך את העמל והיגון! שבע פעמים ביום, בלי ספק, מקלל יופיטר את יומו ובוחר במות, אך מה בצע, והאלילים אינם בני־תמותה, חלקם אי־מות!

— אך שוב נא, זליג, אל האלילה אשר זכרת. סובב אתה סחור סחור, ואליה לא תקרב...

— אל ונוס? יהי כן: ונוס היא איפוא אלילת היופי...

— מה זאת אלילת־היופי? הבשביל שהיתה יפה נקראה בשם הזה?

— לא, חיים. היונים האמינו, כי לכל מדה, לכל חסרון או יתרון במזג איש, לכל תכונה — יש אליל מיוחד! אצלנו, למשל, אומרים, שלכל אומה יש שר! ואצלם — אליל לכל תכונה. ובכן הגבורה, הערמה, הנשגב, היופי וכו' — אלילים מיוחדים להם, והאלילה ונוס היא ממונה על היופי. ואם תאבה, אקרא לך את הספור על אדותיה.

— קרָא!

זליג קם מהספסל ויוצא מארגזו הקטן, הנטמן מאחורי התנור, גליון כתוב פנים ואחור וישב על הספסל, ויחל לקרוא:

„ונוס, אפרודיטא, אפגיניא, פַנטַגיניא, אנדיאמיטא..."

— האתה דובר אשכנזית? — שסע אותו חיים בדבריו — הן לא אבין אף שמץ דבר!

הוא השתומם, בהאמינו, כי כל איש מישראל מבין מעט אשכנזית.

— שוטה — ענה זליג — אלה הם השמות, שהיו לוֶנוס במקומות שונים אצל היונים והרומאים.

— שמותיה רבו משמות יתרו. אך הנח לשמות וקרא את הספור בעצמו

— ונוס היתה מקודשת במקומות ההם כאלילת האהבה...

— הן אמרת היופי?

— הא בהא תליא — עונה זליג — אהבה ויופי חד הוא. והיא לא יצאה ממעי אשה, כי אם קפצה מהקצף, אשר על פני הים!

— שיחת ילדים!

זליג לא שת לב, ויקרא:

— היא היתה יפה מאד מאד...

— מאי קא משמע לן!

— אותה מתארים היונים כיפה־פיה ערומה או עריה עד החצי...

— כמה מכוער הדבר הזה! — ירק חיים.

— אישה היה בולקן...

— וזה מי הוא?

— הוא כעין תובל־קין שלנו, אבי כל חרש נחשת וברזל. אך לו לא ילדה בנים.

— ובכן נתן לה גט פטורין! — התלוצץ חיים.

— לאלילים אין גטין, לפי שאין להם קדושין. אך תחת זה היו לה בנים ובנות, אשר ילדה לאלילים אחרים וגם לבני־אדם.

— מה אתה דובר? לזנונים? ממזרים?

— שוטה! אם אין גטין וקדושין, ממזרים וזנונים מנלן?

— הכל זוכה מן ההפקר! יהי כן, אך הלא אמרת, כי גם בני־אדם, גם בני־איש...

— ולמה תשתומם? אם בני האלהים לקחו להם נשים מאשר בחרו, מדוע לא תדבקנה נפשות אלילות־יון בגברים בני אדם וחוה?

— טוב מאד, קרא הלאה!

שנים ילדה למַרס.

– מֶרס או מרסנא?

– לא מרס ולא מרסנא, כי אם למַרס, להאליל מרס, הוא אליל הקרב, איש מלחמה... שנים ילדה לבקכוס...

– מה טיבו של עובר זה?

– הוא הממונה על היינות ועל כל המשקאות החריפים.

– אליל שכור, כעין לוט שלנו?

– שנים ילדה למֶרקור...

– ומרקור מי הוא?

– אליל הסוחרים, השלוחים והגנבים...

– כה ירדה פלאים!

– את אנחיזיס – בשר־ודם – עשתה חוזה על שפת היאור. אליו נראתה כרועה... ותהר לו ותלד בן.

„פעם אחת רדפו אחריה חבר מרצחים־ענקים, ותסתר במערה, ותקרא את הירקולוס לעזרה בצר".

– ומי הוא הירקולוס?

– אליל גבור מאד! וגם לא אליל שלם; חציו אליל וחציו אדם. הוא כבד במטאטא ביום אחד שלשים ושש ארוות! הירקולוס חש לעזרתה... ויתן לבא אל המערה את הרודפים אך אחד אחד, וכל הבא נהרג מאת הירקולוס, ובכן נשחטו כלם במערה אחת. וֶנוס זאת היתה נוקמת ונוטרת מאד. יושבי ערים רבות, אשר התקלסו בה, הפכה לשורים בעלי קרנים... חיים לא יכול עוד נשוא. –

– הזאת היא היפה־פיה שלהם? – קרא, וירק פעמים אחדות בגועל־נפש – זאת היא אלילה! – מלא צחוק פיו – בוז לך, לעג לך! אם תאבה ואספר לך שנית את המעשה מהחל ועד כלה: זונה נמבזה היתה בארץ יון, ונוס שמה, אך בנסעה מעיר לעיר וממדינה למדינה לתת דודיה לכל עובר, שנתה את שמותיה ותחליפם, לבל יכירוה וידעו כי בלה היא מזקן! ועל כן ידעוה בכל עיר ועיר בשם אחר!... ונוס לא ידעה את אביה וגם את אמה לא הכירה! היא קפצה מהקצף אשר על פני המים, ים החיים! חלאת החיים – מולדתה! אישה היה חרש ברזל, אך ונוס היתה עקרה כרוב בנות־גילה, ותברח ממנו, ותתן את דודיה לשר־צבא, אחרי כן פרש עליה כנפיו אחד השכורים, והפקירה גוה גם לסוחרים... כה נפלה תמיד פלאים עד הגיעה אל שפל המדרגה, וחבר מרצחים רדפו אחריה. לולא המשרת

בארות סוסים, או איזה בעל־עגלה, איש בריא, שהיה לה, כי אז כבר נשכחה מארץ החיים! מבלי ספק קרה המקרה הזה באחד מבתי־המרזח...

— דום, חיים! — קרא זליג ברוגז — בנשגב תתקלס! „כבדחן בהתונה” תהפוך את המגבעת למלאות פי הקרואים צחוק! כרב־של פורים תתחפש לְהֵראות כדוב!

ונוס היא נפש היופי, האידיאל של החן... כעין שולמית בשיר השירים!

— כעין שולמית? כעין שולמית? חַ! ח! ח! — התפרץ צחוק אדיר משפתי חיים, — השומע אתה את דבריך? אם כה הסכת ושמע אתה, ואני אגיד לך, מי היא שולמית: שולמית היא עלמה עבריה מימי קדם, שולמית היא בריאה וחזקה כעשת הברזל! אחֶיה צווה לנטור את כרמיהם וכרמה שלה לא נטרה — את פניה שזפה השמש, אך לא בת קדר היא. צוארה חלק כשן, בהיר כתרשיש! נשמת אפה כריח השדה, אשר ברכו ה׳, כריח הלבנון! איננה בת ישראל בזמן הזה, איננה מתנפחת כברבור־הודו, איננה סוגרת את אשמורות עיניה מבשת־שוא וחן שקר. עיניה לנכח יביטו, כי שכולה אין בה, לא בגופה ולא ברוחה! ולה עינים טובות, מחממות, מלבבות, עיני יונים לה! ושפתים לה כחוט השני! והיא לא תתן על פיה את מסגר ה„דרך־ארץ”, היא מדברת את אשר עם לבבה! ושפתיה תטופנה נופת, מור, חלב ודבש. כי תחזה את שולמית, לא יתעוררו בך הרהורים רעים חלילה! ונהפוך הוא— תעמוד מחריש, משתומם, כאבן דומם! מפיך נעתקו מלין וממוחך כל מחשבה ולבך הולם, הולם כפטיש! שולמית איננה ערומה ועריה, לבושה היא, אך פשוטה וישרה, תמה, נקיה וטהורה כשלג טרם יפול ויגע באדמה! ולא תאוה אך אהבה היא! התחדשה הבריאה, התאנה חנטה פגיה, הגפנים סמדר, קול התור נשמע, ריח הפרחים נוזל כבשמים, הכל נעור לחיים חדשים, וחיים חדשים נעורו גם בה, בבת הטבע! פתאם בא הרגש, פתאם בא ובכל כח ועז, כי עזה אהבתה ממות, קשתה קנאתה משאול, את אשה לא יכבו ימים! ואהובה אחד ואין שני לו! ואת מי היא אוהבת? את הרועה בשושנים! והיא לא תדע, כי העלם הנחמד נושא כתר, כי מלך מלכים הוא, היא יודעת אך את אהבתה. היא לא תדע גם להסתתר, לא תחביא את רגשותיה, ולא תשים עליהם מסוה ולוט. כל חפצה ומגמתה אחת, מי יתן והיה הוא אחיה בן אמה, ותחבקנו בראש כל חוצות, כי לחם סתרים לא ינעם לה! זאת היא שולמית, זאת היא בת ישראל מימי קדם, אשר לא קפצה מן הקצף אשר על פני המים, והיודעת את אביה ואת אמה! —

בדבר חיים את הדברים האלה היה לאיש אחר. דבר רתת, דבר בכל נפשו, בכל עצמותיו! לשוא חפץ זליג לשסעהו בדבריו. כזרם מים רבים פרץ משפתי חיים – זרם אדיר, וכדברו כן התחזק הרגש, והוא בעצמו התפלא עליו ועל כחו וגבורתו.

– אבל שוכח אתה – השתיקו בכל זאת זליג – שוכח אתה, כי במיתולוגיה אין הדברים כמשמעם! שהכל משל ומליצה, מסכה נסוכה על רעיונות מחקר ואמונה...

– אדרבה – צעק חיים – נהפוך הוא! מי יטמין מרגלית טובה בבלויי־סחבות? מדוע החביאו מחשבות נשגבות במעטפה אי־טהורה? ומצד השני, הַגידה לי, זליג, האם בשיר־השירים הדברים כמשמעם? הגם הוא אינו משל ומליצה? מי זה לא ידע, ששלמה הוא המלך, שהשלום שלו; ששולמית היא כנסת ישראל, היפה והנאוה, אך השחורה מצרות וגליות?

אבל הנמשל בפני עצמו והמשל בפני עצמו! ומבלי הבט אל הנמשל, אומר אני, כי שולמית הוא נ פ ש ה י ו פ י, אידיאל החן, והאלילה ונוס... לא אדע אכנה במקום קדוש זה!

– השומע אתה, זליג – הוסיף חיים בקול – השומע אתה? ימח שמה; מחה את ונוס מספרך אשר כתבת! וכתוב... מה, מה שֵׁם העלמה שָׁם? חנה?

– רחל!

– יהי כן, כתוב כי רחל נאוה היא וברה כשולמית... אך לא, אל תכתוב כזאת, אל תרהיב בנפשך עז! חוצפה ועזות הוא! כתוב לך כאשר תחפוץ, כתוב כי חנה...

– כי רחל – מתקן זליג.

– כי רחל, תהי רחל; כתוב, כי רחל ברגליה הקטנות כעדשים, בידיה כמשהו, יפה היא כמרים בצאתה בתוף, כאביגיל, אשר הלכו לאורה, כ ר ח ב, כדלילה... ככל אשר תחפוץ, לו גם כאסתר המלכה! אך אל תדמה אותה לשולמית – השומע אתה?

מספורי הלבנה

מִסִּפּוּרֵי הַלְּבָנָה.

אחרי חצות ליל – מספרת הלבנה – הסיבותי את עיני הלאות מהעיר העליזה, המברקת בזהב ואבני שש, ובחלונות נוטפים אור קפאון, אל אחת מבנותיה העניות, הטובעות ביון חמר.

מפתח אחד הבתים הכפופים יצא עלם יחף, לבוש בגדים מטולאים, ומבית שני רעוע וחושב לנפול, יצא עלם בן־גילו. הנערים קרבו איש אל רעהו בלאט, ולא יכלתי עוד להבדיל ביניהם, ולהכיר, מי מהם יצא מן הבית הראשון ומי מן הבית השני. שניהם דלים ורזים, עיני שניהם בוערות כגחלי רתמים בצללי הליל, ושניהם רועדים מקור, ואולי גם מרעב. ושומעת אני את שיחתם בלחש:

– ההנך נכון?

– ואתה?

– כן!

– גם אני!

– הכבר אכלת?

– לא; אבי לא שב עוד ממלאכתו. ואתה?

– אבי חולה היום ואמי בוכיה...

– נלך?

– נרוץ – ונתחמם!

– יהי כן!

וישאו את רגליהם היחפות, וירוצו העירה.

מדדה אני אחריהם, כי התאויתי לדעת, לאן מגמת פניהם.

הילדים באו אל טבור העיר, לרחוב בנוי לתלפיות.

– זה הוא בית דודי! – אמר האחד בגאון, ויור באצבע רזה על אחד ההיכלים.

– וזה בית דודי! – הורה השני באצבע על היכל אחר ברום לב.

– אבל דודי הביא סוסה מֵעֲרָב לרכוב עליה.

— ולדודי עגלת צב רתומה לסוסים אבירים, דוהרים!
— לדודי גם נחלת שדה וכרם! —
— ולדודי שני כפרים!
— הנך שוטה! לדודי כלי בית מכסף וזהב טהור!
— כסיל אתה! כלי בית דודי מכתם אופיר!
— אבל אתה לא ראית את אשת דודי, ריח שמניה הטובים נשמע למרחקים!
— ולאשת דודי אבני שהם מסולאות בפז.
— דודי מצחק כל היום בקוביא!
— ובבית דודי בכל ערב וערב משתה שמנים!
כה התחרו הנערים וכל אחד מרים ומרים את קולו להשביח קול רעהו. דמיתי, כי עוד מעט יקראו למהלומות, אך פתאום רפתה שפת האחד.
— קר לי מאוד — התאונן.
— ואני — אמר השני, וגם קולו נחלש — רעב מאד.
אחרי רגעי דממה אמר האחד אל משנהו:
— ואולי תלך אל דודך ותבקש ממנו...
— לא אוכל — נפל השני לתוך דבריו — כי עוד אתמול צוה על השוער, לבל יתנני לבוא הביתה. ודודך?
— גם דודי צוה עלי כזאת.
ושני הילדים שבו על עקבם בדממה.
— מחר — אמר אחד מהם — נלך עוד הפעם העירה.
— טוב מאד.
— אני אתן לך אות בקראי כתרנגול.
— ואני — בקול החתול.

הצטדקות הנאשם

הִצְטַדְּקוּת הַנֶּאֱשָׁם.

קול הקטגור הרעים כקול רעם בגלגל, וגם אחרי אשר כבר נדמה, עוד ינועו להד קולו אמות־הספים וצלצול החלונות ישמע. צר היה לו מאד, כי בֻטל עֹונש המות, גם כל ארבע מיתות בית־דין – אמר – לא יוכלו לכפר את החטא הנורא: שפך דם ב ת י ח י ד ה על־ידי אביה ובשביל א ה ב ה זכה ונקיה, אשר אהבה אחד משרי־הצבא.

ואחריו דבר המליץ בלאט ובשפה רפה ואיש לא הטה לו אוזן קשבת. הוא בקש רחמים בעד ה ר ו צ ח, חסד וחנינה שאל...

והנאספים החלו לדבר איש אל רעהו בלחש, להגיד מראש את גזר־הדין; ראש בית־הדין מנקה את חוטמו בקול רם, ושני חבריו, הדַינים מימינו ומשמאלו, שמו בעיניהם אותות להמליץ, כאומרים: „כלה נבואתך וצא!"

מן החדר השני בעד הדלת הפתוחה, נראה משרת השופטים, אשר נתן להם אותות, כי הארוחה נכונה, ובראותו כי כל סמניו אינם נראים רעמו פניו.

אך המליץ כלה את דבריו גם הוא. הדַינים אשר משמאל ומימין הראש, התנשאו מעט מכסאותיהם, והראש הסב פניו אל הנאשם וישאלהו:

– ואתה במה תצטדק?

בכל זמן הבקורת היה הנאשם כאלם, ולא חפץ לענות על כל שאלות חוקר־הדין, ועל כן חשבו הדַינים, כי גם הפעם לא יפתח פיהו.

אולם שגו ונאנסו לשבת על כסאותיהם.

והנאשם החל להצטדק.

– אדוני השופטים, אני לא הרגתי את בתי היחידה!

הדינים והנאספים השתוממו למשמע אזנם, כי כל העדים העידו להרשיעו, ולא היה גם שמץ ספק, כי ידיו שפכו את הדם.

– אדוני השופטים, לי היו שתי בנות! – החל עוד הפעם הנאשם את דבריו.

– אבל – שסע אותו האב־בית־דין – הלא כל העדים העידו להפך, כי לך אך בת יחידה.

– אמת, אדוני השופטים, כי לי נולדה אך בת אחת. שש עשרה שנה רצופות היתה לי אך בת אחת, ואני לא ידעתי כי יש לי עוד בת אחרת... מאין באה השנית לא אוכל לדעת. כל ימי שבתי בכלא, זה שנה תמימה, לא אוכל לישון, ולשוא אחקור ואדרוש, מאין באה הבת השניה! ובכל זאת אמת היא. כי פתאום נגלתה לי בת שניה...

ודומות היו שתי בנותי כתואמות, אך לא רוח אחת חָיתה אותן...

האחת, הראשונה, היתה טובה כמלאך אלהים; והשניה, הה! השניה היתה מלאך משחית. נשמת הראשונה נפחה מאת אלהי הנשמות, ונשמת השניה – מאת שר התפתה!

הראשונה היתה יונה תמה, והשניה – פרס.

ואני אך את השניה הרגתי!

ולמה תאמרו, כי אני הרגתי את בתי היחידה, ולי היו שתי בנות, והראשונה חיה וְקימה?!

למה תשפילו את עיניכם לראות אך את הגליונים והספרים, אשר לפניכם, השָם תמצאו את האמת?

למה לא תאבו להרים ראש ולראות, כי בתי הראשונה, אשר שש עשרה שנה דמיתיה ליחידה, עומדת לימיני...

הבלעדיה אעצור כח לעמוד על רגלי? הלא היא תסמכני, הלא ימינה תחת ראשי!

ראו נא את שער ראשה השחור כעורב, ראו נא את עיניה המפיקות חסד, המזהירות ככוכבים, כיונים היושבות על מלאת! איכה תאמרו כי אני הרגתיה?

קין, אשר הרג את אחיו, לא יפגע במלאך אלהים זה, יפול לפניה ארצה וישק עפר רגליה, ואתם אומרים, כי אני אביה, אני הגבר, אשר היא כל אָשרי, כל אור חיי, אשר היא נזר על ראשי ונשמת אפי – אני רצחתיה נפש?!

ראו את העומדת לפניכם, הבלבה תקעתי מאכלת? הלא שלמה ותמימה היא, הן אל בשרה החי לא בא גם מחט, מעורקיה לא נזל אף נטף דם, כי אני שמרתיה כאישון בת־עיני, כאשר ישמור איש במאפליה את האבוקה לבל תכבה!

הלא היא היתה לראשונה בתי היחידה! הלא זה צלם אשתי המתה, כל הזכר וכל השארית אשר נותרו לי מימי שלומי ואשרי!

בדד, גלמוד אז נותרתי, והבת הזאת היתה כל מנת חלקי, החוט האחרון אשר קשרני אל החיים המרים המארריס!

היא היתה כל חיי, קולה היה לי כקול נבל, ככנור דָוִד, כגעת רוח צח שפיים במיתריו.

שתי עיניה היו לי כשתי יונים מבשו־ות שלום, מבשרות ישע אחרי מי המבול, מים זידונים, הצרות הצרורות אשר שטפוני. תלתלי שערותיה היו עבותות הזהב אשר לא נתנוני לנפול כבאוש מעץ החיים...

בהשכימה בבוקר נשקתני וכל חדרי לבי נמלאו עונג; בצחקה צחוק נעים כצלצול פעמוני זהב, צהקה בי נפשי, ואשאל בלבי: האם עמק עכור העולם הזה, או גן עדנים?

באכלה — אכלתי גם אני, בשתותה — שתיתי; ובחלותה — הה! בחלותה — הייתי משוגע ממראה עיני! חודש יָמים שכבה בחֻמה ולא הכרתני, מעיניה הסגורות לא זרח קו אור, משפתיה השחורות כנֱחרות לא יצא כל הגה להשיב את נפשי, אשר לא ידעתי עוד.

שערות ראשי עמדו כמסמרות ואני דמיתי כי כל שֵׁדי השחת נוטעים אותם בגולגלתי, והם הולמים ומוחצים את ראשי ורוצצים את מוחי. לרגעים בער דמי בעורקי כאש, ולרגעים קפא כקרח הנורא.

אז דמיתי כי היתוש הקטן, אשר אכל את מוח טיטוס. בא לאכול גם את מוחי! חודש ימים רצופים לא בא אל פי כל מאכל, לא שתיתי אף נטף מים אחד. שמורות עיני לא נסגרו; גם לא התפללתי — לא יכלתי להתפלל!

בעינים קמות מפחד הבטתי על ערש החולה, ולא ראיתיה!

הרופאים אמרו נואש, אך ה׳ הרופא ראה בעניי ויַצל את יחידתי מרדת שחת!

לאט־לאט שבה לאיתנה ולאט־לאט שבה גם רוחי אל קרבי.

לאט לאט שב וישר הזמיר וחדרי לבבי נמלאו גיל, הכוכבים שבו והזהירו, ובכל גוי נשפך אור יקרות.

עוד הפעם נהפך עמק העכור לגן־עדנים! אך הה! לא לארך ימים.

אל גן־עדני התגנב הנחש הקדמוני, שטן. משחית, איש רע ובליעל...

מיום דעתי את שכני זה, שנאתיו תכלית שנאה... לבי הגיד לי מראש, כי הוא יהיה בעוכרי נפשי...

הוא ידע כבר, כי לי שתי בנות, כי האחת היא אור חייתי, יושבת בית, אוהבת את אביה, ונפשי קשורה בנפשה, והשנית — השנית אשר לא ידעתי, חוטאת היא ומרשעת...

הוא ידע כל אלה ויגל את אזני מתועבות בתי השניה, מבלי הגד לי כי היא השניה, ויחפא את הדבה על ראש יחידתי!

כשמעי את הדבה, הרגשתי כי לבי נשבר בקרבי, לא יכולתי הרים ראש, כי כבד עלי כנטל עופרת – קול מלי נחבא ומעפר שחה אמרתי:

– בתי, האמת בפי מוציא הדבה?

רגעים אחדים לא שמעתי כל מענה ולא יכלתי להסב את ראשי לראות את פני בתי, לא יכלתי להעיף עיני; דמיתי, כי נפשי עזבה את רסן הממשלה על יצורי הגויה ואינני שליט אף באחד מֵהם.

אך פתאם שמעתי את המענה הנורא:

– אמת.

הקול היה קול רעם בגלגל!

– „אמת, אני אוהבת את שר־הצבא, ואם לא תתנני לאהוב אותו אברח מפניך".

– „אבל הוא נוצרי ולא יקח לו עבריה לאשה" – התפרץ צחוק מפי המלשין.

– אז אהיה לו לשפחה, לפילגש, ולסוכנת... או אָמיר את דתי...

אז אספתי את כל שארית כחי וארים את ראשי ואעיף את עיני להביט בפניה.

ורק אז נוכחתי לדעת, כי המדברת היא אחרת ולא בתי היחידה!

עיניה לא הזהירו ככוכבים, כי אם בערו כשני לפידי אש זרה, שערותיה לא נפלו כתלתלי משי, כי אם נפזרו לכל רוח כנחשים, וברק נחשים להם... על מצחה לא ילין תום, לה מצח אשה זונה, ועליו חרותות בצפורן שמיר כל תועבה וכל זמה – גם קולה לא היה קול נבל, קול כנור דוד, כי אם קול בת־היענה...

– לא בתי אַתּ! – קראתי בשבר רוח.

איה בתי, איה בתי! – צעקתי משבר רוח – הרגשתי, כי מעי נלחצו בצבת ברזל לוהטת!

– בתך לא תשוב עוד אליך – צחקה לי המרשעת – כי תהיה לאיש אחר!

אז הכרתי כרגע, כי לי שתי בנות! יונה תמה ועזניה, מלאך אלהים ומלאך משחית...

אז נודע לי ברור. כי כל עוד תשב אתי המרשעת, לא תציג הטהורה והקדושה את כף רגלה על פתח ביתה!

אז סגרתי בלי דעת את שמורות עיני...

אז כסני ליל חשך וצלמות.

אז נדמו כל רעיוני, מתו כל רגשי לבי ושקט נורא כשקט חצר־מות התפשט בכל גוי, בלבי ומוחי.

אז הרגשתי, כי נפשי ורוחי שלפו יצאו ממני, כי רצוני היה לאפע, כי נהפכתי לפגר־חי...

פתאם נולד בקרבי רעיון חדש, רעיון איום ונורא, רעיון רצח!

לשוא התאמצתי לעצור ברוחי ונפשי לבל יתנו למשחית לשלוט בי, לשוא חפצתי להעיר את רצוני והרגשותי.

הרעיון הנורא התגבר, התפשט, ובין רגע מלא את כל תאי גוי, את כל חדרי לבי, הוא התבולל בכל נטף דם בעורקי ובגידי...

הוא משל בי ממשל בלי מצרים, הוא הרים את המאכלת החדה מן השלחן ויתנגה בימיני; הוא צוה ואני תקעתיה בבטן בתי השניה!

אז נגוז רעיון הרצח ואני שבתי לאיתני —

כחי היה חדש עמדי, רוחי שבה ותחייני ושמורות עיני נפתחו...

על הרצפה התגוללה הנרצחת... פלגי דם שחור התנשאו כמים זידונים ויאמרו לבלעני, כל נטף וכל רסיס שרקו כנחשים ונהמו כבנות־יענה. אך אז נגלתה בתי הראשונה, בתי היחידה, ותעמוד כמלאך מושיע לימיני, עיניה מלאו דמעות חמלה, רחמים ותודה... אז לחשה תודה וברכה באזני על כי הצלתיה מכף הפרס, מצפרני העזניה!

ומאז ועד עתה לא עזבתני עוד!

השומרים באו ויאסרוני בחבלים, ותשכב לימיני! האכזרים הכוני פצעוני, הלמוני ומחצוני, חלק כחלק לקחה גם בתי האֻמללה, אך היא לא השמיעה קולה לבל יִוָדַע לאיש, כי היא שוכבת בחיקי!

כל ימי שבתי במאסר ישבה אתי. בלילות עמל, עת נדדה שנה מעיני, היתה היא שעשועי וכל נחמתי; לשוא התחננתי אליה, כהתחנן איש אל אלהיו, כי תעזבני ליום או ליומים, לצאת ולשאוף רוח צח, לראות את נגה השמש, תכלת השמים: היא לא עזבתני אף רגע ותבא אתי גם לעמוד לפני שופטי!

הנה היא לפניכם!

הראיתם מעולם נערה יפה, תמה וברה כזאת?

אל תתפלאו, כי לא תשמעו את קולה הנעים, כי בת ישראל לא תשמיע קולה באזני זר!

היא תשמיע קולה אך באזני אביה, ובאזני בעלה, אשר אבחר לה, ברצות ה׳ דרכי!

שופטים ודינים — אל תעַותו משפט, אל תאמרו כי הרגתי את בתי היחידה! כי לי היו שתי בנות ואני אך את החוטאת הרגתי, יען כי דמה היה בראשה!

בטובה לא נגעתי לרעה, היא חיה וקימה, ונצבת לפניכם.

אל תשלחוני לארץ־גזרה, אל תצווני לעבוד בפרך, כי אתי תלך גם יחידתי, והיא לא תעצור כח; היא תחלה, תמות בדרך!

הה, דינים מומחים, אם אשם אנכי, למה תשא ותסבול גם בתי החפה מפשע?

התחפצו לנקום נקמה? התחת בתי השניה תרצחו נפש יחידתי הראשונה, תרצחו מלאך אלהים בעד שד משחית?...

. . . .

הוא והיא

שיחת רמזים, לנגה הירח, בחורשה

הוא וָהִיא.

– ראי, גם הירח הרגיש ביפיך; בעד הֶעָלִים שלח את קרניו לשלומך, לנשק לך...

– הירח שוטה הוא... הלא כה אמר היינה.

– הפעם חכם עתיק הוא ויודע לבחר בטוב ויפה.

– והקרנים וכתמי האור מצחקים ברעדה וגיל על חכליל פניך; סביב סביב לפניני שפתיך...

– משורר אתה, ואני לא ידעתי.

– לא. דברי יוצאים מן הלב הנמוג... אני אוהב אותך, אוהב מאד.

– אל תשחית דבריך חנם... שוב הביתה והגד זאת לאמי. בשורה טובה תביא לה...

היא תיעץ לך, מה תעשה...

ותגיד לך אל מי מן הרבנים והפקידים תפנה...

עוד יושב אתה?

– כן, כי זכר מעשה עלה על לבי...

– אם נוגע הוא לענינגו, סַפֵּר!

– הדבר היה בגן־העדן...

– הישנו בעולם הזה?

– הוא היה; לפנים! והדבר היה בגן־העדן, טרם הָעמדו הכרובים בשער, הכרובים עם להט החרב המתהפכת... כי לא גורש עוד משם האדם...

– טרם אכל מעץ הדעת?...

– כבר אכל –

– וטרם גורש?

– כן הוא... נניח כי האל ארך אפים הוא וטרם חתך את גזר דינו של האדם. נניח כי עודנו יושב בסוד מלאכיו ונמלך בהם, כדת מה לעשות... ואולי יש מלאך מליץ והוא דובר עתה...

– נניח...

— והאדם עודנו הולך הנה והנה בגן העדן, ורואה, ומתבונן...
הולך לו האדם הנה והנה, וישא את עיניו וירא, והנה על אחד העצים תפוח הדר זורח באור בוקר, תפוח הדר, נחמד למראה... ותחשק נפשו בו...

— ויקטפנו?

— לא שלח יד! האדם, טרם גורש מגן העדן, לא גָזל ולא חָסַף...

— ויקח בערמה?

— גם ערום לא הערים אז האדם! הלא בגן־העדן היה הדבר.

— ומה עשה האדם, אחרי אכלו מעץ הדעת וטרם למד לחטוף ולרמות?

— בקש! כאיש ישר ובעל נמוס ומדות טובות נגש אל העץ וישתחוה, ויאמר: אנא, עץ! אם נא מצאתי חן בעיניך, ואם לבך עלי טוב, הבה לי את פריך, את התפוח, ואריחנו, ואוכלנו — ותאורנה עיני...

— ומה ענה העץ?

— לא השיב את פניו, אך תנאי התנה העץ.

— איזה תנאי?

— בלעדי, אמר, לא תקח את התפוח, ואולם אתי יחד תקחנו, אתי יחד תאכלנו... את התפוח על עָלַי, על ענפי, על גזעי, על שרשי, גם על העפר, אשר דבק בשרשי... את הכל תאכל...

— חא־חא־חא!

— גם האדם צחק... איך יאכל את העץ כלו? אך העץ אמר: לא בפעם אחת תאכלני! כל ימי חייך תאכל! דבר יום ביומו, בכל שעה, בכל רגע, בלי הרף תאכל...

— ולא נאות האדם?

— עוד תשאלי? הלא אמרתי לך, כי כבר אכל מעץ הדעת!

— ואני יודעת ספור אחר...

— ספרי, אזני קשובות...

— ולא בגן־העדן היה הדבר, כי אם בדומה לו במקצת — ביער גדול... ולא באדם הראשון כי אם באדם קדמון — בפרא אדם, החי על צידו, באיש הודי רובה קשת...

— וגם זה יהיה שייך לענינו?

— בלי ספק. והאדם הפרא עונד לראשו נוצות צפרים, קשתו הדרוכה על שכמו וזר נוצות על ראשו...

ויהי היום, ויתע הציד ביער וירא והנה מעל לראשו מעופפת צפור, ולצפור נוצת זהב, נוצה זורחת באור בוקר... הלא כן זרח התפוח?

– כן!

– וגם הנוצה. ותחשק נפש הציד, לא בצפור כי אם בנוצה...

– וידרוך את קשתו?

– לא. מרום מחציו היתה הצפור...

– וילכדנה בערמה?

– לא. האדם הפרא לא הערים, כי אם הרים את ראשו בבקשה אל הצפור...

– ומה בקש ממנה?

– רדי מעט, בקש, העצרי במעופך, ואור בך, ואמיתך, ואקח את הנוצה הזורחת, ואת פגרך אשליך...

– והצפור? – –

– לא ענתה דבר, ותעף לדרכה. היה שלום.

בחזון

שלש קריאות

(העתקה מכתב־יד ישן נושן, בלי ראש וסוף)

שָׁלשׁ קְרִיאוֹת.

..... ואני עמדתי אז בשדה, הרחק מעיר־מולדתי – בגדד – אשר נשקפה אלי מתוך הערפל בהמון נרותיה, באלפי ניצוצות רועדים באויר הלח, כאלו דאגו לי ולשלומי.

גם הלבנה ממעל לראשי נוגה ועגומה מאוד, כאלו היא חולה עלי – על נער קטן ורפה־אונים, נעזב וגלמוד בשדה, אשר מי יודע אם לא תאכלנו חיה רעה.

אך השמים הטהורים קורצים אלי ברבבות עינים צוחקות. יודעים המה כי לא עיף אנכי, כי לא נתעיתי, לא מעירי ולא מבית אבי, כי יודע אנכי את דרכי ודי אונים לי לעשות את אשר נגזר עלי ואשר הודיעוני בחלום חזיון לילה.

עלי לעלות על ראש המגדל העומד לפני, לדעת את האמת!...

ומַה נפלאו האגדות על אדות המגדל הגבוה הזה!

יש אומרים כי לפנים היו פה עיר ומצודה, עיר גדולה לאלהים מבגדד, ומצודה, אשר הפילה חתיתה וצלליה על גוים וממלכות... והמגדל היה מגדל צופים לחיל־המגן אשר לעיר.

ויהי היום ויבוא צר בשעריה. אך הצופה נרדם ולא ראה, ולא תקע בשופר, להזהיר את העם... ותפול העיר לפי חרב, ותזרע מלח; המצודה נהרסה עד היסוד, הלגיונות עם נסיהם ודגליהם נקברו בחול, ואך לעונש הצופה נשאר המגדל על עמדתו; כי מדי חצות ליל יעלה הצופה ההוא על ראש המגדל, יסוב את המעקה, יפרוש כפיו צפונה, כי משם נפתחה הרעה, אחרי כן יביט ימין ושמאל, ומוסר־לבו יתעורר ויעַנהו, ואז יפול על חרבו וימות... ככה יעשה מדי חצות ליל.

ויש אומרים, כי המגדל היה מגדל אשָׁפים וחוזים בכוכבים, אשר קראו בעינים פקוחות בספר השמים, להגיד לבני האדם את אשר נגזר ונחתם עליהם. יש אשר נזהר העם ונצל מרעה; ויש אשר הכביד לבבו, ויפול ברשת.

ויהי היום, וישלחו האשפים רץ להגיד להכליף כי בא יומו ללכת בדרך כל הארץ. והאמין בהם הכליף, ויצם שלשת ימים ושלשת לילות להטהר מחטאיו, ויצו אל ביתו, ויחלק את מלכותו לבניו; ומוכן ומזומן לחיי העולם הבא, צוה להעביר בשלח את כל האשפים, כי לא אבה הכליף לבוא אל גן־העדן בלי אשפיו, השמים תמיד את דבריהם בפיו. להכליף המת קראו עלי אדמות בשם: „החכם”. אך מאז המגדל ריק, כי כל הוברי שמים נסו המדברה.

אך אחרים אומרים: לא מניה ולא מקצתיה! פה קבורת פטיש הארץ, גבור הציד לפני האלהים — „נמרוד בן נמרוד בעל הקרנים”, אשר במותו חבש כובע אבנים לראשו, למען יראו וידעו בשמים כי „נמרוד בן נמרוד בעל הקרנים” מת ותהי פה קבורתו...

אך לעלמות שיר, והוא מספר על דבר בת־מלכה בעלת עינים שחורות ומחלפות זהב טהור, אשר משך המכשף אל המגדל בחבלי קסם, ויפל עליה תרדמה; והיא תישן עד בוא גואלה, נער תמים יפה עינים ואמיץ כח; והוא יעלה על ראש המגדל ויראנה שוכבת על מטת שן, מעולפת שערות זהב וישקנה — כאָח! אז יבוטל הקסם, תקיץ בת־המלכה ותהי להנער התם לאשה. ונדוניתה: ד׳ מאות פרסה על ד׳ מאות פרסה בין הסמבטיון והרי החשך — מלכות גדולה ועשירה כמלכות אחשורוש.

האמנם ריק המגדל מיושב? האמנם אין אף טפה אחת אמת בכל האגדות הללו?

מורי ר׳ יוסי הפילוסוף אומר: הבל הבלים כלן; רעי שמעון הבטלן אומר: האגדות קליפות הן, ובתוך כולן יצוק סוד ודבר סתר... ואני חפץ לדעת את האמת!

ואקרב אל שער המגדל, ואפתחנו.

לבי דופק ורגלי רועדות, אבל אני חפץ לעלות על ראש המגדל. המגדל הוא משאת־נפשי משחר טל ילדותי, הוא הגיגי יומם בבית־המדרש, הוא חלומי על משכבי בלילות... הוא מושך אותי, הוא קורא לי!

אני נקראתי, נמשכתי, וגם חפץ אני, רוצה אני לעלות על המגדל; לכל מראות החיים דו־פרצופים כאלה, וקורי הקסם, אשר בין לבבי והמגדל, כפולים המה... חצים רצון המגדל — וחצים רצוני...

היש רצון להמגדל? ולי... היש רצון?

אך למה אני מפחד?

העליה הראשונה. חדר גדול מאד, אך ריק, ובו חשך, כי חלון גדול פתוח בקיר... בעד החלון נופלת אך קרן־אור אחת מן החוץ להגיה לי את גרם המעלות — לעלות!

כן, החדר ריק — כי הלכתי אנה ואנה ואין מעצור על דרכי מלבד הקירות. אך הקירות קרים, לחים וחלקים מאד, באין אף סדק קל לתחוב בו צפורן.

נגשתי אל החלון. גבוה הוא ורחב; בעדו אני מביט החוצה ורואה הרבה מאד. הנה התרחב השדה והשבלים, אשר עמדתי ביניהן, — השבלים מתנועעות... מניעות אלי ראש.

הדבר לכן אלי, שבלים?! היש את נפשכן להגיד לי דבר? לא? אך רוח חרישית עברה עליכן ותתנועענה? הלא גם עלי עברה הרוח לעלות על המגדל, ואני עולה... אתן לא תדעו את הרוח המנשב בכן, ואני לא אדע את הרוח הקורא לי לעלות על המגדל... ולמה לנו לדעת את הרוח?

השבלים אינן שומעות בקולי, אך מניעות, מנידות ראשיהן. הגם בעיניהן רע הדבר, כי אני עולה על המגדל? הגם הן בקושרים עלי? יהי כן, — מה ממני יהלוך?

שָׁם העיר — עירי... בגדד הגדולה לאלהים, חתולה בערפל... בין הבתים — בית אבי... אדמה כי כבר שב אבי הביתה לאכל לחם. אמי יושבת ממולו... אחותי הקטנה, היפה מאד במהלכה על ארבע, חפצה לעלות על ברכי האב, ועל כן תפן לעזרתי, ומאד תתפלא כי אחיה, החש תמיד לעזרתה, איננו, וגם אבי, אחרי אכלו מעט ואחרי שתותו, להשיב את נפשו, שואל לי, ולשמי ולזכרי פני אמי מזהירות ברוב עונג — מובטחת היא, כי אני בבית־המדרש, יושב והוגה בספרים יחד עם שמעיה הבטלן, ויוסי הפילוסוף מנצח עלינו... לוּ ידעה אמי איפה אני עתה!

ומדוע נפשי עוגמת? — אך טרם מצאתי מענה וקול קורא מהתקרה:

— עלה!

הוא הקול אשר קראני בחלום... נעים הוא הקול, אך גם צו יצוק בו...

ואני עולה.

בעליה השניה החדר צר וקטן מהראשון, ולעומתו קטנה גם מדת החלון. עוד הפעם קרן־אור אחת נופלת מן החוץ פנימה, להאיר את גרם המעלות לעלות, ובחדר — חשך ישופנו. והכתלים לחים, קרים וחלקים... אך בעד החלון, כאשר אביט החוצה, אראה עתה הרבה יותר מאד, כל הככר

רחב ונסב... שם יאור חדש, פה נגלה יער צומח עצים... את המותר עוד יכסה הערפל.

הנני נושא את עיני למרום, וגם שם חדשות: סמרטוט שמים חדשים, יריעה חדשה, מראות כוכבים חדשים...

ואני שמח מאד על המציאה החדשה הזאת, על מלא־עיני אשר התפשט אל כל עבר.

אך פתאם נגלה צל שמעיה הבטלן חברי, והוא מניע את ראשו לאות יגון.

— ועל מה אתה שמח? — שואל אותי הצל, העומד בכל זאת מרחוק, — הן אך הוספת, ולא היטבת לראות! ואם גם תעלה על ראש המגדל, ותשים בין כוכבים קנך, התחדור אל תוך הדברים, אל נפשם?

שמעיה אומר כי לכל חפץ תחת השמים נשמה מיוחדת, טובה או רעה — מלאך או שד... ישנם שרי ימים ושרי ארצות, נשמות עצים ונשמות אבנים, וגם נשמת אבק פורח! הכל חי, כחי, כצומח, כדומם, בכל צרורה נשמת חיים, אשר בנפול עליה טל של תחיה תתפתח, וככה יהי גם האבק היבש לבריה מתפלגת ובעלת שכל! הוא אומר כי כל הכחות צרורים בכל הנשמות...

ישנן — לדעת שמעיהו — משקפים, אשר בהם יראו את תוך הדברים, את לב נשמותיהם. על לב האיש בעל המשקפים לא יעלה לנסוע לקצוי־ארץ, לראות איים וימים רחוקים, לחפש ולבקש גדולות ונצורות, להתבונן אל שמים חדשים וכוכבים חדשים; יודע הוא היטב כי כל גרגיר הוא זרע להחיות עולם כלו! והמכיר את נשמת האבק, הפורח באויר, הוא הכיר את כל העולם כלו...

אך איה הם המשקפים?

בסביבות ירושלים יש מערה, ושני אריות צובאים עליה! ובמערה ארגז גדול של ברזל, ושני נמרים שומרים על הארגז; ובארגז כתב־יד ישן נושן, ובכתב־יד — שם מפורש, לפתוח מערה אחת במעבה ארץ הסינים, ששם נגנזו המשקפים, ושני שרפים, וחרבותיהם שלופות בידיהם, סוככים על המערה...

נחוץ רק דבר קטן — אומר שמעיה: — לדעת את השם כנגד האריות והנמרים!...

ואי לזאת הוא צם ומתפלל כל הימים, למורת רוח מורנו הפילוסוף, האומר כי אין משקפים כאלה, כי הכל ביד נשמת האדם... כי נשמת האדם בהעמיקה חקר לבדה, בהתבודדה במועדיה — תוכל לסקור הכל ולדעת הכל...

ירִיבו שם ר׳ יוסי ושמעיה, ואני אעלה על המגדל!
אני חפץ לראות ולדעת! ואולי די לי היום – ומחר אשוב?
– עלה! –
קורא הקול מן התקרה.

וככל אשר אני מוסיף ועולה, כן יקטנו החדרים והחלונות, כן יוסיף וימש החשך אשר ישופני, כן יקפא דמי בעורקי מפחד ומקור, כן ידפוק לבי בחזקה, בחזקה... כאלו הוא חפץ לנוס, לברוח מקנו... אך כן יגדל וירהב מלא־עיני, בהביטי בעד החלון!

אבל כאשר אתיצב על יד החלון, יקרב אלי מאחורי צל שמעיה וילחש באזני:

– רד, רד מזה! כבר רגליך בצקות... נער רפה־אונים אתה, ומה כחך כי תיחל להעפיל לעלות על ראש המגדל? ומה בצע? רד אתי... שם בבית־המדרש מצאתי ספר ישן נושן ובו ידובר על השמות, השליטים באריות ונמרים... רד אתי ונלמדם יחד!

– עלה! – קורא הקול מן התקרה.

ואני עוזב את צל חברי, ועולה...

ומי הוא הקורא לי? מי אדון לי לצות עלי? רגלי בצקות והכח האכזר מצוה ללכת, וללכת בלי הפוגה, בלי השיב רוח! אני מאמין לשמעיה... אני מאמין לו!... ואני חפץ עתה להאמין לו!...

ופתאם נגלה צל יוסף הפילוסוף:

– ואם מאמין אתה לו – שומע אני את קולו החד – למה אתה עולה? אתה חפצת לעלות, אך הלא בעל רצון חפשי אתה ויכל תוכל לשלוט ברצונך ולהתגבר בו על חפצך הקורא לך מראש התקרה!

– עלה! – קרא הקול. וגם דברי הפילוסוף רודפים אותי הלאה, הלאה מסבך ההפכים העמוקים! חפצי שולט בחפצי, רצוני מתגבר על רצוני, אני אוחז בערפי ומוריד את עצמי מן המגדל, אף כי אוחז אני בערפי ומעלה את עצמי אל ראש המגדל! הפילוסוף בתער לשונו בקש לבקעני, לבתרני לשנים, לסכסך האחד במשנהו! אני לא אובה, אני לא אשמע! אני עולה, אני עולה – ויהי מה!

אך בעלותי על גרם המעלות, ובהרומי חדר מעל לחדר מתנשא מלבבי עמוק הד קולו של הבטלן:

– ואם תראה עוד כברת ארץ, עוד ימים ונהרות, עוד שמים וכוכבים,

התמלא נפשך? האם בהתגדל השטח תתקרב אל הדברים? כל שטח העולם הוא לוח אלהים, וכל הצומח והחי וכל הדומם מכתב אלהים, ספר כתב לבני אדם... וככל אשר תעלה אתה, כל אשר יגדל השטח, כן יחלק הלוח, כן תאבדנה מלפניך האותיות, וכן יטושטש לפניך מכתב אלהים! עוד לא הגעת אל חצי המגדל ולא תראה עוד את השבלים, לא תַבדיל עוד בין אדם ובהמה, החי והצמח ולא תראה עוד את החיים!...

את בית אביך זה כבר אבדת; חפש נא עתה את בגדד, עיר־מולדתך! איֶהָ? חפש נא את הימים והנהרות, היערים וההרים אשר גלית מתחת? נקודות, נקודות תראה... מכתב אלהים היה לנקודות... לנקודות בלי רוח חיים, בלי דעת ופתרון... השטח היה לקוים, הקוים לנקודות, ותעלה עוד, וגם את הנקודות ישא רוח ואתה ממרום המגדל תפול לטבוע בריקות הנשיה!...

למה התעך לב הותל להתנשא על חבריך, על בית אביך, על עיר־מולדתך? — — —

— עלה! — קורא הקול ואני עולה.

אני עולה, ואל אזני חודר בכי נורא, בכי אחותי הקטנה, קולה הנחר הקורא לעזרה. מה היה לה? האם לא נפלה בחצר אל הבור?

— עלה! — קורא הקול.

עוד בכי תמרורים. קול אמי אני שומע:

— בני, בני! למה אתה מחרף את נפשך למות... בראש המגדל עומד הצופה; הוא יראך, ויחשבך לצר, ויפגע בך. בני, בני!...

בני, מחמל נפשי! שם גם האשפים, ומה תעשה אם ירשיעוך האשפים ויגלגלוך לתוך חתול שחור?..

— בני, בני! — בני, בני! — שומע אני קול אחת מדודותי הרבות.

— רד מהר מן המגדל, פן ייקץ, יען כי הרגזת את מנוחתו ותעלה ככנה על מגבעתו!

— בני! — קורא אבי ברוגז — בן סורר ומורה! הבת־מלכה קראה לך! בת מואב... עצת בלעם! רד! רד! רד!

אך הקול מן התקרה קרא בכח:

— עלה!

ואני עולה.

ולבי חלל ונשבר בקרבי... מתי קץ הפלאות? מתי אבוא לגרם המעלות? האעצור כח? —

ופתאם אמנם בא הקץ...

ברק אור חדש — —

מה זאת? ראי מוצק אני רואה, ראי מוצק יורד לנגדי...

— אלי! אלי! — קראתי מנהמת לבי: מה היה לי?!

עוד לא עליתי על ראש המגדל, וכבר זקנתי, שבתי, שלג שיבה על ראשי ועל זקני, לחיי נקמטו כפני הקלף, עיני נדעכו והן הולכות וקלות...

האמנם פה קצי?

— כן! — אומרות כל עצמותי העיפות.

— כן הוא! — עונות רגלי הבצקות.

— בלי ספק! — קורא הד לבבי המתבוסס בדמו...

וברגע ההוא נשמע הקול! אך לא מן התקרה, כי אם מתחתית ארץ:

— רד! — קרא הקול...

— אני לא ארד! — קראתי במר רוחי.

— אז נפול תפול ארצה...

הקול קורא, ואני מתגלגל מגרם המעלות...

* * *

מובטח אני כי לא שגית אף רגע, כי ידעת מראש אשר אך חלום נעורי אני מספר באזניך.

האם כלו חלום? או נתנה המציאות עצם, והחלום קרם עליה עור ובשר, והדמיון הלבישה רקמה, צללי־סתר, צבעי־קסם?

מי יודע!

מי יתוה את הגבול בין החיים והחלומות?

הא לך עוד חלום או מעשה: קרא לך כאות נפשך.

אז כבר הייתי בחצי ימי, ואני בתוך הגולה...

כי הגליתי מארצות הכליפים. הסריסים, הפילגשים. השהרונים והקסמים. ואני גבר חי, עמל ונלחם בזרוע, עובד וימיני לי מושיעה — להביא טרף לביתי ולהחיש עתידות לכל חיי־רוחי...

וחיי רוחי יפים הם מאד, נאים ונחמדים; מעיניהם נשקפה חמדת החיים... עתה, האמינה לי, גם הילדים אינם חולמים עוד... אולי משלו פה לפנים

נמרודים, היו אשפים, צופים וכל דכוותיהן, אך עתה נשכחו כלם כמת מלב; והחיים זועפים ורועשים ומכים גלים, ואני ואניתי בתוך החיים... ואין אף רגע לזכור את החלומות, את המגדלים... הידים מלאות עבודה!

אך פעם אחת עמדתי בגן, והערב נפלא מאד.

לאט־לאט התאספו בצהרים מארבע רוחות העולם ערפלי טהר, ויכסו את שפריר הרקיע כרקמת חורי... ויפלו רביבים קלים ובהירות...

עתה רפה היום לערוב, אך הרביבים חדלו מנפול, העננים הקלים רודפים אחרי השמש ימה, אדומים ונלהבים מנגה נגד קרניה האחרונות...

ובאותה המדה אשר תאסוף השמש את נגהה — תפרש שמלת־אור חדשה, שהיתה עצורה עד כה על ידי העננים, ותרד ארצה! לעמת שירד הערב, יתפזרו העננים, והאויר עומד בעינו בלי התרבות או התמעט!

ולי נדמה אז, כי היום לא יפנה עוד והלילה לא יבוא! כי עמדה פתאום המטוטלת, שעון הזמן נדמה, ואין שנוי ותמורה עוד! חברי בגן — עצים רועשים מרוב תמהון; הפרחים בין הדשאים חרדים, מבלי הדעת, אם להתפתח כעבור הגשם, או להסגר ולישון שנת ערב?

עומד אני כנציב מלח על מקומי, נרעש ונפחד. הייתי כחולם.

האמנם כלה החוט המניע, הגיע קצו, ורגלי עומדות על גבול הזמן? האמנם ישתרע ההוה לעולמים ואין לו עתידות עוד? האמנם יתקשה, יקפא ויתאבן כל העולם כלו כמו שהוא עתה, מוקשה בצורתו לעד?

האמנם יקפא השור שחוח על העשב ולשונו לא תלחך? הנשר יתלה לעולם במרומי הרוח וטרפו — ילד קטן גוע — בין צפרניו? והסבל, באשר הוא שם, יקפא שחוח תחת משאו ונטפי הזעה יקפאו על מצחו ולא יפלו על לחייו לעולמים? הבוגרת תשב לעולם על לוחות הגורל, ומלכה־גואלה לא יעלה מן הלוחות?... והאוהב, אשר נפל על ברכיו לפני אשת רעהו, לא יוסיף עוד לקום, וחכליל הבשת משפתיה לא ינדף לעולם, והבעל, הרץ ומאכלת בידו, אליהם לנצח לא יגיע?... ושם בערש — ילד. ואמו למראשותיו, על פני הילד חרדת מות, חרדת אסכרה, ועל פני האם נלחמת התקוה בהיאוש, התפלה במרי־שיח, — וכל זה לא ימח לעולם!? גם הזקנה בין השקים הבלים תתחוב לנצח באצבעותיה הרועדות את החוט אל חור המחט והוא לא יעלה בו, ועיניה כלות? ביער יקפא הרוצח ותמונתו וצלמו — בעין הנרצח, הכורע לפניו?

והמתים לא יחיו עוד, והחיים לא ימותו עוד, והרגעים לא יעברו, ויתכנס ויצטמצם הנצח בתוך הרגע — וצלמי ההתחרות, הפחדים, הבלהות,

היאוש וכליון־הנפש, והסכלות והרשע, הכל כאשר לכל – צלמי עולם הם ולא יעבורו?!

היש עונג נצח, יסורי עד? פחד עולמים או תקות עולמים?

מי יודע?

פתאום חדר אל אזני הקול:

– לך!

עשיתי מבלי דעת פסיעה קלה, ומטוטלת הזמן נתקה...

הגם זה היה חלום?

מי יודע?

אולם, בחלום או בהקיץ, אני הכרתי את קול מכרי מאז!

הוא הקול אשר קרא לי בחלום הילדות, מראש המגדל ומתחתית ארץ...

– לך!

– לאן? עד מתי?

עתה זקנתי ושבתי. דומה אני לצלי, אשר ראיתי בראי, במגדל...

– כן. – אומרות כל עצמותי הכואבות.

– כן הוא! – עונות העינים הכלות.

– אמת ויציב! – שומע אני הד לבבי העיף והיגע.

פרחי הקברים – ברזל. רגלי הבצקות לא תעלינה עוד על מגדלים...

ודבר אין לי עם גנים ופרדסים. דבר אין לי עם מגדלים. כי דבר אין לי עם החיים כלם.

אני יודע כי שם, לא רחוק ממני, זועף ים החיים, אך לאזני הכבדות יגיע אך קול עלה נדף... שם אניות־מגן שטות, – אך עיני הנדעכות רואות איזו צללים סבוכים בלי שחר...

בקרב לבי דועך נר קטן... עד מתי יעלה עשן ולא ידעך? – הים השליכני מקרבו כפגר מובס!

אני הייתי בקושרי המלחמה. אך עתה כח זכרוני רפה ואינני זוכר עוד למי נלחמתי ואת מי קויתי לחלק שלל?...

היזכרוני שם? היקללוני משנאי ויברכוני אנשי בריתי?

מי יודע?...

לפעמים יעלה באזני קול אדיר וחזק, קול מפקד צבאות...

אך אני את שפתו לא אשמע עוד!

עלי להכון לשמוע קול אחר...

הקול אשר שמעתי בחלום ילדותי במגדל, ממרום ומתחתית הארץ, הקול אשר שמעתי בגן, יעור גם עתה. אני יודע, כי יעור ויקרא לי...

הנה הוא! הוא קורא לי!

כן...

הוא קורא בשמי!

אני אלך! אני אשמע בקולך, אך הגד לי: מי אתה, ומה תקרא לי, ולאן?

אתה מחשה?

אז עשיתני לכלי מלאכתך, ואתה אין לך עוד חפץ בי ותפוצצני? ולי אין הצדקה לדעת אותך, את עבודתך, את מטרתך? . . . .

. . . .

בין המצרים

בֵּין הַמְּצָרִים.

עַל הגבול, שבין היש והאפס. נפגשו הקיץ ה ה ו ל ך והחורף ה ב א.

– מה רעים פניך? – התעורר החורף לחומלה על מתנגדו, העומד לפניו בברכים כושלות, עינים נדעכות ועור נקמט כקלף.

– גם פניך – ענה הקיץ באנחה – לא יהיו לך, כשובך הנה על עקבך!

– לכל קץ ותכלה – מתפלסף החורף.

– גלגל חוזר בעולם – מעיר הקיץ.

– אבל – התעורר החורף אחרי רגעי דממה ומנוד ראש – אבל מה נשמע שם?

– לא איש בשורה אנכי – ענה הקיץ – בשורות לא טובות בפי.

– העצים? – שואל החורף.

– גם הם! בכור שטן יודע את אשר עם לבבם! יומם ולילה ינועו, יתלחשו, ימתיקו סוד. רעד העלים, קלי הדעת, לא ימצא חן בעיני! אבל גם הענפים והפארות אתם בקשר, גם הם ישיחו, ינועו...

– שחפת! – קלל החורף בזעם אפו.

והעלים הֻכּו בירקון ושדפון, יבש לשדם, אבלו, ומנשמת אף רוח היום סוערו כמוץ מֵעַל הענפים היבשים, ויפלו, ויכסו כדומן את עין הארץ...

– והנחלים, והנהרות וכל אגם מים? – העמיק החורף שאלה.

– גם הם, גם הם – ענה הקיץ באי־רצון – גם הם צר להם המקום, יפרו חוק, יעברו גבול וישקו את ככר החול. גל אל גל קורא: חזק! משבר עונה לרעהו: שפוך חמתך!

– צר להם המקום – מבאֵר הקיץ את דבריו – צר להם המקום בעמק! תן להם מרומי שמים, מרחבי־יה! והמים יקמטו מצח מעוצר זעם, יאריכו מענית בזדון, ירומו, יתנשאו ויזרקו קצף לעיני השמש!

– באזיקים! – נתן החורף צו לעושי דברו הנעלמים.

ועוד דק מחוספס נקרם על פני המים, ומרגע לרגע הוא הולך ומתעבה, ומתקשה. המית המים שככה; שאונם, זדונם וקצפם — נעלמו.

— והזקנה, הבלה והחונפת תחת יושביה? — שאל עוד החורף בנחרת עברה.

— עוד נשמה באפה — ענה הקיץ — עוד תתיפה בשארית כליה, עוד שרידי צפרים ישירו לה שיר.

— „תכריכים"! — קרא החורף.

מעמקי תהום התנשא עב־ענן; וירום, ויתפשט, ויכס את עין השמים. המאורות כבו ופתותי שלג נופלות ארצה, ואורגות בד לבן. ותכריכי האדמה נרקמו, ותתכס שארית כל נץ ופרח, וידום פליט הצפור, ויפול ארצה, וימת, ויקבר בשלג...

— והם? — הוסיף וישאל החורף.

צחוק קל עבר על פני הקיץ הזקן, ויעקם את שפתיו הנחרות:

— הם — אין דבר! הם ישנים או מצחקים בקוביא.

הולדת משה

הֻלֶּדֶת מֹשֶׁה.

רוח צח שפיים מנשב דרך המדבר ומצנן את החול, הבוער באש. ומשתעשע, ומצחק הרוח, בשורה טובה ישמיע: עוד מעט ויהי המדבר לשרון ולכרמל. כי יחיה, ינוב ויפריח בשפעת חיים וברכה.

מן המדבר בא אל היער. העצים חרדו לקראתו בגיל וילבשו ירקרק נעם, במצהלות חדוה יתרגשו עלים, מרב ענג יהמה הגזע. כי בשורה טובה בפי הרוח: עוד מעט ויחדל הכורת, וסר הגרזן, ועצים רעננים ישליו, וינובו בשיבה...

ומן היער בא אל שדה וכרם, ולקראת באו התעדנו, וינובו כל פרי עץ ותבואת שדה; השושנה התפתחה באדם הכדכוד ותעדה ככלה כליה, ותפלג רסיסי טל כספירים. והחבצלת התעוררה מתרדמתה, ותיף שבעתים בלֹבֶן בדולח ושלג... ונגהות בקר צח התבוללו בקטורת הסמים, ורֵיח ניחוח — בשלל צבע רקמת הטבע!

והשמים לבשו מלכות — שפריר ותכלת... המית כנפי שרפים נשמעה ברוח, ועל כנפי הזמרה התנשאה נפש כל צפור כנף... והד שירה חדשה, יורדת משמים ארצה, חודר אל קרב ולב בני האדם...

אך יאור מצרים ילבש קדרות ומפחד פתאֹם יגרוש טיט ורפש, והצפרדע תשרוק בזעם...

ותחת פרעה חרד הכסא ועל ראשו רעד הכתר. אז נבהלו חכמיו ונבוניו, ומארבע כנפות ממשלתו באו צירים. לא אנשי בשורה המה: קרסו, כרעו האלילים, פרצים בנֹא אמון, היכל השמש חושב לנפול, וחרדה בכל מצרים.

אז יכבד לב פרעה ויקם מִכסאו. ויתן צו: כל הבן הילוד היאורה תשליכֻהו!

המחשבה והכנור

הַמַּחֲשָׁבָה וְהַכִּנּוֹר.

(אגדה ערבית).

א.

המחשבה.

בימים ההם הייתי גלמוד במדבר.

לא שנאתי את בני האדם ולא קצתי בחיי, אך אויתי לדעת את המדבר ולהשתתף בצערו.

כבא אורחת כנענים או עולי־רגל, נסוגותי אחור; גם ספרים לא היו אתי. עם צפור תועה התרועעתי, עם מלוח נובל שוחחתי ואקרא בספר השמים.

לאזנים, החרשות משאון החיים ודכים, דמית מות במדבר; ואך לאט־לאט הרגלתי לשמוע הגיגו. עתה אבין לרעו, עתה אשמע את אנחותיו המלאות והעמוקות ולבי עלי דוי.

ואז, בהשתפך עלי נפש המדבר, נקרה הדבר.

על מי חרה אז אף ההשגחה? על מי נתכה חמת שדי?

מי יודע?

מתחת הכסא רב הרעם ויקרע סגור שמים, ויעט ארצה.

לְאָן פניו מועדות?

הירטש את הערער, אשר במדבר, או את התאנה, חנטה פגיה לרעב? היפול שדוד העץ, הפורש את צלו על היגע? היפגע בערש ילד כצאת הוריו לעבודת השדה? או יסכור פי נשבע לשקר?

כל זה נחרת במכתב אלהים בספר, אשר אך מחמד נביאו קורא בו.

אך אז, בהקרע סגור השמים, נפלה טפה אחת קטנה מהאור הגנוז — וַתִּוָּלֵד לי בת!

*

יפה היתה בתי כשחר ואיומה כחרב הנביא. גאות אלים על מצחה הבהיר, ועמק עד קץ הימין בעיניה המזהירות — אך בלבבה הסוער קננה יונה תמה — האהבה לכל בני חלוף.

ויהי לבה הכנור לכל ציץ נובל, לצפור תועה, לכוכב נדח ונופל ממרומים, ולכל היקום — הנענה מתגרת יד ההכרח.

אולם — כאשר מלאו ימיה — בקשה לעזוב את המדבר.

— אלכה להטיף אל בני־האדם!

▪

עוד נפשי עורגת אל דממת השממה, עוד שיח ושיג לי עם המלוח הנובל; מעי יהמיו על הצפור, אשר תתעה בלעדי במדבר, תחלש ותפול ארצה, ותקבר בחול; ואת ספר השמים לא קראתי עד תמו...

אך היא אומרת, כי גם האדם לא עץ השדה, כי אם מלוח שוקק במדבר...

גם נפש האדם היא צפור רכה, גלמודה ותועה בישימון, וכאשר תחלש — תתעלף, ותקבר בחול החיים העמלים...

ובכוכבי אור על שפריר מלכותו כתובה אך חכמת אלהים, אבל מוסרו חרות על לוח לב האדם...

ונצא את המדבר.

▪

היום רפה לערוב.

עוד טרם באה השמש, תעלה נכחה בשובה ונחת — כאשר דמיתי אני — לבנה גדולה וחורת פנים.

— התשמע את אנחתה? — שאלה בתי, ותור באצבע הבדולח על עין הכסף.

והטיתי אזן, ואשמע גם אני את אנחת הלבנה...

— עניה אני, דלה וקטנה...

אז זכרתי ואמרתי לה, כי לפי הגדת העברים, עתיד אללאה למלאות את חסרון הלבנה, ויהי אורה כאור החמה.

— ואור החמה? — שאלה.

— יגדל שבעתים! — עניתי.

— אז — נאנחה בלאט — ירבה האור, אך המְעֻוָּת לא יתוקן!

▪

הולכים אנחנו וקרבים אל עיר עליזה.

כרפות היום לערוב, נפלו צלליה על ירכתי השמים ויתבוללו בקרני השמש, היורדת הימה.

צלמי מגדלים, מצודות ובתי־סהר; מקדשי הנביא, ארמנות עשירים ורבי־עם, רועדים באויר אדמדם כהה, ונטיו בסבך הצללים שעל ספר אלהים.

— עוד נפקד מקום בתי חומר, אהלי עוני — נאנחה ותחש פעמיה.

*

אז התבוננתי אל בתי ונבהלתי למראה עיני.
שדיה נכונו ושערה צמח; לבן בשרה משלג, לחייה אָדמו מפנינים;
על כל גוה הרך והענוג חופפת הדרת עלומים והיא ערום ועריה.
ואין עלה במדבר לעשות לה אזור: האשזור לה כסות־עינים מקרני הירח?
יראנה ההמון — ויתהולל; הפקידים — ותובא אל היכל הכליף...
שם תסגר ואני אשוב עררירי אל המדבר...
ועיני תמקנה בחוריהן מיחל לה טרם ישבענה הכליף ויתננה לרביו,
טרם תפול מגרם־המעלה אל שפל־המדרגה... כי אך אז יתן לה מחמד
הרחמן כנפים לשוב בדמות צפור תועה אלי, אל המדבר!
אך פתאם הבריקו אלי עיניה ולנגה נגדן נפזרו כל דאגותי.
— גם כפיר אריות — התנחמתי — יסוג אחור וישתחוה לפני הדר
גאונה!

*

ואני לא ידעתי כי חרב היתה בארץ, כי נגפו המאמינים לפני הכופרים
וילמדו אל דרכיהם.
לפני שער העיר נראו אנשי־חיל מזוינים.
— מי אתה? — שאלני הפקיד בגאותו, אשר גדלה שבעתים מיום
ברחו מן המערכה.
הגדתי לו, בחזקי את קולי הנמוך בצלצול הבקשיש, למען יחדור אל
האזנים הטחות.
— והיא?
— בתי — עניתי עוד הפעם בקול חזק.
אך מעיני הפקיד נשקף אי־אמון והוא מעמיק שאלה:
— מתי ואיפה נולדה? מי אמה?
— אמה — עניתי — ההשגחה; היא נולדה במדבר, בהבקע השמים...
מאור הגנוז... מברק עיני הנביא.
— הלא ידעתי זאת מראש — מלא צחוק פיו — ועל כן אמנם לא
תבא ערומה העירה.
ויתן אות, ויזרקו עליה עבדיו וילון שחור, ותתכס בו כלה, מכף רגל
ועד ראש, וידבק אל בשרה.
לי חשכו שמים וארץ, ובתי נאנחה מתחת הוילון.

*

ובתוך השער — משמר האזרחים.

עוד הפעם נשאלתי לשמי ועוד הפעם השמעתי צלצול הבקשיש.

— ומי היא הנצבת לימינך? — שאל הראש.

— בתי היא — עניתי — וילון עם חותמת הפקידות עליה...

— אין דבר — ענה אחד השומרים ויקח אמת־המדה, ויגש אליה, וימוד אותה.

— היא לא תבא העירה — אמר האזרח.

— צר לי מאד — אמר הראש לזכר הבקשיש — אך היא משכמה ומעלה גבוהה מכל בנות האדם... וכן לא יעשה, דוחקת היא את רגלי השכינה!

— אבל הנעשה אין להשיב! — צעקתי במר לב.

— ועל כן לא תבא בקהל, שובו אל המדבר!

— גברתי — נגש אליה אזרח אחד — הראיני נא את רגלך...

בתי לא התבישה ותמלא אחרי דבריו.

— גם הרגל — הודיע האזרח — איננה לפי הדמות והצלם! היא עומדת ככן בפני עצמה! על רגל כזאת לא תלך בת מאמינים!

— אבל אני חפצה לבא העירה! — צעקה בתי מתחת הוילון.

— היא „חפצה" — חזר זקן המשמר על דבריה בצחוק התולים — היא חפצה ואני את חפצה אמלא.

— מטה סדומית! — נתן בקולו.

אותי הוציאו בחזקה מן המשמר החוצה.

*

מן המטה הסדומית הובאה אלי בתי והיא מתבוססת בדמיה.

— את שערות ראשי גזזו — התיפחה האֻמללה — יחד עם עור בשרי, ומכובד המספרים נטל חול על מוחי... את בהונות רגלי קצצו...

ראה נא, איך קטנתי ואני מוכה ומעונה ובעלת־מום...

מכף רגל ועד ראש אין בי מתום...

פנה הודי, פנה זיוי, פנה הדרי, ומי יתן אומן, כי בת אלהים אנכי, כי מקרני עין הנביא נוצרתי?

כה תייליל בתי בחוץ ונטפי דם מציינים את דרכנו.

*

אך לא עברה עוד הכוס.

מצאונו השומרים הסובבים בעיר.

– מה זאת? מה היליל והדם? – נתנו עלי בקולם ככפירים.
ובקשיש לא היה לי עוד. לחנם שחתי את דברי, להגיד להם פשר דבר. המשמר באחת – כי בנות מאמינים נוטפות מור ולא דם, כי בנות מאמינים לא תעגבנה בחוצות על זקנים כמוני, כי בנות מאמינים יש להן בתים ולא תנודינה באישון ליל...
ויצו ראש המשמר, ויובא ארון עץ, מכסה ומסמרות.
בתי הושמה בארון, במסמרות נדפק המכסה ושני בריונים נשאו את הארון על כתף, לשאת אותו הביתה על חשבוני.
לא השתגעתי, כי לב אמיץ נתן לי הנביא, ודעת ההכרח למדני המדבר.
וכה שתיתי מציתי את הכוס, עד היסוד!
כי בהפתח הארון – נראתה בו אך מפלצת בשר ועצמות נשברות...
טפת האור הגנוז שבה אל עיני הנביא, להסתר תחת אשמורותיהן.

ב.

הכנור.

בני אדם צחקו למשבתי; שכני ישבו ידברו בי בלעג.
גם החמור באבוס שכני געה געה בצחוק על אבוסו.
הצפרדע, אשר באגם לפני חלוני, שורקת לי זמיר התולים.
הכלבים בחוץ מריעים עלי כעל הלבנה – בצחוק זעם.
מה עשיתי לכם, בני האדם – ההכרתי אוכל מפיכם? מה עול מצאת בי, הצפרדע?
הכי ירדתי אל האגם להטיף אל הרמה? הנלחמתי אתכם, כלבים, על אודות עצם נשברה? ואתה החמור, אתה ארך־האזנים, האני נתתי את השעורים לסוס הדוהר ולך את הקוצים?

*

הרחק כמטחוי־קשת מחלון ביתי משתרע: „בית מועד לכל חי"...
באישון חושך וצלמות. עת ידמו כל שכני, יעורו שוכני עפר לזרות מלח על פצעי.
אז תעבורנה המצבות הצדה, יפתחו קברי עולם, ושלדי בני־אדם יעלו לחול במחולות על פני השדה...
והשלדים מביטים אל חלוני בלעג וזעם, ולוטשים עלי את חורי עיניהם...
מה עשיתי לכם, מתי עולם?

*

אך עת שתו עלי החיים והמתים, נכמרו עלי נחומי התשבי.

הוא נראה אלי בערב.

זקנו הלבן התנודד מרחמים. מעיניו הגדולות והפתוחות כשערי גן־עדן, נפלו פניני טל.

ואנכי שפכתי את נפשי אל חיק הנביא...

וידא התשבי אל גן־העדן, ויספר למלך דוד את עניי ומרודי, ויכמרו עלי נחומי המלך, וישלח לי את כנורו ביד התשבי, להשיב את נפשי...

*

אך מה בצע בכנורי?

אם אגע במיתר, ותענה הצפרדע, והחמור מן האבוס, והכלב החובק אשפתות, וגם שכני עונה בקול.

— מה את שורקת, הצפרדע?

— שורקת אני מרוב נחת; תולעים אין חקר באגם, כל רמה למינה, ונפשי תשבע לחם...

— מה אתה גועה, החמור?

— מרוב תודה, מרוב תודה — יען כי רך ודק השוט, אשר ביד הבעלים, ועבים ומלאים הקוצים בתוך המספוא באבוס!

— מה אתם נובחים, הכלבים?

— חס לנו על האשפתות אשר נחבק באהבה...

— ואתה, שכני, למה תשיר?

— לקול כנורך אני יוצא עם שפחתי במחול...

ואחרי חצות הליל שמעתי גם את קול המתים בְּרֵעָם...

*

איך אגע במיתרי כנורי, אם אנחותיו מתבוללות בנשיקות השפחה, בשריקת הצפרדעים, בנבחת כלבים וקול החמור?

איך אנוע במיתרי כנורי, אם אנחותיו עולות השמימה באיד רקבון מקברות המתים?...

*

אך לאט לאט גבר כנורי על שאון החיים והמתים...

ואז — — הובאתי עם כנורי אל המהפכת ומשם — אל בית הכֶּדִי.

*

– מה עול מצאת בי, כדי, כי שמתני במשמר?

– מה חטאו רגלי העיפות, כי נגשו לנחושתים?

– עוד תשאל – רָב הכדי ברקים – מנוחת הבית הפרעת. הכּכת עד היסוד...

– אני? – השתוממתי למשמע אזני.

– אתה עם כנורך!

ויתן צו:

– העדים! –

ויבואו –

שכני נגש אל שולחן הכדי ויקוד, וישתחוה, ויענה בי:

– אדוני הכדי, הד קול המושל! ראשונה יצאתי לקול כנורו עם שפחתי במחול, דבר יום ביומו. אך פתאום החל רוח חדש לפעם בלב השפחה... בעיניה נראו דמעות, חזה הכה גלים ופניה חורו כסיד...

– מה היה לך? – שאלתי את השפחה, והיא נפלה על ברכיה ותתחנן:

– אדוני, שלחני מעל פניך!

לא בער אנכי להטות אוזן קשבת לתחנוני שפחה, ואצו עליה במפגיע לחול ולזמר. אך היא לא שמעה בקולי. ואקרב אליה עם השוט אך להפיל עליה אימה, כי אהבתיה מאוד, אך היא ברחה ונעלמה...

ביום אתמול נמצאה תלויה על העץ, אשר אחורי ביתי בשער האשפה.

– רוצח! – נתן עלי הכדי בקול.

האומנם בכנפי נמצא דם השפחה?

עוד שכני מדבר וצפרדע נתרה על שולחן הכדי. ומה נעים הירקרק הבולט מאודם המפה!

– כל האגם מת לקול הכנור – צפצפה הצפרדע ברחמים – כי יצאו בני ובנותי על היבשה לשמוע קול הכנור ולא אבו עוד לשוב אל האגם. התולעים – אמרו – היו להם לזרא; הרמה – הרמה הרכה והנעימה, השמנה והמתונה היתה להם לגועל־נפש!

– ונותרתי – הוסיפה בקול בוכים – אני לבדי בתוך האגם... את כלם שכלתי ביום אחד!

– העוד לא התעורר מוסר כליותיך – פנה אלי הכדי – לקול הצפרדע הצנועה?

– אני הולכת למות – נפלה הצנועה בדבריו – ומי יסגור את שמורות עיני?

— ואתה? — פנה הכדי אל החמור הבא.

— אני — געה בפתח — גם אני נפגעתי לקול כנורו בכאב החיים... וקצתי בהברקנים, ולולא השוט ביד הבעלים!...

— ואתם? — שאל הכדי את האחרים.

וכלבים רבים סבבוני וברעם, נתנו עלי בקולם.

מפחד התעלפתי ואיקץ לקול הכדי, לשמוע את משפטו:

— אותו אל בית־המשוגעים — אמר בקצור נמרץ, ויור עלי באצבעו ותברוק טבעת הכליף — ואת הכנור תנו לשגל הכליף!

ומאז הנני בבית־המשוגעים. —

חזון־אם

חֲזוֹן־אֵם.

...וכאשר יָנַק הילד לָשׂוֹבַע, ויפרחו לחייו כשושני השדה ואשמורות עיניו נסגרו.

ותתבונן האם בבנה בנחת אין־סוף, ותשקהו בלאט, בלאט, ותשכיבהו על ערשו, ותשב על יד הערש.

לאט, לאט נרדמה גם היא.

ופתאום חרדה מתנומתה, ותפקח את עיניה, ותרא, והנה מלאך אלהים עומד למראשותי הילד.

ותבך האם בלבבה לאמור: הנה זה בא לקחת את בני.

והגה לא יצא מפיה, כי נאלמה מפחד פתאום.

אך המלאך ידע את מחשבת האם, וישא את קולו כקול העוגב ויען:

— לא לקחת את בנך מידך באתי.

ויאמר:

— יפה ממני מלאך השֵׁנה־הנצחת וכנפיו ארוכות ומזהירות פי שבעה מכנָפָי.

ותבךּ האשה בלבבה שנית לאמור:

— הנה יתום יהיה בני, יתום נעזב מאמו, כי אלהים חיים ראיתי, ומות אמות...

וידע המלאך שנית את לב האשה, וינחמנה, ויאמר:

— גם אַת לא תמותי; מלאך בשורה אנכי ועל בנך צֻוֵּיתִי.

ותתבונן האשה בפני בנה. והנה קָרַן אור פניו מנגוהות כנפי המלאך ומאור עיניו הטהורות.

והמלאך מבשר ואומר:

— בנך זה יגדל והיה לנביא!

ולא הבינה האשה, ותתאושש, ותכרע לפני המלאך, ותשתחוה, ותאמר:

— סלח נא בגודל חסדך לאשה פתיה כמוני, כי טרם תדע מ ה מ ש פ ט ה נ ב י א...

והמלאך עונה:

– אין משפט לנביא! כי ד ו ר ש משפט הוא!

– חידות לי דבריך, – אמרה האשה בעצבון.

ותשתחוה שנית ותשאל:

– הגידה נא לאמתך הפתיה: מה מ ל א כ ת הנביא? הֲבוֹנֶה הוא טירות והיכלים או מבצרים בשמים? הֶהָרִים יחצוב, אם מסלות־ברזל יָסוֹל, או אולי רַפֵּא יְרַפֵּא?

ודמעה התגלגלה מעפעף המלאך בענותו:

– סותר הנביא ובונה... סותר הוא על פני האדמה ובונה עליות השמים... סולל מסלות הוא, אך בברזל תבחל נפשו, ומסלותיו לא תחבקנה חיק אדמה; הוא יסל מסלות ברוח לבעלי כנפי־רוח... גם חוצב הנביא, כאשר דברת, אך לא בהרים יחצוב, וגרזן ביד לא יקח; הוא בלבבות יחצוב, ויחצוב שלהבת, – שלהבתיה... גם ימחץ הנביא, ימחץ לבבות ונפשות, אך גם רפא ירפא... לנפשות חולות, לשבורי לב...

ותבך האשה במר שיחה ותאמר:

– אֵם אומללה אנכי! על בני ועל גורלו תדבר, ולבבי טח משמוע!

ותשתחוה פעמים, ותוסף ותשאל:

– ומה תהי מ ש כ ו ר ת בני? אולי אבין את זאת!

– אבנים! – ענה המלאך.

וברק שמחה נראה בעיני האם:

– גדול יהיה בני! לא אל כסף וזהב ישתכר, כמשפט הרופאים והבונים, כי אם אבנים: אבני חפץ, אבנים יקרות...

והמלאך עונה בדאגה:

– לא אבנים טובות ולא אבנים יקרות, כי אם אבני־חיץ, אבני שדה.

– מתלהלה אתה באמתך, מלאך! חנני נא והגד לי פשר הדבר.

– סקול יִסָקל הנביא, כי נביא הוא!

ותצעק האשה צעקה גדולה ומרה ותתעלף.

וכשוב רוחה אליה, והמלאך כבר נעלם, ואולם עוד קרן עור פני הילד.

ארבע אבנים טובות

(חזון)

אַרְבַּע אֲבָנִים טוֹבוֹת.

ויהי היום, וכרוז נשמע במרומים:

– נעשה משורר עברי!

וישמחו המלאכים מאד, והמלאך הממונה לאותו דבר עף בטיסה אחת אל אוצר הנשמות, ויבחר מאחת מהנה, וישק לה, ויאמר:

– בשורה בפי! על פי מצות הבורא עליך לרדת למטה ולהיות למשורר עברי על הארץ!

והנשמה נכונה למלאות אחרי צו, ורק איננה יודעת: השירה מאין תמצא?

– השירה היא אור וחיים, ושם, אומרים, מאירה השמש אך ביום, ובלילה מתנוצצים אך כוכבים קטנים... וגם ביום וגם בלילה יש אשר עננים עולים ומשתרעים בין השמים והארץ ומסתירים את האור... עוד אומרים, שהשנה נחלקת שם לעתות, שיש שם סתו וחורף, ובעתות הללו הכל בלה ומת...

– אל תיראי, – ינחם המלאך את הנשמה הנוגה – אַת תלכי אחרי, ואני אנהגך ואביאך אל אוצר היגונים ותבחרי לך שם „יגון" כחפצך, והיה לך למקור השירה.

והנשמה, שלא הבינה את שפת החיים על הארץ אשר בפי המלאך, הלכה אחריו.

ויבוא המלאך והנשמה אל אוצר היגונים; ותרא הנשמה והנה הוא מלא על כל גדותיו אבנים טובות, אבני חן. ותתפלא הנשמה מאד, ותשאל:

– האלה הם היגונים?

– כן – ענה המלאך – היגון והצער למטה, אבנים טובות הן למעלה, ואַת נשמה זכה, התבונני באבנים הטובות ובחרי לך אחת מהנה ואַמצי אותה אל לבך, והיתה לך למקור אור וחום – למעין השירה לכל ימי חייך בעולם התחתון שם!

ותען הנשמה ותאמר:

– בכל האבנים אך שלש גדולות וטובות אני רואה. אך איך אבחר מהן וטרם ידעתי את משפט האבנים, אשר לקחו את לבבי.

ותור באצבע על שלש אבנים, והמלאך באר לה את משפטן.

ועל הראשונה אמר:

– יגון קודר מאד, צער נחלשים וחלשים... שלחן מלא דשן, גם הכלבים המגרמים תחת השלחן עושים פימה עלי כסל. אך לנחשלים אין מקום, לא ע ל השלחן ולא ת ח ת השלחן, והם פורשים ובוכים, פורשים ובוכים מאד... וכי יגבר צערם, והתקצפו, ויאמרו להפוך את הקערה על פיה – „גם לי גם לך לא יהיה!" – צער גדול!

ועל השניה אמר:

– יגון נורא! צער דור ה ו ל ך בין המצרים: הלוחות הישנים נפלו ארצה ונשברו, ולוחות חדשים טרם נפסלו... כבר עלה הפטיש על האלים הישנים ויפוצצם, והחוטב אלים חדשים לא נראה עוד... והדור הולך ונהלך כצל, ואינו יודע מאין בא, מה עשה ולאן הוא הולך. דור יתום הוא... אינו יודע את אביו... אינו יודע את הדבר, שהוא צלו ויוצרו... והוא פורש ובוכה, פורש ובוכה... צער נורא!

ועל השלישית אמר:

– צער ישן נושן... צער עמוק... צער העולם ונופך משלו...

והנשמה אומרת:

– מלאך טוב ומטיב: לא שפת השמים, כי אם שפת האדמה על לשונך, ואני טרם הייתי שם... אינני יכולה לבחור, לפי שאינני מבינה לטעם מליך... אבל שלש האבנים הטובות יפות הן, מזהירות הן... הבה אקח את שלשתן...

– גם זאת תוכלי – ענה המלאך – ואולם אז קבל תקבלי גם אבן רביעית, בלי דעתך וחפצך...

– והרביעית מה היא?

– אבן קטנה, אך לפעמים כבדה מנשוא... יגון המתבודד מחוץ לכל המחנות, צער הבלתי מובן...

– לו בקולי תשמעי, – הוסיף המלאך – ולקחת אך אבן אחת!

אך הנשמה לא שמעה בקול המלאך, ותקח ארבע אבנים טובות, ותרד להיות לנשמת משורר עברי.

כתבי י. ל. פרץ

כרך ששי

ספרי „מוריה"

הוצאת „דביר"

תל־אביב, תרפ"ז.

Copyright 1925 by the „Dvir" Co. Ltd., Tel-Aviv.

דפוס קואופרטיבי „אחדות" בע"מ תל־אביב.

תוכן:

I. ציורי מסע:

II. תמונות מעולם התהו:

ציורי מסע

צִיּוּרֵי מַסָּע.

א.
במקום הקדמה.

אז היה סוף הימים הטובים והתחלת הימים הרעים...

אך נואש לא אמרנו עוד.

השמים התכסו בעבים? אין דבר! — אמרנו — תבא רוח חזקה, רוח הזמן, ותפץ את העננים, וישפכו את זעם־אפם על פני המדבר.

כרם אירופה עלה קמשונים, כבר נראו צמחי רעל, אך לא נירא רע; יבא הגנן ויראה, וישרש אותם כלה.

הציביליזציה „הצטננה" מעט, קדחת קטנה... מעט קור ומעט חום, חליפות לרגעים; — ועל לבנו לא עלה, כי תלך המחלה הלוך וכבד, כי הסובב אותנו יתהולל וישתגע...

והארץ החדשה היתה רחוקה מאתנו, רחוקה מאד. גם בחלום לא ראינו את עצמנו מבוהלים ודחופים לבקש מקום מנוחה... רבים מהמון עמנו לא יכלו לתאר להם, איך תעמוד באמריקה, אשר תחת רגליו, קערת מרק, מבלי השפך ארצה. אחרים שאלו, אם נושאים שם את הכובעים על הראש או על כפות הרגלים...

גם שם יין כרמל ואתרוגי ארץ־ישראל לא נשמע, כאשר לא נשמע עוד שם הברון הירש או „הנדיב הידוע" —

חכמת התכונה מגדת מראש כל לקוי חמה וכל לקוי לבנה; אך חכמת הנפש לא באה עוד אל השלמות הזאת. פתאם תלקה ותחשך נשמת העולם וגופו יתהפך בצירי שאול, והמעשים לא נודעו בטרם באם, ובבאם אינם מובנים; ואין אנו יכולים להאמין למראה עינינו...

ובכל זאת כבר התגנב אלינו הפחד...

מטר „בלבולים" נתך...

אכן נפלא הדבר: לא נשאנו אז עינינו השמימה, ואל משפט אויבינו לא הבטנו... לפתע פתאום נולדה השאלה: ומאי עמא דבר, עמא פזיזא?

מה יאמר העם?

נחוץ לשוב אל העם, להכיר לדעת אותו ואת רוחו, להתבונן אל חייו, לראות מה יעשה בתפוצות ישראל, בחורי הקהלות ובסדקיהן, — באותן העירות הקטנות, ששם רובץ רוב מנינו ובנינו של הלאום; לראות, לדעת ולהבין ולהביא בחשבון...

היש שם ניצוץ שיוכל להיות ללהבה, היש שם שביב־אור, ברק תוחלת?...

אל מה ישאו עיניהם הם? מה המה עושים?

ואסע גם אני בתוך שאָר הנוסעים, מאספי מספרים.

ב.

בטחון.

נסיעתי הראשונה היתה לטישוביץ.

פניתי אל בית מכירי ר׳ ברוך, ונשלח לקרא לאחד השמשים ולאיזו מבעלי־הבתים. על הראשון להיות לנו לעזר ברגליו ועל האחרונים — במוחם, אף כי ר׳ ברוך מצחק ואומר, כי השמש הוא „חרוץ עתיק״ וחכמת רוב בעלי־הבתים ברגליהם.

מחכה לבוא הקרואים, עמדתי על יד החלון ואשקיף החוצה.

הרחוב מרובע. בכל ארבעת עבריו — בתי עץ כפופים, מכוסים קש, ואך מעט מזער גגי־עץ.

רוב הבתים בעלי קומה אחת ולהם אכסדראות לכל ארך החוץ, נשענות על עמודי עץ בלים וירקרקים מזקן.

בצדי האכסדראות עומדות נשים סוחרות בצרכי אוכֶל־נפש. על השלחנות — לחם ויתר מעשה אופה, קשואים, פֵּרות שונים.

ובין הנשים המולה דקה.

— „שנה שחורה עליך״! — תקרא פתאם אחת המשוחחות בזעם בהעיפה עין אל חלוני, — למה תורי עליו באצבע, הלא עיניו רואות?!

— סתמי פיך! — יעוף מענה כברק.

להנשים כבר נודע דבר בואי, והן מוסרות את הידיעה אשה לרעותה בקול לחש רם.

והן אומרות: הנה הוא! מה טוב, כי לצאן האובדות יש עוד רועים, אשר יבקשון... „אבל! אם הרועה אשר בשמים לא ירעה צאן עמו, שוא רועי־אדם!״...

אך בעיני רוב הזקנות אינני מוצא חן כל עקר! „הקב״ה אינו צריך לשליחים כאלה״ — אומרת אחת מהן בהביטה בבוז על זקני ובגדי... והצעירות לימים, החפשיות בדעותיהן, עונות: הרופא גם כן „כל בו״ ובכל זאת כמה וכמה פעמים הוא שליח המקום!

והזקנות אומרות כי הרופא שאני! משולח הוא לרפואת היחיד, לדברים קלי־ערך, לחולי־שנים, לכאב־בטן... אך לא לתשועת ישראל, למחלת כל עדר ה׳!

האין יהודים טובים בתוכנו, הידם קצרה מהושיע?

ואחרות מתאוננות:

— לו שלחו אל מחננו איזו מאות מזומנים ולא באו „לכתוב״! אסון גדול קרה! מה מני יהלוך אם בני לא יפקד בצבא המלחמה?

אני יכולתי להעמיד על בוריו את וכוח הנשים על פי תנועותיהן בצֵרוף איזו מלות חטופות, שהתגנבו אלי, יותר מקוביֶה, אשר תאר את צורת החיות מקודם המבול על פי שרידים שונים...

באותו הרגע כלה ר׳ ברוך את תפלתו ויגש אלי ועל כפו כוס יין שרוף.

— לחיים! — קרא.

— לחיים ולשלום, — עניתי.

— יתן ה׳ — הוסיף, — ותהיה פרנסה!

ומתקנא אני בבעל־הבית, הדואג אך ורק לפרנסה...

— ופרנסה תהיה! — הוסיף בבטחון, — יש מנהיג בעולם, וגם יהודים טובים לא יחשו! וגם אנחנו בעצמנו נעשה את שלנו... — כלה בצחוק קל.

ואני שואל אותו, מדוע לא ימצא לו בטחונו הגדול בנוגע לעסקי פרנסה, ואף שהוא בעל בטחון ויודע היטב כי „מאן דיהיב חיי יהיב מזוני״, כי עין הקב״ה צופיה, צנור השפע פתוח ויהודים טובים לא יתנו דמי להם, כי עיניהם ולבם לפרנסת ישראל — בכל זאת לא יטמון יד בחיק; „גם אנחנו, הוא אומר, נעשה את שלנו״ — והוא קונה ומוכר, ודואג ומצטער, ואינו ישן בלילות, ושואל תמיד ליום המחרת, לשנה הבאה, לאחר זמן, לעדן ועדנים וגם לעולמי עד... איש מישראל דואג, בעמדו תחת חפתו, לנֶדה לבניו ובני בניו... אבל כשנוגע הדבר לצרכי הצבור הגדול, לכלל ישראל, אז די זהותר בבטחון לבד! אז נבטח ונחבוק יד, ולכל היותר תתפרץ מלבנו אנחה העולה בזול: השם ירחם! הכל בידי שמים! אז אין אנו אומרים: ואנחנו נעשה את שלנו...

— פשוט בתכלית הפשיטות! — עונה ר׳ ברוך בצחוק — כל ישראל

אינו שלי, כי אם של הקב"ה בלבד, והוא — אין שכחה לפני כסא כבודו! וישנם גם מזכירים ומעוררים... והעקר: הלנצח תאכל חרב? או כלו חייב, או כלו זכאי...

והאם אין עושים? עושים אנחנו — לומדים אנחנו ומתפללים...

ג.

קח ולך.

רב העיר לא אבה לבא אלי וגם לא לקבל את פני בביתו, כן הודיעני על־ידי השמש.

ועל זה יש לו להרב ק"ן טעמים. הענין בעצמו אינו נוגע אליו, והוא איננו, לא עליכם, בקו הבריאה. רע מזה, שאין לו פנאי: טרוד הוא זה איזו שבועות בשאלה המורה (לא אזכור עוד: בשאלת בשר בחלב או שפיר ושליה)... ועוד דברים בגו: כועס הוא על הקהל, על בעלי־הבתים, שלא התרצו להוסיף לו שני זהובים על משכרתו לשבוע, ועוד, ועוד...

ויבאו אך שני בעלי־בתים במקום ארבעה וחמשה, ושני שמשים במקום האחד.

אחרי התיעצות קצרה, מתחיל אני לשאול את בעל־הבית.

אשה אין לו. והוא מתנצל, שאינו שרוי בלא אשה, חס ושלום, ימים רבים... לא עברו עוד ימי האבל!

אלמן הוא אפוא, ולו שלשה בנים נשואים, בת אחת בבית בעלה, ואחת בביתו, בבתוליה; מלבד שני „בחורים". אגב אורחא מבקש הוא ממני להעיר, כי כל בניו, מלבד בן־הזקונים, הם בעלי־מום... לבן־זקוניו לא ידאג, הוא בן ארבע שנים וטרם תבא עתו לעבוד בצבא — „הָא! הָא! שבע פעמים יבא הגואל!"

מלבד שני הבנים הנשואים, כבר יודע אני את כל המשפחה.

להבת הנשואה חנות בבית אביה, חנות של מעשה קטורת, תֵּה, סוכר ומיני מאכל, מלבד זה גם זפת למשחה ונפט. את בעלת החנות ראיתי עוד בבקר־השכם, כי קניתי אצלה סוכר; הנֶה כבת כ"ה, ורזה היא, בעלת חוטם רזה וארוך יתר מדאי, הנראה כאלו הוא עומד ומונה את שארית השנים הנרקבות שבפיה הפתוח למחצה. שפתיה צרובות וכל חזות פניה מזכירה את אביה ר' ברוך.

דומה לשניהם הבתולה אשר בבית, אך „חן של כלה" מתוח על פניה; על לחיה אודם זך, עוד שניה טובות ובעיניה — תום הנוער.

שני הבחורים דומים הם בלי ספק לאמם המתה.

שניהם טובי־תאר; לחיים אדומות, עינים בישניות, אך תנועות מגונות להם. מניעים הם פעם בפעם את כתפיהם באופן משונה; השערות והפאות מלאות נוצה; הבגדים שלמים, אך לא נקיים; מיום שהיו ליתומים בלי אם, כבר הספיקו לטנף, אך לא לקרוע.

מי ישים לב להם? אחותם הבתולה תנהל את הממסך בבית אביה, ור׳ ברוך אין לו פנאי, טרוד הוא מן הבקר עד הערב...

— ובמה אתה טרוד, ר׳ ברוך?

— במה אני טרוד...?

— מה מעשיך? — הנני מפרש.

— רְוָחים...

ואני שואל: היתכן? מה יאמרו הבריות, שכנינו הטובים?...

— מה יאמרו הבריות? יבאו נא ויקנו ממני את שטרותי, בחצי חנם אמכרם... אך ישלמו נא במזומנים ולא יחליפום בשטרות אחרים...

גם את בית־הממסך מוכן הוא ומזומן לסגור כרגע! אם יאבו, יעזוב גם את המדינה ויסע תכף ומיד לארץ־ישראל... „אם אינכם מאמינים? הא לכם כתוב וחתום בחרם המור, האני הוא בעל הרוחים? הלא אדונים הם לי! הלוה אינו משלם בעתו, ויגדל החוב ויקטן ערכו... מחדש לחדש ירב הסכום הכתוב בשטר, ותצער תקותי לקבל אף פרוטה אחת... הוני בכתב הולך הלוך וגדול, ורכושי באמת... אך ה׳ יודע!".

מחזה קטן: בשעה שהכינותי לי כלי כתיבה, ניר, צפורן, עט ודיו, הכין ר׳ ברוך, החפץ ללות אותי איזו רגעים, ארוחת־בוקר לבניו, הנשלחים ה„חדרה"... כל אחד מקבל מידו פת לחם משוח בחמאה וירק־בצלו!

— אך לכו מזה! — הוא קורא בחפזון. איננו רוצה לעזוב את הילדים בבית־הממסך, כי עוד מעט ויבאו האכרים לשתות...

והקטן מעוה את פניו, חפץ הוא לבכות, אך מתבושש הוא לבכות בפני.

— ומה לך עוד? — שואל ר׳ ברוך.

— אמי, — החל הנער, — אמי... — ובבכי הוסיף: — היתה נותנת לי שנים... שני בצלים... — אז מהרה אחותו למלאות את חפץ הנער.

— הֵא — קראה גם היא בחפזון — אך קח ולך! קח ולך!

אך קולה רך הוא מקול אביה. דומה הוא לקול אם...

ד.
מעטים הם צרכי אשה.

עוברים אנחנו (אני והשמש; ר׳ ברוך והשמש השני כבר עזבוני) מבית אל בית, מנומר 1 והלאה. מבלי שאול את פי המלוה אותי, יודע אני בבירור, איפה רובצים אחי ואי משכן בני דודי.

שמשות ירוקות, ועל־אחת־כמה־וכמה חלונות אטומים בכרים וכסתות, סימן מובהק הם לבני „אתה בחרתנו״; סירי פרחים, וילונים — למשוללי זכות מיוחדת על עניות מגולת...

ישנם אמנם יוצאים מן הכלל. חלונות מנופצים בבית אזרח שכור, וילון וסיר שושנים בבית אחד מזרע יעקב, הקורא את „הצפירה״.

אחד הבתים מושך עליו את עיני. הוא גדול מיתר הבתים שברחוב, אך גם שחור ומטונף יותר מהם. עליתו הקטנה, החופפת על קומתו הגדולה, עקומה היא וכפופה, כאלו היא מתבוננת בשום לב על צלם דמות תבניתה — על הזקנה הסוחרת, השחורה והכפופה כמוה, הנשענת על כותל הבית בחוץ והמתוכחת עם אחת האמהות, הקונות אצלה, על דבר עודף לליטרת מלח.

השמש מורה על הזקנה באצבע:

— זאת היא בעלת־הבית.

השתוממתי, והשמש מבאר את דבריו:

— אמנם הבית איננו שלה; אך החלק הששי, לאכול פֵרות כל ימי חייה!... כי אלמנה היא ותירש, על פי דין המדינה, בתוך חמשת בניה. אך אלה יצאו מזה ויעזבו את הבית, ועל־כן יקרא הבית על שמה.

— וכמה הכנסות הבית לשנה?

— פחות משוה פרוטה!

— הלא שוה הוא לכל הפחות —

— כאלף וחמש מאות...

— ובכל זאת?

— ובכל זאת ריק הוא מאין יושב בו.

על לבי עולים ה„לצים״ הזורקים לבנים או תפוחי־אדמה מבעד החלונות, כנהוג בתפוצות ישראל.

אך לא כן הדבר. ישנם אמנם, לפי דברי השמש, שני בתים כאלה בעיר, וסופם אמנם להערות עד היסוד, אך פה סבה אחרת.

— הדבר פשוט, — אומר השמש, — לפנים גר פה „דוקטור״ וימת, ומאז לא שכר לו עוד איש את הבית.

— הוא מת במחלה מתדבקת?

— חס ושלום; יתכן יותר, שמת ברעב...

— ומדוע יראים לשכור את הבית?

— ומי מתירא? פשוט, אין שוכר להבית! ולמי נחוץ בית גדול כזה, בעל חדרים מְרֻוחים? במחננו בית קטן גם לעני שבישראל. והמעטים, שאין להם גם דירה, שוכרים להם פנות. כי למה להם להחם חדר שלם? למי נחוץ פה חדר מיוחד? ואם תגורנה חמש משפחות בחדר אחד, האם לא ימצא לחן?

— ולמה נבנה הבית הגדול הזה?

— לפנים, — ענה השמש באנחה קלה, — כאשר היה מסחר בעיר...

— ובמה מתפרנסת הזקנה?

— הלא רואה אתה, — במלח!

— ודי לה?

— הרבים הם צרכי אשה?... משתכרת היא איזו רובל לשבוע... מזה תשלם עשרים ושמונה רובל לשנה מס מן הבית, והשאר — לצרכי נפשה... ולמה לה יותר? תכריכים מוכנים יש לה זה כבר...

כהעיפי עיני אל הזקנה נדמה לי, כי באמת איננה חסרה דבר... מעל לקמטי פניה מרחף צחוק קל: הרבים הם צרכי אשה?

ה.

נומר 42.

עובר אני מבית אל בית לפי הסדר, אך מן נומר 41 עברנו אל 43.

— ואיה 42?

— הנה הוא! — מורה השמש באצבע על חורבה צרה שבין שני הבתים.

— הנפל הבית?

— נהרס!

— מסבת הלצים?

— חס ושלום, לא פה! אך מסבת חומת־אש!

— מה אתה שח?

עיפים מעמל ההליכה, ישבנו לנוח על יד אכסדרה, והשמש מספר.

— לפי דיניהם, — אומר השמש, — אם אין הפסק של שעור ידוע בין שני בתים (רצוני לומר: בתי־עץ) מחויבים הבעלים לעשות ביניהם מחיצת אבנים, שקוראים לה חומת־אש, חומה אשר לא תתן לבערה כי תפרוץ

לעבור מבית אל בית. את שעור ההפסקה אינני יודע... ד׳ אמות, או יותר. „משפטים בל ידעום"... אבל, לפי דבריהם, החומה היא סגולה בדוקה ונפלאה לשרפה. כאלו לא ה׳ הוא הבונה בית והשורפו... אבל כן הוא בדיניהם, ודינא דמלכותא דינא, כי עין השוטרים צופיה...

אך את הבית הנהרס הקים עני בישראל, עני מדוכא, ירוחם המלמד, וכאשר צפהו עץ, לא השיגה עוד ידו לבנות את המחיצה...

— אמת היא, — הוסיף השמש, — כי כל הבית נבנה על אדני תהו... על־ידי החומה נתגלגל הדבר לידי דין־תורה, והאשה מלכה, אשת המלמד, שפכה את לבה לפני הבד"צ, ותספר דברים כהויתן, והתחילה, כמנהג הנשים, „משֵשת ימי בראשית"...

ומעשה שהיה כך היה.

חמש־עשרה שנה רצופות לא דברה מלכה׳לי את בעלה מטוב ועד רע. כי את הדבור לא אהבה מלכה׳לי מעודה, אף כי היתה אשה סוחרת בשוק... ולמה לה הדבור, אם די לה במבט אחד להטיל אימה על כל צרותיה הסוחרות?... מאליו מובן, כי המלמד מצדו לא הרבה שיחה עם אשה, ואשתו בכלל או — לא כל שכן... ויחיו שנים רבות בשתיקה, ובשתיקה הולידו גם בנים ובנות...

אך התשוקה לבנות בית פתחה פה לאלמים...

המתחיל היה ירוחם.

— „מלכה"...

אין מענה.

— „מלכה" — פתח שנית.

אין קול ואין קשב.

אז עמד ירוחם על רגליו ויקרא בקול גדול ובבת־אחת:

— מלכה, רוצה אני לבנות בית!

ולא יכלה עוד מלכה להתאפק, ותסב את ראשה, ותעף את עינה, ותשרוק כנחש:

— היצאת מדעתך?

ובאמת המלמד ינהג בשגעון. חלק האדמה נפל לו בירושה, אך הכיס ריק. ופרנסת המלמד תלויה בנס... והסוחרת בשוק משתכרת אל כיס ריק... תכשיטי מלכה׳לי נמכרו במחיר מצער מאד, אחרי אשר היו בערבון ימים רבים אצל אחד המלוים...

אבל אם יקום „כח הדם" לעזרת „כח הדמיון", מי יעמוד לפניהם!

אם אך תעלה בידו להקים את הבית, הלא אז „ליהודים היתה אורה״ — ראשית כל דבר יהיה לבעל־הבית, דבר יפה מאד; שנית, בתור בעל־הבית יוכל לקבל בהקפה איזה סכום למסחר, או יתנו לו כמה שירצה סחורה בהקפה, גם עז יקנה לו לתשלומי שעורין, וישתה חלב להתרפא ממחלת החזה.. בחצי הבית ידור בעצמו וילמד תורה לתלמידיו, ובחצי השני תפתח לה מלכה׳לי בית־ממסך או ישכירו את הדירה לאחרים למסוך... ואז הלא מצבו איתן! את הבנים ישלח אל אחת הישיבות, להבנות יתן שטר חצי זכר... וכו׳ וכו׳...

— אך מאין תקח כסף ל ב נ ו ת ? — שאלה מלכה, משתוממת.

— הלא אני מלמד ואת סוחרת; אם כן יש לנו שתי פרנסות... מהאחת נחיה ומהשנית נבנה...

— היצאת מדעתך? הלא משתי הפרנסות יחדיו לנו נקיון שנים...

— ובכל זאת, בעזרת השם, לא מתנו עוד ברעב! אין לנו הרבה, כי אך לפי מערכי הלב תבא עזרת השם! הגעי בעצמך: הנה נח המלמד, שכננו. אשתו החולנית לא תשתכר אף פרוטה אחת, וילדים להם, כן ירבו, ששה במספר. ששה ילדים, אשה חולנית ולו אך פרנסה א ח ת, פרנסה אחת — ודי להם!

— מה אתה דובר! הלא הוא מלמד לבני הגבירים!

— ומדוע עלה בגורלו ללמד בבתי עשירים? מדוע? שמא תאמרי, שהוא למדן יותר גדול ממני, בפאותי אני נשבע לך שלא כן הדבר; ולולא שאני ענו מטבעי, הייתי אומר לך שקטני עבה ממתניו! אך יודע הוא הקב״ה, שלי, ברוך השם, אשת־חיל ולו אשה חולנית, ועל כן נותן הוא לי את בני העניים! והא ראיה — ברכה השחורה! אלמנה היא, וחמשה ילדים לה, ויש לה אך פרנסה אחת, מסחר הבצלים, האיננה שבעה לחם?

— אבל, משוגע, הלא בעסק הבצלים שלה שקוע הון רב, — אולי מאה זהובים ויותר!

— הוא אשר דברתי! מאין באו מאת הזהובים? גם כן מן הבצלים! ולמה הזמין לה הקב״ה עסקים טובים להרויח מאה זהובים, מדוע לא השתכרת את מאה זהובים? שמא תאמרי שהיא עולה עליך בחכמתה, בחריצותה?

— חס ושלום! — צועקת מלכה׳לי.

— גם אני אומר חס ושלום! אלא, כך הוא דרכו של הקב״ה! לה אין פרנסה אחרת, כי אם בצלים, והוא שולח לה את הברכה בבצלים... כי הבורא יתברך מנהיג את העולם על פי דרך הטבע!

והיוצא מזה, שאם יקדישו „פרנסה” אחת לבנין הבית, ימצאו חיתם מן השנית... וגם – ישנן עוד מותרות שאפשר לחדול מהן... הוא יחסר את חטמו משאיפת טבק, כל בני הבית יוַתרו על חלב חמוץ בבקר, סעודת־הערב לא יאכלו כלל, גם בלאו הכי יכולים הם לעמוד ולהתקיים לפני הקב”ה – – ולא ל„עולם ועד”, חס ושלום! אך למשך זמן הבנין!

ושנים רבות נמשך הבנין, ובהגיע תור הגג, נשארה מלכה'לי בלי סחורה בשוק, ירוחם בלי כֹח בחדרו, ובנו הבכור היה זה כבר למרגל את הכפרים לקנות ביצים... הצעיר מת, הבנות התבגרו, ופה נצרכו עוד ארבעים רובל לעשות חומת־אש!...

ובכל זאת הוחגה חנוכת הבית ברוב פאר... כי ירוחם בין „הנושאים” נמנה, והחברה הכינה לו את הסעודה כדבעי על חשבונה... והשתיה היתה כדת הנושאים – חבית שכר, מלבד יין־שרוף ויין־צמוקים לרוב... „שמחת בית השואבה”!

אך „אחרית שמחה תוגה” –

אז פרץ ריב בין שכנו של ירוחם, הוא נח המלמד, ואחד מבעלי־הבתים.

נח המלמד היה בשכבר הימים איש אמיד. מלבד הנחלה, אשר נשארה לו לפליטה גם אחרי רדתו מנכסיו, היו לו כמה מאות כסף מזומן. נוסף לזה היה סוחר בדבש ומסחרו פרץ בארץ. אך המחלוקת, אשר פרצה על דבר הרב הליטאי, הציגה אותו ככלי ריק... אז הלשינו על בנו, והוא עובד עד היום בצבא, אף כי הוא מוכה שחפת; לא הועיל כל כופר... ואת נח עצמו האשימו, כי השתתף בהבערה, כאשר הוצתה אש בבית הרב, בכל ארבע פנותיו... אמנם אז נעשתה שערוריה בישראל... אל המלשינות התרגלנו, כבר היתה למכת מדינה, אך להעלות עשר נפשות על המוקד –

– האמנם נשרפו חיים?

– חס ושלום, לא נשרפו, אך מחשבתם היתה טובה! אין אתנו יודע, אם באמת היה נח באותו מעשה או לא, אך מספר חדשים ישב בצינוק, וכאשר יצא משם היה עוד נע ונד איזו שנים אל ערי המחוז והפלך, וכפשע היה בינו ובין גדודי האסורים... וכשנשקע כל הענין הזה היה נח, אחרי רדתו מנכסיו, למלמד.

למלמד היה, אך לכבד את בעלי־הבתים לא למד, הלא זוכר הוא את ימי עשרו, בהיות הוא הראש והראשון בין בעלי־הבתים! ועל כן כעס עליו אחד מהאבות, ויוצא את בנו מחדר נח וימסרנו לירוחם...

ותבער חמת נח על ירוחם, אשר הסיג את גבולו. ונח רב פעלים,

בעל לשון וכתב! ויִוָדַע בעיר המחוז, כי לירוחם אין חומת־אש, ויבא אחד הפקידים לחקור ולדרוש את הדבר...

אך עוד טרם באו התחרט נח, וימכור בעצמו את תכשיטי אשתו, להשקיע את הענין הרע, והפקיד כאשר בא כן שב... ושלום אמת נעשה בין המלמדים, אך לא לזמן רב.

בקרב הימים יצא דבר התכלת...

ירוחם היה אחד מחסידי ראָדזין, וילבשנה, ונח – מחסידי בֶּלז, ויהי בין מרדפי התכלת... ועוד הפעם יצאה חומת־האש לאור עולם. ונח לא התחרט עוד, ולא השיב אל לבו (גם תכשיטים לא היו לאשתו עוד), ויגיע הדבר עד שערי המשפט.

ובית המשפט נתן צו לחייב את ירוחם להציב חומת־אש במשך חדש ימים, ואם לא ימלא אחרי דבר המלכות – להרוס את ביתו... הוא אשר אמרתי „משפטים בל ידעום"!

ולא היתה לירוחם עצה ותחבולה אחרת, כי אם לתבוע את נח לדין על דבר „גרמא בנזיקין", אך נח לא אבה ללכת אל הרב, ועוד הכה את ירוחם בשוק, וירוחם נפל למשכב...

אז התאוששה מלכה׳לי! בריש־גלי אחזה בבגדי נח ותסחבנו סחוב והשלך, סחוב והשלך אל בית הרב... ומידה אין מציל! חסידי בֶּלז היו ברחוב, אך לא נועזו לגשת אל אשה, ועל־אחת־כמה־וכמה אל מלכה׳לי שתחיה!... ובבית הרב ספרה מלכה׳לי את כל הענין מהחל ועד כלה, ותבקש משפט!

אך מה יכל עשות הרב? אם יפסוק ויזכה את זה ויחייב את זה, הן ימשוך עליו חמת אחד הצדדים. ועל כן לא נזקק להם! ובאמת – כיום הזה... גרמא בנזיקין... והשתדל לעשות פשר... אך הצדדים לא התפשרו, וסוף כל סוף יעץ להם הרב למסור את דינם לצדיקיהם...

ולפי שהתובע הולך אחר הנתבע, נאות ירוחם לנסוע עם נח לבלז... קודם הנסיעה מלא ירוחם את ידי גיסו, אחי מלכה׳לי, לקרא תגר על פסק הב"ד, וגם מסר לו איזו שקלים לצורך זה... מעצמו מובן שאת השקלים לוה מאת בעלי־הבתים על חשבון הפסק, אך ההצלחה פנתה עורף לירוחם...

אצל הרבי זכה בדין, נח התחיב להציב חומת־אש על חשבונו, אך בשובם נעצרו על הגבול, וישבו שניהם ימים רבים במאסר...

בשובם העירה כבר נהרס הבית...

– ומה עשה גיסו של ירוחם?

— לא קרא תגר בעוד מועד, את הכסף אבד, ואולי אכל, הלא אביון הוא ומטופל בבנים...

— ומה אמרה מלכה׳לי?

— היא נפלה מעצמת מכאוביה למשכב — ותמת.

ו.

המשכיל.

ואל תאמרו, כי „עיר הנדחת" היא טישוביץ, כי אין בה אף שביב השכלה!

ישנו משכיל אחד, משכיל אמתי, משכיל על פי מנהג הדור הקודם, אף כי עודנו במבחר שנותיו...

והמשכיל הזה לא קרא ולא שנה ולא שמש תלמידי־חכמים. גם ספרים, גם עתונים איננו קורא, ובכל זאת משכיל הוא. משכיל מן האויר. על זקנו לא יעביר תער, הוא יוצא חובת המשכיל במספרַים. אבל ידוע הוא לכל, שהוא מסתפר ומסלסל בשערו אפילו בעשרת ימי תשובה. בגדים קצרים לא ילבש, כי גם „המומחה" בכאן אינו לובש בגדים קצרים, גם לו מעיל ארוך ופאות סרוחות! המשכיל דנן יוצא ידי חובתו בגיהוץ מנעלים ובעניבה קטנה ושחורה על צוארו... לראשו הוא חובש כובע — „קאשקעטיל" בלע"ז — ובדברו עם אחד האצילים יחביא את פאותיו מאחורי אזניו...

„וישמן ישורון ויבעט" - מה יעשה הבן שלא יחטא? יש לו חנות גדולה ובסך הכל שלשה בנים!

ואם אינכם מאמינים לי שהוא משכיל, מעיד אני על זה את כל אנשי העיר, האומרים פה אחד כי כן הוא, וגם — את עקיצותיו החדות, בדברו „על ה׳ ועל משיחו"...

והמשכיל הזה חשב גם את עבדך, הקורא, למשכיל, ויבטח בי, כי אבוא בצל קורתו ראשונה. ולכל הפחות כי אותו ארשום ראשונה בספר.

ואת בטחונו זה לא שמר, טרם באי, בלבבו.

— לענין כזה היה אומר, — נחוצה עזרת אנשים כמוני, עזרת בעלי בינה, כי מה יתנו ומה יוסיפו לו החמורים? — כלומר: שאר בעלי־הבתים.

וכאשר לא הלך ההר אל מחמד, נאלץ היה מחמד ללכת אל ההר, אך בלכתו לא היה לבו טוב עליו...

המשכיל פגש אותי בבית אלמנה אחת, ויפן אלי בשאלת ה„רשע":

— „מה העבודה הזאת לכם”?

וכאשר לא עניתי כרגע השתמש בשפת פולניה:

— Mòj Panie, מה אתה עושה פה?

— איפה?

— החושב אתה באמת, — קרא, — כי מאחורי התנור אני? וכי יגור משכיל בטישוביק, ידו על־כן על התחתונה? היודע אתה את הפתגם „עם לבן גרתי”? גר אני בטישוביק, אבל חוטם יש לי... ויודע אני את הנשמע והנעשה!

— בעל חוטם אתה, ויודע הכל, ולמה תשאל?

והשמש עשה אזן כאפרכסת, וכן עשו עוד איזו מהבטלנים, המלוים אותי על דרכי. על פני כלם נראו אותות הנאה משונה ותאוה נמרצה לשמע את ויכוח המשכילים... „יקומו נא הנערים וישחקו לפנינו”.

— למה הבל תדבר! — קרא המשכיל — גם לשוני איננה מעור הסוס.. גם אני יודע לצחק... אך לפני מי אתראה ואתהדר בעקיצותי? לפני חמורי טישוביק? הבט נא וראה את גלמי העץ האלה!

באתי במבוכה. אינני יכול לתבוע ממנו את עלבון הקהל. הלא בני העיר עומדים עלינו וצוחקים מטוב לב.

— אמור נא לי, מה היא הכתיבה המתמיהה הזאת?

— ספירות!

— ספירות ארורות! שמענו! אך לאיזו תכלית...

בארתי לו למען ישמע הקהל ויבן.

— הא־הא־הא! — פרץ המשכיל בצחוק, — את לב החמורים האלה תוכל לפתות בשמות משונים כאלה, אך עלי לא יפעלו מאומה... הגד לי נא, מה בצע אם רושם אתה בספר, כי בבית יהודי פלוני רצפת עץ, אבן או אדמה? לאיזה צורך?

— גדול מאד הצורך! הן המתנפלים עלינו, אומרים, כי כולנו עשירים, כי כולנו...

— איש לא יאמר! אך יהי כן! ולמה מספר השנים והמחלות?

— חושדים אותנו שאין אנו חפצים לעבוד בצבא... ספרי הנולדים והנפטרים אינם מסודרים כראוי, ועל־כן אי אפשר לסמוך עליהם, ולמען הסר את העלילה...

— יהי כן, — מגמגם המשכיל, — נניח! אולם תעודות המסחר למה אתה רושם בספר, איזו תעודות מסחר לנו?

– למען הוכיח, כי משלמים אנחנו...

אך הוא לא יתנני לבצע את דברי.

– אל נא תספר הבלים! אני יודע אחרית דבר... הרשימות האלה תבאנה לידי הפקידים, ואז – אבדנו כלנו, אבדנו!

כמעט יצאו הדברים האלה מפי המשכיל, והמלוים אותי, השומרים את צעדי, והראשים המציצים בעד החלונות נעלמו כרגע, כאלו לפתע פתאם בלעה אותם הארץ, גם השמש חמק עבר... והמשכיל, אשר כונתו היתה להתפאר ולא להזיק, נשאר כאבן שיש על מקומו מבלי יכולת לדבר דבר.

ואימה חשכה נפלה על כל הקהל הקדוש. חיש עשתה לה השמועה כנפים: מי יודע אם לא מרגל נסתר אני, שלוח מאת הפקידים הגבוהים... כי בחרו לתכלית זאת בבן־ברית, הדבר לא יפלא... הלא הוא ישמע את שפת הסוחרים היטב...

גלמוד ונעזב סובב אני בחוצות העיר. איש כי יראני, ויט הצדה, או ינוס כמפני המפלצת. אחד הוא המשכיל ההולך אחרי מרחוק; חפץ הוא לקחת עמי דברים, אך כבר היה לי לזרא.

ועל פני הקהל נסוכה תוגה חרישית...

וכבר עלה על לבי להחיש מפלט לי, לצאת את העיר בעוד מועד, כי רואה אני שהקהל הקדוש מתלחש עלי; עוברים ושבים מביטים עלי מן הצד בשבע עינים... למה אחכה עד אשר יכבדוני באגרוף או באבן?

ובכל זאת חפצתי לעשות את הנסיון האחרון. הרב דפה היה לפנים מו״ץ בעירי. הלא הוא יודע אותי, ואם אין את נפשו לעשות מאומה לטובת הכלל, הלא לכל הפחות יתן עדותו, כי חושדים אותי במה שאין בי.

ואֶעצר על דרכי עד קרוב אלי המשכיל ואשאלנו איפה דירת הרב. ופני המשכיל נהרו.

– נלך אל הרב! – קרא בחדוה גלויה...

ז.

הרב.

מי שלא ראה את ה„שלאָפראקיל" של הרב מטישוביץ לא יוכל לדעת מדוע נושאת הרבנית, היא אשתו השלישית, משקפים בחצי ימיה... לא טלאים על גבי טלאים היָא כסות־השנה, אך חוט על גבי חוט... רשת של חוטים.

– עוד שני זהובים לשבוע – התאונן הרב – לוּ הוסיף לי הקהל, כי אז לא ידעתי לחץ, כי אז היה לי לחם לאכול ובגד ללבוש... אך זאת הפעם אנצח אותם! יכולים הם, תחת להביא דין תורה אל הרב, לצאת ידי־חובתם ביהודים טובים או גם – בערכאות... לשאלת כף וקדרה די להם בכל מלמד... אך אם אאסוף ידי מבלי ענות על שאלות נשים, אז יכנעו... שאלות כאלה לא יהמיצו! וכן אעשה! ועוד לי עצה אחרת. – הוסיף – נראה איך יעשו בלעדי את הקלפי! הלא טישוביץ, שלא תשלוט בה עין־הרע, היא עיר ואם בישראל! בלי הרב לא יעשו קלפי ובלי קלפי לא יהיו גבאים – ונפוץ כל העדר איש לדרכו מקצהו... ואם גם זה לא יועיל. עוד כלי־זין בידי, אחדול מלבדוק את החלפים, אאסור שנית שחיטת חוץ ואת החלפים לא אבדוק! הנה הם בידי!

ולא על נקלה הצלחתי להסב את לב הישיש מצרותיו הפרטיות. ומי יודע אם עלתה זאת בידי לולא עזרת המשכיל, אשר הבטיח להרב לעמוד לימינו ולדבר על לב הקהל.

רק אז בקש הרב אותנו לשבת ויט אוזן קשבת לדברי, ואחרי שמעו את הנעשה קפץ ממקומו ויקרא:

– הבל הבלים! הלא אני יודע אותך, אמור להם להשוטים בשמי, כי א נ י יודע אותך...

– אבל, הלא נָסים הם מפני!

– אֶט, נסים, מה זאת „נסים”? ולמה הם נסים? הדוב אתה או ארי? אבל אם אתה אומר כי נסים הם מפניך, הנני נכון ללכת אתך ולבקשם.

– אך מה תלבש? – נשמע קול אשה, קול נוגה מאחורי התנור.

– תני לי את מעילי – קורא אליה הרב.

– לתת? הלא זה עתה קרעתי את התפרים לתקנו...

– מילא, – אומר הרב, – אין דבר, נלך מחר...

הנני מבאר לו כי הזמן קצר והמלאכה מרובה, וצר לי על אבדן היום.

– ומה לי לעשות? – שואל הרב: – הלא רואה אתה, מעשה שטן! זה שנה תמימה לא היתה במעילי יד הרבנית, ועתה...

אני מחלה את פני הרב, שישלח לקרוא אליו את הנכבדים שבבעלי־הבתים.

מלתא זוטרתא! אצוה להשמש ויקרא, אך מי יבא? אף אחד לא יבא! אני אעשה את שלי, אך הם לא יעשו את שלהם.

– ומה לעשות?

— מה לעשות? עת לעשות! הנני הולך אתך כמו שאנכי מלובש...

— חס ושלום! — נתר ממקומו המשכיל, — חלול השם, אולי השוטר בחוץ.

— לי אחת היא, — ענה הרב, — אני אינני בַישן, אך אם אתה אומר שלא נאה, לא אלך.

אחרי משא־ומתן ארוך באנו לידי החלטה, כי שלשתנו, הרב, המשכיל ואני, נקרב אל החלון ונקרא אלינו את הסובבים בחוצות.

אך לפתוח חלון בבית הרב לא דבר נקל הוא... החלון לא סבב על צירו מעודו, את השמשות להטה השמש ותפוז אותן, הדבק יבש ומתפורר, ולכל מדרך כף רגלנו עונות השמשות בצלצול מיוחד. המסגרת מעשה רשת קְני עש... ובכל זאת אחרי עמל רב עלתה בידינו לפתוח חלון! הרב עמד בתוך, אני מימינו והמשכיל משמאלו ויחד קוראים אנחנו החוצה.

ואחרי רגעים אחדים נמלא חדר הרב אנשים.

— רבותי! — קרא אליהם הרב: — אני יודע את האיש הזה! — והוא מורה עלי באצבע.

— אל יכתב עוד! — מתרגזים בני העיר.

גבורת הרב נשתה כרגע.

— אם לא תאבו, לא יכתב!

אז קפץ המשכיל על השלחן ויקרא:

— חמורים! מחויבים אנחנו לכתוב! טובת הכלל דורשת! — והוא בודה מלבו ומספר, כי כבר חקר ודרש היטב את הדבר, כי אני גליתי לו את כל הסודות, ואין שום חשש סכנה בדבר...

ובראותו כי העם שומע, הוסיף לכזב:

— וגם, — קרא, — ראיתי אצלו מכתבי מליצה, מכתבים מגדולי הרבנים...

אך כל המוסיף גורע:

— מאיזו רבנים? — שואלים מכל עבר.

— מהרב בפריז, בלונדון...

— איש לביתו, ישראל! לא לנו הם הרבנים האלה!

והעם יוצא בחפזון.

וישאר אך השמש, אשר קרב אלי וישאל:

— ושכר טרחתי?

נתתי לו איזו מטבעות. השמש לא סָפר וישם בצלחתו, ומבלי ברכני יצא את הבית.

— ומה אתה אומר, רבי? — שאלתי.

– מה אני אומר? היודע אני מה לומר? מתירא אני, שמא יזיק לי הדבר...

– לך, רבי?

– מעצמו מובן, לי ולא לך! אתה אם לא תעשה הספירה, העולם יתקיים בלעדה, ואתה תשוב אל מקומך בשלום, אך אני. אם אפסיד את שני הזהובים לשבוע...

והרבנית יצאה אז מחורה ועל חטמה משקפים גדולים.

– הלא אמרתי לך זה כמה וכמה פעמים, – גנחה, – שלא תתערב בעסקי הקהל... אבל אתה אינך שומע... אם תכתוש במכתש... מה לך ולעסקי הקהל! למה אתה דואג להקהל? הלא רב אתה ולא אפוטרופס הקהל!

והרב עונה רכות:

– החרישי, החרישי, רבנית! הלא יודעת את, כי רך־לב אני מטבעי, לא אוכל להשיב פני איש... מה לעשות. אם לא אוכל, אם מתמלא אני רחמים כרגע! אך צר לי מאד על שני הזהובים...

ח.

ספורי מעשיות.

אכן יצאתי מבית הרב, והמשכיל הולך אתי ומנחם אותי.

פתאם נגש אלינו השמש, ויבטח אותנו, כי לפי הנראה תשקוט המהומה ועוד ביום המחרת נוכל שוב לחדש את מעשינו. הערבוביה הסבו, לפי דבריו, שני „מי שהיו" בעלי־בתים, אשר ברדתם מנכסיהם היה האחד למוכר יי"ש בלי תעודה והשני לסוחר סוסים בלי תעודות...

פני המשכיל צהלו.

כן, ביום המחרת נשוב ונכתוב, בין מנחה ומעריב ידבר עם בעלי־הבתים כדבעי, ולא יקרא שמו שמֶריל בישראל (זהו שם המשכיל בטישוביץ) אם לא יהפוך את העיר כולה!

– יכולים הם לעמוד על ראשיהם והספירה תעשה, – קרא, – הפה שאסר הוא הפה שיתיר.

גם בחדר למד.

שבתי בלוית השמש אל בית מלוני, ושם מצאנו מנין מתפללים. האלמן בעצמו עובר לפני התיבה.

בין מנחה ומעריב החלו הנאספים לדבר בעניני „פוליטיקה", ואך אחרי תפלת ערבית נגעה השיחה אל עצמנו.

ו„העולם" הוא מלא תקוות טובות, ישועות ונחמות.

ראשית, הדבר אינו נוגע אליהם כלל וכלל; יתעצבו אלה הנוטים אחרי בתי־הספר, המבקשים שיהיו בניהם לרופאים, לרקחים וכדומה... שנית, הם לא יגדילו עקב על „יענקלי"; יאמרו אומות־העולם מה שיאמרו, ליענקלי יש שכל טוב... שלישית — גלגל חוזר הוא... עולים אנחנו ויורדים, יורדים ועולים... רביעית — הנה לא ינום ולא יישן שומר ישראל. ועוד חמישית — גם היהודים הטובים לא יחשו...;

— האמינו לי, — קפץ בראש בעל עינים קטנות ולוהטות מתחת למצח צר. — האמינו לי, כי לו היתה אחדות בין „היהודים הטובים", לו נתנו יד אחת, וחדלו מלומר תחנון פעם אחת, כי אז בעל־כרחו בא המשיח!

— הלא „הקאזיניצער" חדל...!

— דרור אחת לא תביא את האביב! — ענה האברך. — נחוץ שיהיו כולם בעצה אחת, יד אחת! וגם שיאסרו על כל ישראל... יש שצריך להתעקש, להתנגד ולעמוד על הנפש!

— גם זה לא יועיל, — קרא אחר ויקרוץ אלי בעינו, — ואם יאסרו הם באסור חמור לאמר תחנון, האפיקורסים לא יחשו! להכעיס ישובו להתפלל ויאמרו תחנון.

— ומה בצע, ובין הגדולים בעצמם אין שלום... גם ביניהם מחלוקת.

והם נאנחים. על לב כל אחד מהם עולה בלי ספק זכרון המכות אשר הֻכה, הצרות אשר סבל על־ידי המחלוקת בין הגדולים. הלא על־כן הם מחשים; אין מתעורר לשאול „ומי האשם בפרוד הלבבות?" מיראה פן יפטור מים חדשים... ואך נאנחים הם על חסרון האחדות בין הגדולים בפרט ובכל ישראל בכלל.

חויתי את דעתי, כי סבת כל מחלוקת היא לא פרוד הלבבות והדעות כי אם העניות המנֻולת... אין עסק וענין לענות בו, העם הולך בטל. הבטלה מביאה לידי שעמום, ומן השעמום הזה חפץ כל איש להציל את נפשו בבקשו לו עסקים אחרים, עסקי שוחטים, חלפים, רבנים וצדיקים. והאות, כי בערים הגדולות, בערי המסחר, אין פרץ ואין צוחה בעסקי הקהל...

— כן הוא — מודה אחד הנאספים. — מדה גדולה היא העשירות.

ובאנחה הוסיף:

— לו היה לי מעט שכל, שכל כמדת הצפורן, כי אז הייתי עשיר רב, כי אז יכלתי לעשות שלום בעיר... אך בי היה הדבר תלוי.

— ומה היה לך לעשות? — שאלתי.

— לחפוץ!

— כן הוא, אמת הדבר! — מניעים ראש מכל עבר.

— המפורסם אין צריך ראיה!

והיהודי אשר חסר שכל במדת הצפורן, אשר לא אבה להתעשר, הוא סמל דמות העניות... רזה הוא, כחוש וירוק; מעילו מזכיר את תלבושת הרב...

אך באותו הרגע פרץ צחוק מפי המשכיל, אשר בא מבית־המדרש לבשרני, כי עלתה בידו להטות לחפצי את לב פני העדה.

— ר' אליה! — קרא בצחוק פרוע, — בלי ספק מכרת לאחר את גורלך שעה אחת קודם הקלפי!

— ראו נא, — התלונן ר' אליה באזני הנאספים, — איך הוא מתלוצץ, כאילו הוא בעצמו אינו זוכר את המעשה שהיה.

— חי־ראשי — מתלוצץ המשכיל — אם אזכור מאומה, אולי כבר שמעתי את השקר, אך שכחתיו...

— שקר!? — קרא ר' אליה ויקפוץ ממקומו — פשוט — שקר?! אמנם — לפי שכלך הגס עוד דברים רבים ונכבדים מזה שקר וכזב המה!

— כן הוא! — קורא המשכיל. ולהשקיט את הריב אני שואל:

— וגופא דעובדא היכא הוא?

ותנח מעט דעתו של ר' אליה.

— בודאי — התחיל לספר, — השמעת שמע הצדיק מוארקא?

„בודאי”!

הוא שואל והוא עונה:

— בלי כל ספק! גם תינוק מוטל בעריסה יודע... הכל יודעים... אבל היודע אתה, שאליו נסעו גם חסידי אומות־העולם וגם אשכנזים ואפילו ליטאים? בעיני ראיתי, וגם ידוע לכל העולם, שאירע שם מעשה בדבר „תוספת”... הליטאי חפץ בהתגלות חריפותו, ומראה איזו תוספת... הרבי ז"ל אומר בכונה ההפך, השוטה אינו מרגיש וקורא: רבי, הלא בתוספת, נדרים מבואר ההיפך מדבריך... מה לי להגיד לכם? נסים ונפלאות נעשו להליטאי הפוחז, שלא קרעו אותו אנשי־שלומנו כדג... אך לא זה הוא עיקר המעשה, הפצתי להזכיר לכם, שהצדיק מוארקא היה מדבר עם הקב"ה כדבר איש אל רעהו.

— רבונו של עולם, — התיצב פעם אחת באמצע החדר, — אפשר הוא שדי בעניי בניך בשרב וחום, הלא אינם יכולים לעסוק בתורה!

כנראה ענו לו מן השמים, והוא עונה גם־כן:

— אם כן, שאני, הנני מציית לך, יהי כדבריך... אבל, רבש"ע, אפשר שתתן על החשבון גם בעולם הזה?

עוד הפעם עונים מן השמים, ותשובתו בצדו:

— מילא, אם אינך חפץ, יהי כדבריך! הנני מבטל רצוני... נאמן אתה לנו ונמתין לך!

אך גם לזה לא כונתי, העיקר היה קודם סנדקאות; קודם סנדקאות היה קשה כברזל, אז לא הועילה שום אמתלא בעולם... ויודעים היו שם, שאז אין עצה ותחבולה נגד רצונו ולא המרו את פיו! אז הביע חפצו ברמיזה קלה ומיד נתקיים... והוא בכבודו ובעצמו גלה לנו את הסוד. הוא היה אומר: בשעה שאני הולך לקיים מצוות סנדקאות, זוכר אני את האזמל, ותיכף ומיד הנני בבחינת פחד, ועל־כן רצון יראיו יעשה.

והצטער מאד שהתגלה הדבר, ואמר שעל ידי זה לא יאריך ימים על הארץ, לפי שהוא משנה סדרי בראשית ומבטל פסקי הפמליא של מעלה, ואם יאריך ימים ישוב העולם כלו לתוהו ובוהו...

ואמנם צריך היה הדבר להיות בסוד, אך חברך חברא אית ליה...

לי נודע הדבר באופן פשוט מאד; גבאו ר' משה היה גיסה של אשתי הראשונה, והוא גלה לי את הענין... הצדיק ראה באספקלריא המאירה, שבגד בו ר' משה, והעבירו לחצי שנה... ולא יכלו אנשי־שלומנו לראות בצערו של ר' משה, וישתטחו כאיש אחד לפני הקדוש, וימחול לו, וישיבהו על כנו כמקודם...

אך גם זה אינו שייך לעניננו. די שלי נודע הדבר בראשונה. מעצמו מובן, ששמרתי את הדבר בלבי, חכיתי לעת מצא. הן לא אטריח את הצדיק בשביל דברים של מה בכך. ואז גר הייתי רחוק כפרסה אחת מוארקא, אשתי הראשונה היתה עוד בחיים, ומצבה לא היה ברע. אמת שקשתה לפעמים הפרנסה כקריעת ים־סוף, אך סוף כל סוף היה לחם לאכול ובגד ללבוש. לאשתי הראשונה היה „מעמד" בשוק, ואני הרוחתי גם כן מעט מזעיר על־ידי שדכנות... מלבד הטף, עוד היה זוג סמוך על שלחננו, בתי הבכירה... בעלה היה למדן מופלג ועוסק כל היום בתורה... ומה היה חסר לנו?

ויהי היום וחתני היה בגֵר, והיום יום השוק, ואשתי על מעמדה, ובתי מקשה לילד... פטר רחם... יום השלישי לחבליה... בילא־באשי המילדת אובדת עצות היא. לא הועילו קרני־דאומנא, לא הלחים ולא היבשים, וחייה תלואים מנגד. ומה אומר ומה אדבר, אם גם הקזת הדם לא הועילה! פתאם—

קרן־אור באפלה! השמועה עשתה לה כנפים, כי הקדוש בא למצות סנדקאות ותחי רוחי... ואני תפלה שיחַיֶה הקב"ה אך עוד חצי יום, חצי יום... כי הרשות לבא לפני ולפנים ולראות פני הצדיק נתנה רק כשעה חדא קודם הסנדקאות... ותפלתי נשמעה... איזו שעות קודם לזה הוקלו המכאובים, בתי שבה מעט לאיתנה. ותגרש את אמה אל מעמדה בשוק, ואִוָתר אני לבדי אתה... ותקרא לי לגשת אל מטתה... יש לה מה להגיד לי... ומה הגידה לי? נשים קלות־דעת, נשים פתיות; בשעת לידתן כועסות הן על הבעלים, ונודרות הנאה מהם, כידוע... „שמואליק, — אמרה לי בלחש, — לא מצא חן בעיניה מעולם, אל החופה הלכה כאילו כפאה שד, נשוא פניו לא יכלה, לזרא היה לה"... ואת אמה שלחה מעל פניה, מיראה... האֵם אכזריה היא... גם בעמדה תחת חופתה בקשה להכותה...

אנכי, כמובן, מדבר על לבה, פותר את חלומותיה לטובה... מספר אני לה, כי כבר הכל נשמע, הכל נודע, כי זהו אמנם קרבן החטאת... לפי שישנן נודרות ונשבעות, וכדומה... אבל הלא „אין אדם נתפס על צערו" ומה גם אשה... אך היא באחת: בחלה נפשה בשמואליק... ואיננה צריכה לא לנדרים ולא לשבועות. כי מלאך־המות עומד אחר הכותל, והוא יגאלנה...

מעצמו מובן, שלא שמתי לב להבליה, אחרי רואי בחוש כי הוטב לה, כי לחייה התאדמו, עיניה מבריקות ושכלה צלול, ועד הסנדקאות אך כחצי שעה... עיניה זולגות דמעות, ואני שמח... כי יפה היתה באותה שעה, יעלת־חן באמת...

והנני יושב על יד מטתה ושומע את דבריה, ומשוחח אתה... את המילדת שלחתי החוצה לקנות עריסה בשביל הילד אשר יולד, ועיני נטויות אל השעון, מתי תגיע שעת הפלאות!

לבי מתגעגע בקרבי לרוץ אל הבית, אשר שם יתבודד הקדוש, לראות את ההכנות, לדבר עם הגבאים וביחוד עם שאר־בשרי ר' משה; אך איככה אעזבנה לנפשה גלמודה ועזובה בעיר? כי יום השוק אצלנו אך פעם אחת בשנה והוא יומא אריכתא של שלשת ימים רצופים, וצנור השפע היחיד והמיוחד לכל בני העיר לכל ימות השנה... ויום השוק הוא יום הצום, לא יאכל איש לחם ולא ישתה מים, גם שנה לעיניו לא יתן, והילדים והחולים והיולדות נעזבים אז לנפשם... גם אצל הקדוש, מובטח אני, שלא היה איש... ועל־כן — הנני מחכה.

אך פתאם הורע מצבה... באחזה בידי, נופלת היא אחורנית, על הכר, מעוה את פניה, מלחייה נס כל נטף דם, כפעם בפעם התחלחלה, ותהמה

כחליל... הנני צועק ואין עונה... אין קול ואין קשב, אך מבעד החלון אשמע שאון השוק, כשאון היער ביום סופה... בתוך עיר הומיה, בתוך אחי ובני עמי והמון המוני אכרים, נעזבים אנחנו כבמדבר שממה... הנני חפץ לפתוח את החלון, לקרא לעזרה, אך היא מחזקת בידי בשארית כחה...

ופתאם והשעון משמיע את השעה השתים עשרה, את שעת הרצון לפני הצדיק. הנני מושך את ידי מתוך ידה בחזקה ונס החוצה... בית בעל־הברית היה בקצה העיר השני, ואני רץ ודורס אנשים, ומהפך צרורים של סחורה, ומקפץ על עגלות... הנני טש ובכל זאת ארכה לי העת, כמדומה לי שמאת שנים אני רץ... תקופת תמוז, ובמרוצתי אני מרגיש קור וקפאון בכל איברי. הנה, הנה! כבר רואה אני מרחוק את הבית... את ביתו של צמח בעל־הברית... ולב יודע מרת נפשו, לבי דופק בקול פחדים, מרגיש אני ששם יציאת־נשמה... הנה החלון הראשון, לא ארוץ עד הדלת, אין לי פנאי, בעד החלון אקפוץ, הנני רץ אל החלון, אבא כגנב, כגזלן... את שארית כחי אאסוף, עוד קפיצה, עוד קפיצה אחת... ובאזני צולל קול החולה, קול קורא: אבי, אבי... ואני מקפץ ——

נשימת המספר פסקה, וישאף רוח בחזקה. אז השפיל את עיניו ורסיסי דמעות נאחזו בריסיהן... והוא מוסיף בלחש שברון:

– לכבוד הקדוש תקן ר' צמח את בדק הבית ועל פני החוץ מוטל גל אבנים... נפלתי, הנה האות על מצחי עד היום... נפלתי ולא יכולתי קום... לקול מפלתי באו הגבאים, וישאוני ויביאוני אל הצדיק...

– שליחי מצוה אינן נזוקין, – אמר הפה־קדוש... אמנם אני שבתי חיש לאיתני, אך בשביל בתי אחרתי את המועד... כשובי מצאתי אותה מוטלת מתה על הארץ... מי יודע אם נפלה מעל מטתה באחוז בה חבלי־מות, או אני... משכ—תי—ה...

דממה. כל אחד מאתנו מרגיש אבן מעמסה על לבו, אך „המשכיל" התנודד כרגע:

– נו, ברוך דיין אמת! ואיפה העשירות?

המספר מוחה בכנף בגדו את דמעות עיניו ומספר הלאה:

– כל זה ספרתי לכם, להוכיח, כי שוא עמל אדם, אם לא הוכרז עליו מן השמים... מהעת ההיא השתרגו צרות שונות על ראשי – אחרי בתי הלכה גם אשתי הראשונה לעולמה, ה„מעמד" הולך וכלה בידי גבר... ונשארתי עם הטף בלי פת לחם... ואקח לי אשה אחרת... נשאתי אשה זקנה לבל תלד בנים ובנות, ותשים לבה אך אל המעמד להחיותנו ברעב... אולם המקח היה

מקח טעות, מדי שנה בשנה הרתה ותלד בן או בת... בין כך וכך ו„המעמד" הולך הלוך וחסר, כי גם ימי השוק הולכים וחסרים, ואז אמרתי בלבי: יבא הקץ: אשליך את השדכנות אחרי גוי, ילך המעמד לאבדון, ואני אהיה לעשיר, ואשב כל היום ואעסוק בתורה, ואיך אהיה לעשיר? באופן פשוט, כותב אני אל מי שהיה גיסי, אל ר' משה הגבאי, „במטותא ממך, ר' משה, חוס עלי ועל עוללי, והודיעני מתי תהיה סנדקאות"...

לא עבר חדש ימים ושליח מיוחד בא, ובשורה בפיו, ואני רץ לווארקא, ואיני מתעכב אף רגע, ורץ תיכף ומיד להראות פני הצדיק.

– ועוד הפעם גל של אבנים? – מצחק המשכיל.

המספר מביט אליו בלי חמדה ומוסיף:

– הקדוש ז"ל היה מקפיד מאד על הנקיון והטהרות. ידוע ליודעי ח"ן כי כל עבודתו היתה בטהרות...

– ראו נא – קורא המשכיל – איך הוא מסתכל בי! נבלה סרוחה! מחוצף! ומי היה בעוזריך כבאך הלם ערום ויחף ורעב? החסידי ווארקא תמכו בידיך או אני? הגידה!

והוא מסב את פניו אלי וקורא:

– ועד היום הזה מה הוא? מלמד לבני! אם אקח את בני ממנו, ימות ככלב ברעב...

המספר שותק, ואני מתערב בדבר:

– ספר נא, ספר ר' קרוב... למה תשית לב להתולים?...

– ראה נא, ראה, – פונה המספר בתלונה אל המשכיל, – הן גם הוא הכותב שלנו (הוא מורה עלי באצבע) משכיל הוא... והכרת פניו ובגדיו יענו בו, כי הוא משכיל גדול ממך... בלי ספק איננו מאמין כמוך, ואולי עוד פחות ממך, ובכל זאת לצון לא יחמוד לו... הרשות לכל אדם לחוות דעה אחרת. הרמב"ם ז"ל לא האמין אפילו בשדים, במה שעינינו רואות בכל יום ויום... אך איך שיהיה, בדברים כאלה צריך לדון בכבד־ראש ולא בקלות־דעת... ולא להתלוצץ, הלא זה הוא, זה הוא מעשה רע...

– יהי כן, – עונה המשכיל רכות, – אך כלה דבריך.

– לא אאריך עוד... באתי לפניו... בלי פתקה, בעל פה... אף גם בלי פדיון, כי אז, קודם הסנדקאות, הוא בבחינת „לא יועיל כל כפר, כלפי מעלה או כלפי מטה"... אולם פני הקדוש היו נוראים; חיל אחזני, ידי ורגלי רעדו. עומד אני לפניו, אך לפצות פה לא אוכל... והוא צועד אנה ואנה בחדרו.

פתאם התעורר:

– מה אתה רוצה? – שאג כארי.

– עשירות!

הקדוש לא שמע היטב את גמגומי.

– מה, מה אתה דובר? עשירות?! – שאל וקולו קול רעם בגלגל.

– לכל הפחות פרנסה – עניתי בלחש...

– מה, פרנסה? – נתן עלי שלישית בקולו.

– לחם לאכול...

והוא דובר בי ורץ הנה והנה בחדר.

– בסך־הכל מה אתה חפץ? – שאל אותי מרחוק.

– שבני יוסף יהיה ללמדן –

צעקתי בקול, אך חי נפשי, כי לא אני צעקתי, אך איזה קול זר פרץ מקרב לבי, כי אני נפוגותי ונדכאתי, ולשוני דבקה לחכי.

ולא יותר... בשבוע השני נסתלק...

ההרבה היה חסר לי לעשירות? כמלא־השערה. לולא הפחד! לו יכולתי עמוד בדעתי, לו שפתי ברור מללו... אך לבי נהפך בקרבי...

וזה וגם זה לא עלו בידי...

לעשירות לא הגעתי, כי לא בקשתי, ובני יוסף אינו רוצה ללמוד... והכל בידי שמים חוץ...

קול המספר נקרע.

– והיוצא לנו מדבריך – קרא המשכיל, – הוא, שאסור לעזוב גלי אבנים בחוצות, שאין עזר מאת הקדוש בלי פדיון, והעיקר שאין לפחוד מפני הצדיקים...

צלצול מכה רבה.

המלמד האמלל הכה את המשכיל איש־חסדו לחי...

ט.

היתום.

בן בעל־הבית, הנער היפה, תנועותיו המגונות ופאותיו המסולסלות והמלאות נוצות לא ימושו מזכרוני. הנו עומד לפני ובכפו ירק־בצל, ועיניו זולגות דמעות: עוד אחד! או שומע אני את המית קולו באמרו קדיש, את נגונו הרך והעמוק, החודר אל מעמקי הלב.

ובהכות החסיד את המשכיל ראיתי את פני הנער, והנה הפכו ירוק מפחד, ואתפוש בידו, ואוציאנו מן הבית.

— נלך מעט לשוח.

— לשוח? — גמגם בתמיה.

— האינך הולך לשוח?

— עתה אינני הולך... בהיות אמי, עליה השלום, בחיים, היתה לוקחת אותי אתה בלכתה לשוח בשבתות ומועדים... אבי, ה׳ יאריך ימיו מימיה, מצוה לקחת ספר ולעין בו בשעה פנויה...

והמלים הנושנות האלה נאמרות ברעד ותמימות יחדיו.

הננו במאפל האכסדרה. על פני העששית אשר על הכותל מרחפים קוי אור דקים בצורת „מגן דוד". לא אוכל לראות את פני הנער, אך ידו רועדת בתוך ידי.

יצאנו החוצה.

השמים תלויים ממעל להעיר כשמלת תכלת עם כפתורי כסף; בעיני הנער ההולך אתי נדמו בלי ספק לפרוכת משוזרת ברצי־כסף... בחלומו הוא רואה בלי ספק כיס של משי כזה לתפליו; כעבור חמש או שש שנים יקבל, בלי ספק, מתנה כזאת מאת הכלה שלו...

אחרת היא העיר באישון לילה.

גלי האשפה, הבתים החושבים לנפול שפי, נעלמו בדממת האפל ואינם. ומבעד לחלונות ודלתות פתוחים נשקפות הכירים בעינים מפיצות אור ארגמן...

על הכירים כבר יעמדו בלי ספק קדרות מים, מוכנות לבשול תפוחי־אדמה או איזו לפת עם פולים. לפי הספירה עולה בטישוביץ ההכנסה לנפש אדם 37 ½ רובל לשנה, בערך 10 קאפ׳ ליום. אם נביא בחשבון שכר למוד, כלי־בשר, כלי־חלב וכלים לחג הפסח, שבתות השנה והמועדים, איזו מחלה שלא תבא, ו„יהודים טובים", ועוד הוצאות שונות, — אז נבין על נקלה, כי מרק בשר הוא חזון יקר מאד על הכירים, וכי את תפוחי־האדמה אוכלים על פי הרוב בלי שומן...

ובכל זאת יש גם בתים עִורים, בלי עינים, בלי כירים בוערות באש... שם — פת־לחם ודג־מלוח או פת־לחם בלי דג־מלוח, ואולי קריאת־שמע בלי דג־מלוח ובלי לחם... באחד הבתים העורים עומדת האלמנה הזקנה, אשר צרכיה מועטים ותכריכיה מוכנים... היא קוראת את הודוי הגדול ומכה בידה הכחושה על חזה הכחוש... ואולי תמוד עתה במחשך את תכריכיה על בשרה, למען דעת אם אינם צריכים תקון...

הנני רואה אותה... היא עומדת בתכריכיה, תפושה במחשבות וזכרונות... מעיניה הנדעכות מתגלגלת דמעה על לחייה הרזות... זוכרת היא את יום חופתה, את השמלה הלבנה, המוקפת פתיל זהב... והיא צוחקת באישון הלילה:

— מה מעטים הם צרכי אשה!

אחרת היא מחשבת היתום. ברקדו על רגל אחת, הוא מתבונן אל הירח, השוחה בגאון אצילים מעב קל אל משנהו.

— למה נאנחת, יתום? הראית כוכב נופל ממרומים וצולל בשאול תחתית?

— לא, אדוני, חפץ אני שיבא המשיח.

— ואז?

— אז תגדל הלבנה ויהי אורה כאור השמש!... בכל פעם — יתודה לפני בתם לב, — אשר אביט אל הלבנה, אתמלא רחמים עליה... אמנם חטאה בשפתיה, אבל מוסרה יארך מאד, מאד... הלא האלף השביעי הולך וקרב...

להיתום הזה אך שתי בקשות: מאביו שבשמים — שתגדל הלבנה, ומאביו על האדמה: עוד ירק בצלו!

וחשק נמרץ התעורר בקרבי להגיד לו: הנה, נער! עוד מעט וישא אביך אשה אחרת ואתה תהיה לבן־חורג, ואז תבכה לא מרחמיך על הלבנה, כי אם מחוזק יד אם־חורגת, מרעב, מצמא... שכח את הלבנה ואת הבצל יחדיו, והכון למלחמה בעד פת לחם! — אך עצרתי ברוחי...

יצאנו את העיר. מנאות השדה תקדמנו נשמת האביב. הנער מראה לי באצבע עץ, ונשב תחתיו. הוא יודע את העץ, בלי ספק היה יושב תחתיו עם אמו בעודה בחיים... היא הגידה לו, בלי ספק, מה גדל על התלמים הצרים של שדות העירונים האכרים. והוא מראה לי באצבע: חטה, שעורה, כסמת, תפוחי־אדמה —

— ופה יצמחו קוצים... הישנם גם אוכלי קוצים? — שאל הפילוסוף הקטן, הדורש לכל תכלית.

— החמורים אוכלים אותם...

— ומדוע, — הוסיף לשאול, — הכין הבורא לכל מיני בריאות מיני מזון מיוחדים?

— ילדי! — עניתי — לו היה לכל מזון אחד, הלא היינו שוים כלנו...

י.

הרב מיארטשוב.

שמח בחלקו. משכרתו ארבעה רובל לשבוע ויש לו כמעט די והותר. מה יחסר לו? בני־ביתו: זקן וזקנה... לפנים היה מ״צ באחת הערים הגדולות, וגם שם היה מקבל ארבעה רובל לשבוע, אבל שם היו צרכיו מרובים, שם הכל ביוקר...

— הגע בעצמך, סעודת־שחרית — למשל: גריסים בחלב, חצי ליטרא בשר בצהרים, בערב חמים ופת לחם יבש — והכיס ריק בחצי השבוע! נהרא נהרא ופשטיה! סעודת־הצהרים בערים הגדולות היא סבת העניות! כאן אינני משועבד להכרס כל עיקר... לא תחלה אם תמתין עד הערב. בבקר לפת, בערב בשר, כך נוהגים כאן ומנהג כשר הוא, שנאמר: בערב תאכלו בשר!

אין קץ לשמחתו על עזבו את העיר הגדולה עם המון דאגותיה.

— לי, — אומר הרב, — גם שם לא חסר כלום. עיקר היקרות הוא הבשר, והוא בטבעו איננו אוהב בשר; הבשר הוא מאכל גס, מאכל כבד. בימות החול אוהב הוא מעט חמיץ־חלב, בצל, ובהן־צדקו, שהוא מוקיר את החלב החמוץ מכל מעדני פורים; שלא להוציא את הכרוב, הוא אוהב בטבעו אך את המאכלים הפשוטים. אבל הרבנית — הלא איננה אתנו, ואינה שומעת — הוא מביט אליה בצחוק — אין אשה מתקנאה עתה אלא בקדרת רעותה, עליה היה רע המעשה: היתכן, שאשת השוחט תבשל מעדנים ולה אין גם עצם יבשה... חטאת הקהל, לא תוכל כַפרו! פה, ברוך־השם, אוכלת כל העדה בשר אך משבת לשבת, והבשר בשר כבש, פשוטו כמשמעו, ואין קנאה, ואין צער...

— קנאה, צער!... — תתלונן הרבנית.

— יודע אני, יודע, — יצחק הרב וראשו הקטן נע, ועיניו נרטבות, — אני יודע, כי לא לשם הגוף העכור קנאת, כי אם לכבוד התורה הקדושה. הנשמע כזאת? הלא הדיין גדול הוא מן השוחט, והשוחט מתענג על רב טוב והדיין חסר־לחם... האין זאת? אבל מה דהוי הוי! בכאן פטור אני מכל זה. אין שוחטין בכל ימות השבוע!

ביתר שאת הוא שבע־רצון מן האויר. בערים הגדולות לא נאה לבעלי־הבתים לדור בבתים קטנים, כי אם בבתים גדולים... באמצע ידורו העשירים, מתחת להם במרתף וממעל להם בפנות הגגים — העניים והאביונים, ובתוכם,

מובן מאליו, שמשי הקהלה... ויושבים צפופים, דחוקים כעופות, ר״ל, בכלוב... ומאין יהי אויר לנשימה? „בימות החמה חשבתי, כי נחנק אני... הרבנית גנבה ממני את אבק־השאיפה, אך נאלצה להשיבו לי, כי המנהג טבע שני, ובלי אבק־השאיפה אינני מן הישוב... גם לעיין בספר לא אוכל בלי שאיפת האבק״... ואם גם לא ישאף צריך הוא לגלגל בידו את הקרן... ועל אחת כמה וכמה בשעת הדבור! בלי זה אובד־מחשבות הוא ומגמגם בלשונו.

ומה גדלה שמחת הרב בראותו את הרחוב ביארטשוב. רחוב גדול, עולה עשבים! — אז חפץ „לצוות למנגנים לנגן לפניו״ — אך למה לצוות, אם המנגנים הובאו מקאמאראב לקבלת פניו! הוא משיב נפשו בהביטו אל הבתים הקטנים כאגוזים, אל בתי העץ הנמוכים. המפיקים תום וענוה... יש אמנם בית אחד גדול מאד ובית־חומה — אך הוא של „הפריץ״.

ואיך לא ישמח בבתים הקטנים, אם אין לו צורך לעלות במעלות?... בטבעו הוא גבר חלש, כושל ברך... ולו דר בעיר הגדולה עוד שנה אחת, מובטח הוא שחלה ברגליו.

והעיקר היא — המנוחה השאננה! אין פרץ, אין צוחה, גם כלב לא יחרץ לשונו בכל ימות השבוע.

וגם שאון ילדים לא ישמע... שם בחצרות וגם בחוצות — פורים כל ימי השנה! חבר בחורים מסתוללים! פה בסך־הכל כשלשים ילדים, כן יחיו וכן ירבו, וששה מלמדים מנצחים עליהם! — אין קול ואין קשב!

וברכת ה׳ — עיר בלי מחלוקת!

ישנם שנים שלשה בעלי תכלת, ואני תפלה שיאריכו ימים... כי אחרי מאה ועשרים שנה, במותם, יפקד עון התכלת והיה לסלע מחלוקת... אך היום ההוא ירחק בעזרת ה׳, ועתה — השקט ובטחה!

ואנשי העיר אין להם פנאי. טרודים הם ממוצאי־שבת עד ערב־שבת מחוץ לעיר. הסוחרים מרגלים את הכפרים למשא ומתן, גם בעלי־המלאכה יסובו בכפרים לבקש עבודה — רובם חייטים, עושי כובעים, תופרי עורות — בכל יום ראשון בבוקר השכם יוצאים כולם לדרכם. בצאתם את העיר פושטים הם את מַגְפיהם ושמים אותם בשקיהם ומפשילים על כתפותיהם, ומתפזרים איש לדרכו מקצהו. בערב שבת עם חשכה הם שבים... גם השוחטים שלנו סובבים בכפרים לשחוט עגלים.

למחלוקת עלולים אך ימי השבת והמועדים; יש שתפרוץ איזו מחלוקת קלה, אך לידי בערה לא תבוא; אינם מסוגלים עוד לזה... אין להם לא כח ולא עזות... ה„עולם״ עיף ויגע, ושנת השקט נסוכה על כל העדה...

ועל־כן יכול הוא לשבת במנוחה ולעסוק בתורה לשמה...

בלי מחלוקת כל עיקר אמנם אי אפשר; לפעמים יקרה ריב בינו ובין השוחט. אבל ריב לשם שמים...

חזון ה„שאלה" איננו נפרץ בעיר, שאלה היא מלתא דלא שכיחא... אין תערובת! בכל ימות השבוע משתמשים בכלי חלב, לשבת בכלי בשר. בשר וחלב בבת־אחת על הכירים לא יתכן. שאלת הריאה — פעם אחת בשנה, ועל־כן, אם אנה ה' לידם שאלת הריאה ישישו בני מעיהם! אם יתגלגל הדבר, יוציאו מהמלתחה את כל הש"ס והפוסקים עד האחרון שבאחרונים, אז חוקרים הם עד תכלית, ולא ימלט שלא יבואו לידי מחלוקת... ואמנם — השמש (אומר הרב בצחוק קל) הוא עקש גדול, עקש ופתלתל, וכידוע כל בן אדם פוסל במומו, ועל־כן הוא אומר שאני העקש... ומה איכפת לי?

בראשונה הצטער פה על שני דברים: על השמרים ועל הבית, והכל מצד הרבנית תחיה (עוד הפעם מבט וצחוק). ומעשה שהיה כך היה: כשבא לכאן הושוה עם הקהל לרעות את צאן עדתו בעד ארבעה רו"כ לשבוע, כי הרב הקודם היה מקבל את המשכורת הזאת, ומלבד זה היתה לו הכנסה ממכר השמרים — העלימו ממנו, והוא לא ידע... אולם ב„שבת הגדול" הראשון דרש דרוש נפלא מאד על דבר חמץ בפסח, והעיקר על דבר המשהו, והדרוש לקח את לב העדה, כלומדים כבורים...

— כן הוא, — מטעים הרב את דבריו — כל הנשמות היו במעמד הר סיני ושם נשמע כל מה שתלמיד ותיק עתיד לחדש, והנשמה, אף־על־פי ששכחה, בכל זאת מרגשת היא נועם התורה הקדושה, ששמעה על הר סיני, ויודעת כי היא מהני מילי מעליותא...

ותיכף אחרי הדרשה, באותו החול־המועד עצמו, הוסיפו לו ה„פני" את ההכנסה מן השמרים.

באותו הרגע (מתודה הרב) נכנס בו ניצוץ של גאוה, ותיכף ומיד קבל את ענשו בצדו... צרות צרורות סבל על ידי השמרים; כל ימי השבוע היו לפניו ריבות וסכסוכים בין בעלות־הבתים והרבנית תחיה. בכל ימי השבוע התאוננו באזניו — האחת על חלות קשות, השנית על חלות כבדות, ולהשלישית יצאו מן התנור חלות קשות ומתפוררות: וכולן מאשימות פה אחת את הרבנית, כי שמה היא מים בשמרים. האני יודע? אני לא ראיתי את יציקת המים, הרבנית אומרת כי אינה יוצקת מים... ומה לי לעשות? האפסוק דין בריבות עם הרבנית? הנני עושה פשרה... בערב־שבת הנני מחליף לראשונה את חלותיה בחלותי. ולהאחרות אני מוסיף שמרים, וכן בכל ימי השבוע...

ובכן – צרות צרורות... ומה עשה הקדוש ברוך הוא לחלצני מן המיצר? אחד החייטים קפץ בראש ויבא שמרים כבושים – ותחדל ההכנסה...

ומעשה הבית כך היה...

לא אחת ושתים ראה, כי הרבנית צוברת לה כסף... מה איכפת לו? תצבור ותטמון... אפשר שהיא רוצה לקנות מתנה לנכדיה, כי, ברוך־השם, מצב הבנים בטוב... יהי כן... בעיניו הדבר איננו שוה להתעסק בו... הקמצנות מדה מגונה... הוא פוסק הלכה כבית הלל: ברוך ה׳ יום יום... הוא שמח בחלקו ואינו מתירא שמא יהפך הגלגל... אך הוא שונא את המחלוקת. הרבנית חפצה לצבור, תצבור ותטמון. פעם אחת עלה על לבו, אולי מכינה היא לעצמה ליום אחרון; מנהג הוא אצל הנשים הצנועות. דעתו אינה נוחה מזה, אבל אינו מתערב...

ועסק השמרים היה אז בטוב, ופעם אחת ספרו לו בהיותו במרחק, כי הרבנית קנתה עצים לבנין!

– אמרתי יצחקו בי, אך באתי הביתה, והנה אמת נכון הדבר! כבר פסקה לה גם אומן, ובשבוע הבא תתחיל לבנות את הבית...

יהי כן, תעשה את חפצה, הוא לא יתערב מטוב ועד רע.

וכן היה. הרבנית בנתה ביתה, וכאשר כלה כל הבנין וכל כלי הדירה הובאו אל הבית, לקח עם השמש את צרור הספרים וישאם הביתה...

– יהי כן, מה איכפת לי, הנני „בעל הבית״!

אולם מביתו עד בית־המדרש היה מרחק רב.

– ולא עליכם, לעת זקנתי, ברכי כושלות... ספרים רבים אין אתי ובפרוץ המלחמה עם השוחט, פשוט כמשמעו אין לי כלי־זיין... לקחת מבית המדרש אסור בחרם חמור מקדמת דנא, ולא רק להרב, כי אם גם לראש הקהל, כן נעשה, והנעשה אין להשיב... השומר נפשו ירחק מזה...

– הרבה הצטערתי על זה, והרבה בטול תורה היה לי מזה...

מה עשה הקדוש ברוך הוא? נפלה דליקה בעיר, הרבה בתים נשרפו ושלי בתוכם... אמנם לבעלי־הבתים לא היה כל היזק מזה, כי היו בתיהם בטוחים באחריות, אך הרבנית לא עשתה זאת, ועתה הקצה לי הקהל מדור בפני עצמי בבית־המדרש...

והנני דר עתה בד׳ אמות של הלכה...

יא.

לשטשוב.

בליל־קיץ כהה, כחצות הלילה, באתי אל העיר.

עוד הפעם רחוב מרובע, מוקף בתי עץ ואבן. אך באמצע השוק המון אבנים לבנות; מה זאת? כאשר תקרבנה אליהן העגלות, הנה האבנים תנועינה, תמושינה ממקומן, תנשאנה ותהיינה לבעלות קרנים...

עדת עזים לבנות...

ועדת העזים חכמות מעדת טישוביץ... אחת ושתים הרימו את ראשן, התבוננו עלי בעינים מתנמנמות, ודי בזה. העדה שבה למנוחתה, אף כי אני סופר אותן...

עזים מאושרות! איש לא יעליל עליכן מאומה! ועל־כן לא יפול עליכן פחד הספירות... אמנם שוחטים אותן, את העזים... אך על מי לא תעבור כוס? נעלה מעל כל ספק, שיסורי העזים הם אך אחד מששים מיסורי טישוביץ...

זוכר אני את אשר אמרו שם: בלשטשוב תעשה את מעשיך על נקלה... העדה שוקטת ושאננה... איש לא יספור את צעדיך...

הקהל ועדת העזים שוים המה...

אך בעל האכסניה אומר, כי לא נקל הדבר.

— התחזור על בית ובית, התלך מחצר אל חצר, מדירה לדירה?

— בלי ספק.

— מי יתן ויענו רכות.

— ולמה יענו קשות?

— היהודי איננו אוהב לפתוח את כיסו לפני איש זר ואיננו מונה את כספו בכלל.

— מפני הברכה?

— לא, מפני הקללה — בהיותו בטוח כי ימס...

יב.

הנסיון הראשון.

בבקר השכם נמלאה האכסניה... שמי הולך לפני. הנני עושה נסיון. אני פונה אל אחד הבאים בברכת צפרא טבא.

— צפרא טבא, שלום עליכם!

בעצלות מושיט הוא את ימינו ונוגע בידי בראשי אצבעות קרות.

— שמך, רב קרוב?

— לוי־יצחק.

— שם משפחתך?

— למה לך לדעת שם משפחתי?

— הסוד כמוס הוא אצלך השם?

— חס ושלום, אין לי, ברוך השם, במה להתבייש... אבל גם הספירה איננה סוד כמוס, ותוכל להגיד לי...

— וכי אינך יודע?

— בדיוק אינני יודע...

— הלא תוכל לדעת את השאר על פי דוק ותשכח...

— בֶּרנפֶּלץ, — עונה הנכלם.

— אשה?

— „אֶט"...

— מה זאת „אֶט"...

— הוא חפץ לגרש את אשתו, — עונה בעדו איש אחר.

— כמה בנים?

מוכרח הוא להעלות על לב: „מאשתי הראשונה... שלי... שלה... מאשתי השניה... שלי... שלה...

— יהי ששה...

— למה „יהי"? האינך יודע בדיוק?

— רואה אתה, זה „הדיוק" איננו מוצא חן בעינינו... למה לך לדעת בדיוק? הפקיד אתה ומתחייב בנפשך, אם לא תדע בדיוק? ואולי משלמים לך לגלגולת? היבוא אחרי כן רואה חשבון וידרוש אחריך? מה זאת „בדיוק"?

— הגד „בהמה", הגד! אם החילות — גמור!

הוא סופר עוד הפעם וגומר:

— תשעה בנים.

כמה בנים וכמה בנות?

עוד הפעם ארכה לו העת, אך הוא עונה:

— ארבעה בנים וחמש בנות, יחיו...

— וכמה נשואים ונשואות?

— גם זה יבוא בספירה... הלא תוכל להגיד לאיזו תכלית!

— אמור, אמור! — קוראים הנאספים בקוצר־רוח.

– שלש בנות ושני בנים – עונה אחד בעד הנשאל.

– שוטה שבעולם! וישראליק?

– הן לא היתה החתונה.

– שוטה! בשבת זו יעלה לתורה...

ואני שואל:

– וכמה מבניך עבדו בצבא? ואתה בעצמך, העבדת בצבא?

– אני משוחרר... ארבע מאות נתנו כופר פדיוני... לוּ היו כעת בידי – הוסיף באנחה.

– ובניך?

– להבכור יבלת תחת עינו ושבר לא גדול... מחלתו נחקרה בשלשה בתי־חולים ואך מן המחנה הושב הביתה... ההוצאות עלו יותר מהוצאות החתונה... להשני זכות ממדרגה הראשונה, והשלישי – עובד בצבא...

– ואיפה אשתו, הלא נשוא הוא?

– מסתמא אצלי, למה תשאל.

– הלא יכלה להעצר בבית אביה...

– אביה קבצן, – ענה בבוז.

– ואתה בעל־בית? –

– בלי ספק!

– שויו?

– לוּ עמד בזמושץ כי אז עלה בערכו לאלפים, פה אין לו שום ערך...

– בעד מאה רו"כ תמכרנו?

– חס ושלום! נחלת אבות! – לוּ נתנו לי חמש מאות, כי אז... אולי... יכלתי לשכור לי מעון ולעשות איזה עסק...

– ובמה אתה מתעסק כעת?

– במה אני מתעסק? ובמה יש לי להתעסק? היש עתה איזו עסקים טובים?

– ובמה אתה מתפרנס?

– חפץ אתה לדעת, במה אני מתפרנס? אני מתפרנס... אני חי...

– ומהיכן הנך חי?

– מהשם יתברך, הוא נותן ואני אוכל...

– ההוא זורק לך מן השמים?...

– בודאי! זורקים מן השמים... האינך יודע? צא וחשוב! לכלכלת ביתי נחוץ לי לכל הפחות ארבעה רובל, לכל הפחות... מן הבית יש לי –

כשנים עשר רו״כ לשנה... חדר אחד אני משכיר... מזה אני משלם תשעה ארנוניה, חמשה לבדק הבית, נמצא שאני חסר כשני רו״כ...

והוא בא לידי גדלות:

– תהלה להשם יתברך, כסף אין לי... לי אין כסף, אין כסף לכל היהודים העומדים בזה... אולי יש כסף להאשכנזים בערים הגדולות – לנו בכאן אין כסף! מלאכת־יד אינני יודע... גם אבות אבותי לא תפרו מנעלים, ובכל זאת ברצות השם יתברך הנני חי; וחי אני בעולם הזה יותר מחמשים שנה, בעזרת השם! ואם בנותי מגיעות לפרקן, הנני משיא אותן, ומרקדין לפני הכלה כדבעי...

– כללו של דבר – מה מעשיך?...

– יהודי אני, יהודי פשוט ולא יותר... הנני עוסק בתורה, הנני מתפלל... במה עוסק היהודי? אחר תפלת השחרית ואחרי האכילה בבקר, הנני יוצא החוצה...

– ובחוץ?...

– אני עושה בכל הבא בידי! אתמול, למשל, שמעתי דרך הלוכי, כי יונה הארוך חפץ לקנות בעד אחד ה„פריצים" שלשה אילים; ביום המחרת כהנץ החמה רצתי אל פריץ אחר וזה אמר לי שיש לו אילים יותר מדאי; עשיתי שותפות עם יונה הארוך והרוַחנו כל־אחד כעשרה זהובים!...

– אם כן סרסור אתה?

– לאו דוקא! לפעמים יעלה על לבי ואקנה כור חטים...

– ומתי עולה על לבך?

– בשעה שיש לי מעות.

– ואם אין?

– אני משתדל שיהיו לי...

כללו של דבר, אחרי משא־ומתן ארוך נודע לי בברור שר׳ לוי יצחק בּרנפֶּלץ הוא קצת „דיין" ויושב ב„בוררות", קצת סרסור, קצת סוחר, לעתים גם שדכן ולפעמים – גם משולח...

מכל המלאכות הנזכרות והנשכחות יש לו פת לחם בדוחק בשביל בני ביתו וגם בשביל אשת בנו, אשר בעלה עובד בצבא, כי אבי האשה – קבצן גדול הוא...

יג.

נסיון שני.

מוליכים אותי אל חנות.

עצי גפרית, מחטים, שכינים, כפתורים, בורית ירוקה וצהובה, גם בורית מלאכת־יד נותנת ריח, מעט בשמים ועוד מיני סחורות.

על יד השלחן מלגו מחרשה ישנה – „משא ומתן מן הצד".

על יד השלחן מלבר יושבת עבריה, על ברכיה ראש עלמה, שהיא שורקת בכל כחה.

הנני קרב ושואל:

– ומי גר פה?

– הלא עינך הרואות, – עונה העבריה מבלי פנות אלי.

אך הילדה הקטנה הרימה את ראשה מעל ברכי אמה ותבט אלי בתמהון, לאמור: נכרי מדבר יהודית!

– התשכבי, חצופה! – נתנה עליה אמה בקול.

– מה שם בעלך? – הוספתי ואשאל.

– משה.

– ושם משפחתו?

– ימח שמו וזכרו... זה ארבע שעות הלך לשאל קדרה מאת השכנה ולא שב עוד.

– מה זה תצעקי! – גער בה השמש – השיבי על שאלות האדון.

ואת פני השמש תשא, הלא הוא גם גובה המסים אל בית־הפקידות.

– מי צעק? מתי? הגם על בעלי אין לי הצדקה לצעוק?

– שם משפחתו – הנני שונה על שאלתי.

אך השמש נזכר וענה.

– יונגפריינד.

הנני שואל למספר הילדים, והאשה עונה בתחנונים:

– אדוני היקר, לך לך עתה ושוב בשעה שיהיה בעלי בחנות... הדבר הזה נוגע אליו, לי די לדאוג לחנותי ולששת ילדי השובבים... הנח אתה לי...

ואני כותב: ששה ילדים, ושואל: כמה נשואים ונשואות?...

– הרף ממני – ענתה באנחה: – נשואים ונשואות... לו היו לי נשואים ונשואות! הבכירה תשב עד שילבינו שערותיה...

– אך עלמות, ובנים אין?...

— בנים שלשה.

— ומה הם עושים?

— מה להם לעשות? מרבים את צרותי, פיות פתוחים להם...

— מדוע לא ילמדו איזו מלאכה?

על השאלה הזאת עונה האשה במבט תמהון.

קונה אני איזה דבר למען תצהיל פניה.

— ואישך במה ישתכר?

— הוא משתכר? הוא? גבר לא יצלח הוא, גם לשלחו לקחת קדרה לא אוכל... כארבע שעות בושש האיש, אנחנו לא נאכל היום...

מפני חרון אפה, אשר התלקח פתאם, נסוגותי אחור.

בחוץ פגשתי את בעלה; הכרתיו, כי קדרה היתה בידו.

יד.

מ ב י ת ה ש ו ח ט.

מבית השוחט אצים לקראתי קולות שונים, מעורבים. — קוקוריקו! קורא תרנגול עז־נפש, והוא קורא בגאון־בוטח, כאילו אין חלף בעולם; לו עונה עגל אָסור בחבל, מוכן לשחיטה, אך גועה הוא מרעב ואת מר המות איננו יודע... ולעומתם עונה ממעל, מנקיקי הגג, המון צפרים, מצפצף ומריע; כנפים להם, השוחט לא יבעתם, ושמש הקיץ מחממת, והאויר מלא תולעים, וגם בני־האדם טובים להם; גם העני שבעניים, גם הקמצן שבקמצנים משאירים להם פרורים קטנים...

— ציפ־ציפ־ציפ... בקן מטה מוצעת, צבעים מזהירים מסביב, הוא צנוע וענו, היא מלאה הוד, והאפרוחים שבעים ואינם נכתבים בספרים בהולדם...

אך שאלו אותם, את הצוהלים והשמחים, מה זאת „הטלת מום בקדשים"? שאלת „מום בקדשים" מרעשת את בית השוחט. בה הוגים שני „אברכים" לבושים טליתים קטנים, הרגלים יחפות, על הראשים כפות... פסולים הם האברכים לבדוק תעודות מסע או מסחר, לבקר סחורות הגבול, אך כשרים הם אליבא דכולא עלמא לבדוק קדשים לקרבנות, לימות המשיח...

„בהנחל עליון גוים, בהפרידו בני אדם", לקח האכר את אדמתו, הדיג את הנהר, הציד את היער, הגנן — עץ עושה פרי למינהו, הסוחר את המדה והמשקל וכו' וכו', והמשורר, לפי עדותו של שילר, היה תועה אז ביער...

הזמיר הריע לו שירי עגבים, העצים גלו לו את כל פשעי היער וחטאיו. ומרחוק על שפת הנהר שבין העצים, נגלו לו ברכי כובסת... כשובו כבר נחלקה הארץ, ובאוצר היוצר לא נשאר בעדו עוד, כי אם נשיאים ורוח; טל רביבים וצפרים... גם הכובסת נעלמה, כי היתה למינקת בבית אחד העשירים...

בקש המשורר לבכות לפני הקב״ה, אך בת־קול יצאה:

– למה תצעק אל היוצר? הלא כח דמיונך חזק, ברא לך בעזרתו ש״י עולמות ויותר...

ויקנאו בני האדם במשורר, הבורא עולמות; האכר עובד אדמתו בזעת אפו. הדיג איננו גם הוא פועל־בטל, רגלי הציד בצקות ממרוץ, בלי עמל הגנן לא יתן עץ היער פרי למאכל, גם על הסוחר לעמול, על כל פנים לזייף את המדה והמשקל... סוף דבר – הכל רצים, אצים ועמלים, אך אחד הוא המשורר השוכב פרקדן כל היום ובורא לו עולמות...

אך משגה היה אתם... נשמת המשורר הוא חדר אופל, הסובב אותו – העולם עם הבצות והאגמים, עם החזירים החובקים באהבה רבה אשפתות, מצטלמים בו בשנויים קטנים מאד... אם החזיר מכיר את מקומו, מה טוב, אך אם הוא עולה לגדולה ומושל בכפה – גם המשורר יקוץ בעולמו...

אל תקנאו במשוררים, אך התברכו בשני האברכים, בבן השוחט וחתנו. בעולמם אין בצות וחזירים, אין תולעים ואשפתות – בין עולם הקדשים והמומים שבקדשים ועולמנו אין שום קשר ויחס, ועל כן חרדו האברכים לקראתי, לקראת איש בא מעולם אחר, מעולם הזה. הגמרות נסגרו...

איפה השוחט בעצמו? – הוא הלך אל אחד הכפרים, ועל־כן גועה העגלה ומחכה לפתרון רעבונו וחייו יחד. ואשתו? לה חנות בעיר, חנות של גלומי־צמר... שניהם אינם בבית, אך אצל הכירות עומדות שתי נשים צעירות, אדומות אודם משולש: אודם הבא מן האש שעל הכירה, אודם של נחת מתורת בעליהן, ואודם של בושת בבא הביתה איש זר „אשכנזי" במלבושיו... האחת לקחה כנף סנורה אל פיה, השנית פסעה אחורנית שלש פסיעות של „עושה שלום במרומיו", ושתיהן מביטות עלי מתחת מצח קצר ופאה נכריה, נחרדות ומתפלאות.

אך מבוכת האברכים עברה חיש־קל; כבר לקחה אזנם שמץ דבר על דבר „הכותב", ובמקום תורה שם חכמה, ויבינו דבר מתוך דבר, כי מי יהי האשכנזי הזה אם לא הכותב בעצמו?

ואני שואל והם עונים מהרה, מהרה, כאילו חפצים הם להפטר ממני.

שכר השוחט, אבי האברך האחד וחותנו של השני, ארבעה רו"כ לשבוע; מלבד זאת הוא משתכר מן השחיטה בכפרים... לולא „שחיטת חוץ", שבני העיר אינם נזהרים בה, כי אז עשה עושר. החנות מביאה אך מעט, אך גם זה לטובה, הפרוטה מצויה. פרנסה, ברוך־השם, ישנה, גורל האברכים בטוב, סמוכים הם על שלחן השוחט עד מאה ועשרים שנה; השלחן מלא דשן, קרבים ובני־מעים לא יחסרו, ואחר מאה ועשרים שנים יחלקו את המלוכה, האחד יקח את החנות, השני יהיה לשוחט ואת הבית יחזיקו בשותפות...

ופני האברכים ונשיהם, בני בית השוחט, בריאים הם ויפים מפני כל בני העיר, מפני בעלי־הבית, בעלי־המלאכות, מבלי להוציא את המוסכים או את החובש... השוחט רואה פרי טוב בעמלו...

— יבואו ימים, — אמרתי בלבי, בצאתי את הבית, — שגם המלמדות תהיה לפרנסה טובה ומשובחת...

אבל עוד לא „כלו כל הקצין", ישנה עוד פרנסה אחת טובה...

בבית השוחט תגור שכנה, משלמת שכר דירה חמשה עשר רו"כ לשנה. דלת מעונה סגורה, בעד החלון, הפונה החוצה, רואה אני חדר נאה, מטות גבוהות, מוצעות כלי־לבן, כלי בית מעץ אדום, על הכותל בצד הארובה תלוים כלי נחושת, באמצע הקורה מתנוססת מנורה מנחשת קלל, והחדר כלו מלא „רחבות" ואורה.

— גם כסף יש לה, — אומרים לי.

ואני רואה ארון גדול, סגור ומסוגר ומצופה פחים מנחשת קלל...

— בארון כלים, תכשיטים או כסף?

— בודאי... מה יחסר לה? מטמונים יש לה! „כל בני העיר מונחים בכיסה"...

השכנה הזאת היא אלמנה... ובימות החול חדרה סגור. במוצאי שבת היא מתחשבת עם לויה, ובבקר היא יוצאת עם שלשת יתומיה את העיר ונודדת מעיר לעיר ומחזרת על הפתחים. —

טו.

הרבנית מסקול.

אסתר, הרבנית מסקול, גם היא ירקרקת, אך לא חוט אחד של חן מתוח על פניה! מזהירה היא כלה בחן וחסד. זקנה היא, דלה ורזה, עור פניה זך־אדמדם. וראשה הקטן מתנועע כאתרוג ממעל למטפחת החזה. אך לאתרוג ההדור הזה שתי עינים גדולות וטובות...

יושבת היא גלמודה. לנסוע אל אחד מבניה, הגרים בעירות שונות, לא תאבה; איננה חפצה בסכסוכים של „כלה וחמותה”. וגם — „לפני עור לא תתן מכשול”. הבעל אינו רואה בנגעי אשתו ובא על נקלה לעבור על כבוד אם...

— כן ברא הקב"ה את עולמו... ולו ראו הגברים את נגעי נשיהם — הוסיפה בצחוק חן – כי אז היה מספר הגטין כמספר הכתובות. עוד זאת: בעלה, הרב מסקול, היה אומר: „אלמנה נזקקת לבניה היא עגונה כפולה”.

וכל היוצא מפי בעלה ז"ל כדאי הוא והגון להיות מפותח בזהב ומעולף ספירים לשאת על הצואר כ„אויבעל” של זהב.

„אמנם (בת־צחוק נוגה) הנשים אינן נושאות עוד תכשיטים כאלה... יש להם יפים מזה, לפי דעתן...”

ארבעים שנה ראתה חיים עם בעלה בסקול, אך להשאר שם לא יכלה. משמת „הרב מסקול” פנה הודה, פנה זיוה... לסקול היא נוסעת פעם אחת בשנה לזכרון נשמתו, ביום ה„יאהרצייט”... אך יותר מיום או יומים לא תוכל להתמהמה שם — העיר שוממה!

ארבעים שנה ראתה חיים עם הרב מסקול ותקבל את קלסתר פניו, תנועותיו ודעותיו...

הוא (שלא אחטא בלשוני) היה מתנגד, וגם היא איננה מאמינה ביהודים טובים.

הוא היה עוסק אך בנגלה, וגם היא יושבת על ה„צאינה וראינה”, על ה„שלחן ערוך” בעברי טייטש, ודי לה.

אחרי הקדוש וההבדלה של הרב מסקול לא תאבה שמוע אותם מפי גבר אחר, והיא מקדשת ומבדילה בעצמה על הכוס, ובאותו הנגון, ובאותה המתיקות שהיה מקדש ומבדיל הרב מסקול, מבלי גרוע אף הגה אחד...

כמוהו נזהרת היא במאכל בשר מן השאלה, מן הסירכא. והיא מלומדת גדולה, בקיאה במנהגים...

לא אפונה, כי יודעת היא הלכות איסור והיתר בעל־פה, שראויה היא לסמיכת הוראה...

ארבעים שנה רצופות עמדה בלי ספק אצל הכירה ופניה אל עבר השלחן, ששם ישב הרב מסקול על תורתו ועבודתו... עיניה־יונים היו ספוג לכל תנועותיו ואזניה — רשת לכל הגה יוצא מפיו... היא היתה „עזר כנגדו” באמת, מחשבותיו עברו אל מוחה, רגשותיו אל לבה...

זה אלפי שנים החליף הים את יצועו, אך תנועות גליו עודן חקוקות בסלע שעל השפה. ולב הרבנית היה ספוג ולא לב אבן...

מנהגי הדור החדש אינם מוצאים חן בעיניה. בדברים שבין אדם למקום, יריב לו הקב״ה! ואולי זה הוא רצונו, אולי הוא אומר: נצחוני בני, וצוחק, כביכול, אבל ההנהגה בעצמה... בלי שכל, בלי תכלית. למשל, הבגדים! האטון – קורי עכביש, ואותו קורעים ראשונה לקרעים ואחר־כך עושים בגד... ולמה יסכון בגד כזה? פרוכת לא תעלה ממנו, גם למלבוש לתינוק לא יצא עוד... ה„איבלען״ שנשארו מלפנים מתיקרים מדי יום ביומו. מטפחת־המצח הוא דבר קיים לעולם, ממטפחת החזה תוכל „סוף כל סוף״ להוציא את החוטים לכסף ולזהב, אך למה יסכנו פניני זכוכית ויתר התכשיטים המזויפים?

ולפי דעתה מנולים הם את האשה ולא יותר. ובכל זאת איננה נוטרת להם שנאה, היא לא תתעבר על כל ריב... בעלה הרב מסקול היה מתנגד, ובכל זאת לא היה רודף, ח״ו, את החסידים...

בעלי־הבתים – זוכרת היא – התאוננו פעם אחת באזניו, כי החסידים עוברים זמן קריאת־שמע. ומה ענה הרב מסקול? הלא שמעה באזניה! משל למה הדבר דומה, אמר, למלך שיש לו חילות שונים ולכל חיל וחיל כלי־זין אחר ומנהגים אחרים, החילות מתעברים זה בזה, אבל סוף כל סוף עובדים הם למלך אחד ועושים את רצונו, כל אחד לפי דרכו...

וזוכרת היא את כל פתגמיו ומתנהגת אך על־פי דעותיו.

הרב מסקול היה כועס על בעל־מלאכה אם קם מפניו, כי היה מכבד את הנהנה מיגיע כפו. ועל־כן כשנתארמלה ונשארו בידה חמש מאות זהובים התחילה לעשות פאַטאַש.

– אשה – אומרת הרבנית – איננה פטורה מעבודה, לפי שאינה מצות עשה שהזמן גרמא...

אחרי ימים אבדה את כל מעותיה בהלואות ונשארה לה אך מלאכת הפאטאש לבדה.

– העסק בכלל, – אמרה לי, – טוב הוא, טוב מאד... הנני מרויחה, בעזרת השם. קודם החג אני מוכרת בעד שנים ושלשה רובל לשבוע: לפי שהסחורה שלי נודעת לשם בכל העיר והסביבה... אבל זו רעה – כעת מוכרים הכל בהקפה. ויש לי הפסד גדול מזה...

פניתי כה וכה ולא ראיתי שום כלי למלאכתה.

– אין מן הצורך! לוקחים מעט אפר כירה, תפוחי אדמה, שאר ירקות, שורים ומרסקים במים, חולטים, ומעמידים על הכירה להתיבש – והפאטאש עודנו עכור, עושים זאת שנית – והוא מזוקק! „ליטר״ בלעז.

אחרי כן פנתה אלי בבקשה:

– אמור לי, במחילת כבודך, אם יבואו כתביך למקומות הגבוהים, האם לא יצוו עלי לקנות „תעודה״?

טז.
באחריות של אש.

דממת ליל קיץ. בקצה השמים סבוכים צללי היער הקרוב והמהולל. על עציו חקקו אבותינו הנודדים את שמות המסכתות שסימו בדרך... קרוב ליער חנו פעם אחת בערב וראש הגולה אמר: „פה־לין!״, ושם הארץ עד היום הזה פולין, אלא שאומות העולם אינם כותבים כשורה... ובעד היער דרך קצרה לירושלים, ולאחד מהל״ו היתה עז, יודעת את הדרך, ותהי רצה מדי יום ביומו לרעות על יד הר הבית ושבה בערב, ושלשה קבים חלב בדדיה...

והעיר, שאני לן בה, נחלקת לשני חלקים.

החלק האחד הוא רחוב בקו ישר, רצוף אבנים, משני עבריו בתי־חומה, גגות ברזל... ומחוברים הם בתי־החומה אל הקרקע על־ידי יסודות מוצקים... יודעים הם בעלי־הבתים, כי פה יחיו ופה ימותו, כי כל רוחות העולם לא יזיזום ממקומם... והחלק השני – עולם אחר לגמרי, עולם תלוי יותר באויר, האשיות אינן מוצקות, בתי־עץ קלים, קטנים, לולי תרנגולים, אגוזים... כן, הכתלים – עץ, הגגים – תבן, רשף כי יפול, ורוח מצויה כי תעבור, והיה כל העולם, התלוי באויר, לבער, ונפזר אפרו לכל רוחות השמים...

והבתים דומים אל בעליהם. שם גבורים, ופה: צרי־חזה, בעלי עינים טרוטות וכהות, כפויים תחת כובעי־תבן...

מהסְכות, אשר על יד הבתים, קורא כעת התרנגול, דוגרות התרנגולות, ישמע קול אווזים מחטטים. באגם, אשר בתוך העיר, המלקק בשבעים לשון את מפתנות הבתים, תשרוק לאטה הצפרדע. מרחוק ישמע גם קול עגל ולעמתו, מן העבר השני, יענה כלב עז־נפש.

מחר אני מתחיל לכתוב. למה? האינני יודע הכל מראש? ההכנסה בערך שלשים ושלשה רובל לנפש לשנה... המלאכה רבה, אך הברכה מעטה... איזו בית־חרושת למלאכת הפאטאש, איזו בתים שוממים...

והשמש הולך אחרי ומבאר: אין איש; הוא רץ בכפרים, היא סוחרת בשוק... והבנים – אחד עובד בצבא, השני הוא ראש־דוכנא באיזה מקום...

הבנות? — האחת נעלמה ואינה, ושתים היו לשפחות בעיר הפלך או המחוז... אשת העובד בצבא שבה אל בית אביה, שבה עם ילדיה...

על דרכי אראה ילדים עזובים רוחצים עם האוזים באגם; מן הבתים תשמע יללת תינוקות, אנקת חולים ותורת אברכים, סמוכים על שלחן הורים וחותנים... ונשים צעירות בפאות־נכריות אחזה, מתבוששות ולא מתבוששות...

לפני צפים הפנים החורים והירוקים, צפים הם לפני בנחל של זוהמא... פנים אבלים, עינים רכות... חזון יקר הוא בת־צחוק, לאחת מאלף גומת־חן...

אנשים, נשים וטף צפים לפני באויר — — צללים בלי חיים, בלי רוח, בלי תנועה ברורה... הנה המון נשים עוברות בסך, נושאות עריבות פירות, שקי בצלים, או עריבה וילד, שק של בצלים ושני ילדים...

גם זאת אני יודע, כי אמצא „מוסכים" נעלמים, שנים שלשה גונבי סוסים, מעבירי מכס...

מחר אני כותב. אך מה יתנו לי הספירות? לחכמת הרפואה מכונה לרשום את דפיקת הלב. „חכמת הספירות" מצחקת במספרים בלי לב... התביא בחשבון, כמה פעמים התבוסס לב המיוחס, נכדו של ה„תבואת שור", בן בנו של הגולה מהשפאניא... לב אחד מבעלי־הבתים הפשוטים, עד שבא לידי עברה? ואחרי כן, היודעת היא, כמה פעמים התחרט? הסופרת היא את לילות הנדודים, לילות זועה, שקודם ואחר המעשה? הרושמת היא את השבץ שבלב, את רעד הידים והרגלים בשעת מעשה?

היודעת היא על כמה קיבות ריקות, על כמה חיים על פת לחם יבש, יעלה גונב סוסים אחד?

ובאויר צפים לפני הצללים — —

— חדש ימים לא בא אל פינו כל מאכל מבושל...

— ל"ו יום אכלנו תפוחי־אדמה נרקבים...

— שלשה ילדים מתו בלי עזרה, את הרביעי הצלתי בעבירה...

ואנכי נס מן החלון אל משכבי, אך גם חדרי מלא צללים, על יד התנור עומד יהודי אדום שמן ובריא.

חי־חי־חי! — יצחק — לגנוב או לקנות גנבה, עסק רע? עסק לא טוב הוא... לכל הפחות יסגרוני לחדש ימים, ובמשך חדש ימים אני משתכר הרבה, הרבה! עלי יעידו כל הפריצים, אני איש ישר, איש ישר הולך!

אני סוגר את עיני...

אז התיצבה לפני הרבנית מסוקל.

— ואם אחרי כל אלה — אשמע את קולה, קול ילד תמים, קול

טהור — ואם אחרי כל אלה תעדידנה הספירות, כי אין רע, כי אין אנו רעים וחטאים בנפשותינו — — התאמר אז „פרק”... הלא תקרא ברגש: ועמך כלם צדיקים...

ועיניה הטובות, עיני יונים, מחליקות בקוי אור מתוק על מצחי...

נרדמתי, ואראה בחלומי את היצר־הטוב והיצר־הרע עפים משמים ארצה עטופים ערפלי נגהות אדמדמות.

וביד ימינו של היצר־הרע גליון־תכלת, ובצדו עין גדולה ושחורה — אוני על בית או נחלה — מלבושים יקרים, אצטלאות משי, אדרות־שער, קרסי כסף וזהב וגם כובעים ומעילים כמנהג אשכנז. בשביל הנשים: מטבעות זהב ישנות, מטפחות מצח וחזה, זהב טהור, פז... חרוזי פנינים... וביד שמאלו: תפוחי־אדמה נרקבים...

ויד היצר־הטוב ריקה... אין כלים ואין תכשיטים...

ושניהם עפים, והיצר־הטוב פותח את פיו לדבר דבר; אך לא קולו העיר אותי משנתי, כי אם קול גדול, קול יליל, קול נורא מן החוץ: דלקה פרצה, דלקה!

והבית הבוער באש קרוב אל חדרי, ולשון אש שלוחה מן הבערה אל חלוני, לשון אש צהלה ושמחה: אל תירא — היא אומרת — הבית בטוח באחריות של אש!

יז.

הנשרף.

את לשון האש האריך לי ביתו של ר׳ חיים וייצנזאנג.

ולשון האש הולכת הלוך וגדול, והבית — הלך וחסר, עד שנפל כלו תחתיו, ויטבע בים של יללה מסביב...

לאשר העיר שקט האויר בשעת הבערה, ועל מזבח שר האש עלה אך בית אחד.

השמש, כצאתה למחרת היום, ככלה יפה וצנועה אחרי טבילתה, מאחורי המרחץ, ראתה צללי בני אדם, צחורים ושחורים מנענעים במקלות בתוך הדשן. מחפשים הם „שירַים” מעשרו של הנשרף...

תיכף אחרי נטילת ידים יצאו גם הנשים הירוקות מבתיהן, ומחזיקות בידים מטונפות את כנפי מטפחות ראשיהן המגואלות, עומדות הן במעגלות סביב הגברים החופרים, ועל ידיהן גם עלמות בראש פרוע...

ועל כלן מתנענעת הארובה, אשר נשארה לפליטה. מתנענעת היא לרוח היום כלולב, או כאלמנה שוממה... ואולי מנענעת היא בראשה ואומרת: הן הן! על כל מה שמספר לי בעל האכסניה על דבר השרפה...

. . . .

קשה מאד להעלות על לב את כל המעשים מיום אתמול, את כל החוטים הדקים, אשר מהם ארג לנו השר־של־שֵנה חלום בליל; אך קשה מזה לחקור אחרי חלום החיים בעצמם; להעלות על לב את כל המעשים, אשר יעשה איש מישראל טרם תצלח אזנו לשמוע צלצול אגורה! לרשימת כל המעשים נחוצים, לכל הפחות, כח זכרונו של הרבי ר׳ הֶשיל וכלי הכתיבה של „האקדמות", יריעה גדולה כאותה היריעה הפרושה, להבדיל, בין היוצר ויציריו, לבל תראינה עיני בשר ודם מה עושה הקב"ה, בשעה שעומד לפניו איזה מטופל, בעל עינים כהות, גרגרת רועדת וקיבה צנומה, והוא מתחנן לפניו בלי קול, בלי לשון, אך עצמותיו השבורות תאמרנה, דם־התמצית שלו נאנח: רבונו של עולם, אני עשיתי את שלי, עתה עליך לעשות את שלך! פרנסני כעורב! למה נופל אני מעוף השמים? איה הפתים שלי? ה„שבת־שירה" שלי?

ולפי בשרו שעל עצמותיו דומה המתחנן לצפור, אך כנפים הוא חסר וקן אין לו, ועל כן אין לו לא פתים ולא „שבת שירה"...

וענפי הפרנסות מחולקים ומפולגים כענפי חכמת הרפואה בימים הבאים, עת ירים מומחה אחד את השמורה העליונה, מומחה שני ידחוק את התחתונה ושלישי יסיר מעין החולה גרגיר אבק...

תנו פֶה לחתיכת בשר עגל או לסחבה בבית־חרשת של ניר ויגידו לכם, כמה יהודים הניעום והנידום, עד אשר הובאו מבית האכר אל הקדרה, מהאשפה אל המכונה המנקה — מעבדות לחירות.

דומה היא פרנסת היהודי לסלם שראה יעקב אבינו בחלומו, בזמן שכל האבנים היו לאבן אחת בשביל ראשו...

„סלם מצב ארצה וראשו מגיע השמימה"...

עד כמה שקועים רגלי הסלם באדמה, יודעת אך התולעה, שבמעבֶה, ואת גבהו של הסלם — אך הכוכב המתנוצץ מעל לראשו...

כל אחד מאתנו, בהביטו למעלה, תכהינה עיניו מרוב אורה ולמטה — ויתהפכו בני־מעיו, ופניו יהפכו לירקון...

על הסלם עולים ויורדים אך מלאכים; בני אדם, לאסונם, מטפסים ומדלגים, מטפסים מדלגים ונופלים... ואם אחד משלנו נופל, ולא תשבר מפרקתו, יברך ברכת הגומל, אך יותר לא יעלה עוד...

וגם הנשרף היה מטפס.

מתחלה היה „רץ״ בכפרים, תחת כפות רגליו היחפות בער החול; נע ונד הוא כקין, אך באזניו לא יעלה קול דמי אחיו, כי אם קול אשתו וטפו: לחם! לחם! לחם!

לה׳ התשועה! במשך שנים רבות קנה בזול ומכר ביוקר והיה מ„רץ״ ל„הולך״; פת בסלו, ועל כן שוקט מעט המח, ובשקטו הוא יודע מתי הרגלים בצקות וצריך לנוח; שוקט הוא ויודע כי אב לששה ילדים לא יוכל לרוץ כי אם ללכת, אם רוצה הוא שתשאנה אותו רגליו, לכל הפחות, עד הגיעם לבני־מצוה...

וה׳ היה בעוזריו; עוד איזו שנים ומהולך בכפרים היה לסוחר הכפרים; משמע מזה, שהיה הולך ברגל, רק אם לא פגש על דרכו איזו „הזדמנות״, אך בפגשו, היה משלם אגורה ונוסע... וה׳ לא הסתיר פניו ממנו גם בשאר הימים, ויהי לו, להסוחר, גם סוס, גם עגלה... ובמשך עוד ימים — היה הסוס לשני סוסים אבירים, העגלה — למרכבה, ונוסף עליהם עגלון; הוא החל לסחור את „הפריצים״.

ברצות ה׳ דרכי איש, ישלים אתו כל הסובב אותו. מתחלה מצא חן בעיני הסוכן שעל האוסם, אחרי כן גם בעיני השליש שעל הארמון, ולבסוף גם בעיני הוד הרוזן בעצמו...

ואז היה ל„יושב אהל״, לבעל בית גמור, לתושב העיר. למה לו לנסוע? הוא יושב ובכיסו שטרי הרוזן ופתקאותיו...

ולמי נדמה אז?

בעיני בני עירו היה לשמש, והסוחרים הקטנים נדמו לכוכבים, והסרסורים לכוכבי־השבט... שמש הוא ומפיק אור חסד על כל אחיו האביונים... בעיני הרוקח, השונא ישראל, היה כעכביש היושב בתוך קוריו והרוזן פ. היה לאחד הזבובים אשר באו בסבך... „והשמש־העכביש״ או „העכביש־השמש״ הצליח במשך ימים מועטים להגדיל את ביתו, לכתוב תנאים, להבטיח נדוניה, לקנות לאשתו פנינים ומרגליות, לגופו אדרת־שער יפה, למצוא לבניו מלמדים יותר טובים, לנערותיו — מורים ללמדן, לכל הפחות, לכתוב אגרת...

ופתאום — והרוזן פ. פשט את הרגל...

לו עברתי את העיר לפני חדש ימים, כי אז הייתי רושם: בית של אלף וחמש מאות... מסחר יער ותבואה, מלוה ברבית... אצל הרוזן פ. חמשה עשר אלף...

וכיום אך מלה אחת אני כותב: נשרף!

יכול אני להוסיף: בן שתים ושמונים שנה... רגליו בצקות... נפשות הבית — שבע עשרה במספר...

יח.

הנודד.

אני פותח את הדלת.

לפני חדר בלי מטות וכלים. על הרצפה מצעי תבן. באמצע — חבית הפוכה, סביב לה ארבעה ילדים קטנים ששערותיהם פרועות; על החבית ההפוכה קערת חרש צהובה וגדולה, מלאה חלב חמוץ... והילדים שואבים מן הקערה בימינם, ומחזיקים פתותי לחם בשמאלם.

באחת הפנות אשה חורת פנים; מעיניה זולגות דמעות, זולגות הן ויורדות על תפוחי־האדמה, שהיא קולפת... והוא סרוח על מצע תבן בפנה אחרת.

הוא מקבל פני בקריאה:

— לחנם טרחת, רבי קרוב, אני אינני עוד יושב העיר.

בראותו, שאין בכל זאת בדעתי לצאת, הוסיף בזעיפה:

— ואיפה אושיבך?

הנני מבטיח אותו, כי יכול אני לרשום הכל בעמידה...

— אך מה בצע? הן מחכה אני אך לכרטיס למסע... הלא עיניך הרואות, כי כבר מכרתי את הכל, את כל כלי ביתי.

— אין דבר — עונה אני, ושואל למלאכתו.

— אני חייט.

— וסבת נסיעתך מפה?

— רעב... בתכלית הפשטות!

והרעב כתוב מפורש על מצחו ועל מצח אשתו, והוא מתנוצץ מעיני הילדים, היושבים על חמיץ החלב.

— אין עבודה?

הוא משך בכתפו: מעצמו מובן...

— ולאן אתה הולך?

— ללונדון... כבר הייתי שם וגם ראיתי שכר בעמלי... עשרה רובל לשבוע הייתי שולח לאשתי, ואני בעצמי ראיתי חיים כאחד האדם... אך השטן הסיתני ויוכל לי.

התבוננתי אל אשתו; דמיתי כי היא היתה השטן להסיתו, ואשאל:

– ולמה לא לקחת את משפחתך אתך?

– לא יכולתי; לא עליתי שמה להשתקע ולא יכולתי להשתקע שם... שם ענן וערפל... ודי היה לסגור את עיני ולראות בחלום בהקיץ את עירי, עיר מולדתי. את הנהר, היער...

– אמנם – מעיר אני – הסביבה בזה יפה מאד...

– יפה, יפה! – הוא חוזר על דברי בלעג – אויר זך בחצי חנם... וזה שלש שנים אנחנו בולעים את האויר... עתה נוסע אני עם אשתי ובני, ויהי קץ.

– ולא ימשוך עוד היער את לבך?

– היער? (צחוק מר) זה ימים בקשה אשתי ללקוט פקועות ביער, וימצאוה השומרים, וילקוה בשוטים...

– והנהר? – הוספתי לשאול, בחפצי להסיח דעתו מצרותיו.

– הנהר... בו טבע אחד מילדי...

נחפזתי לצאת.

יט.

המשונע.

בעצבון ובעצבים נרעשים שבתי אל האכסניה, ואשכב על הדרגש הקשה, ואומר לישון.

קול צעדים מעיר אותי. איש מתגנב אלי בעד החלון...

שתי ידים מגואלות ורזות מאד... עליהן מתנשא ראש פרוע... פנים ירוקים ושתי עינים לוחשות כגחלי אש.

טרם ידעתי, כי אינני חולם, והמתגנב קורא אלי:

– ואותי לא תביא בספר?

אינני יודע מה לענות; והוא חושב כי שתיקה כהודאה, ובטיסה אחת קפץ החדרה.

הנו עומד נכחי.

מעט נבהל, אך יותר מזה משתומם, אני מביט אליו; איני יכול לגרוע עין ממנו.

והוא קורא אלי בקוצר רוח:

– כתוב! אם תאבה, אגיש לך כלי־כתיבה.

ואיננו מחכה למענה, ומגיש אלי את השלחן הקטן עם כלי־הכתיבה.

– כתוב־נא, כתוב! בבקשה ממך – כתוב!

וקולו ערב מאד. הוא התגנב אל חדרי, וקולו מתגנב אל לבבי... פחדי הקל סר, ואני חפץ לדעת מי זה לפני.

ואני שואל והוא עונה.

– שמך?

– יונה.

– הכנוי?

– לפנים קראו לי: יונה העַז... אחרי החתונה: יונה מוט... ומשעה שאירע לי המכשול: יונה המשוגע...

– ושם משפחתך?

– פֶּרלמַן! (איש פנינים).

– כן, כן! – הוסיף בלעג – הלא רואה אתה את הפנינים על צוארי!– והוא מראה באצבע על מטפחתו האדומה לפנים. – אך מה לעשות? שם משפחתי „פרלמן", ואין לשנותו!

– אשה?

פניו השתנו ועצב השתפך עליהם...

– מוטב שלא תכתוב אותה! היא אינה דרה אתי... מיום שאירע לי המכשול אינה דרה אתי... ואשה צנועה היא, אשה הגונה... אני חפץ לתת לה גט, אבל הרב אינו חפץ לכתוב לי גט... הוא אומר שאיני רשאי לתת גט... אשה הגונה היא, אשה חשובה, צר לי עליה, צר מאד...

ועיניו נרטבו בדברו.

– גם את הילד – הוסיף – לקחה אתה... הא! טוב טוב לו אצלה!

והוא נאנח ויוסף:

– היכלתי לעצור אותו אצלי? הן זורקים עלי אבנים... הלא יכלו המיתו...

– ורק ילד אחד לך?

– אך אחד.

– ואיזה מכשול קרה אותך?

– אינני יודע... יתן ה' ותדע אתה מצרות, כמו שיודע אני מה היה לי... אומרים שיש לי דבוק... הרופא אומר שנפצע ראשי באבן... וירדה נשמתי ממוחי אל כרסי... כן הוא אומר... השנה השחורה יודעת אותו: אני אינני זוכר כל אבן... אבל אמת היא שחבורה יש לי.

והוא מסיר את מצנפתו יחד עם כפתו, כופף את ראשו ומראה לי גבשושית בתוך השער, ומוסיף:

– מי יודע? אולי אשמה האבן... אך ברור כשמש הוא שאני משוגע.

– ומה הוא שגעונך?

– הלא אמרתי לך... שתים ושלש פעמים ביום יורדת נשמתי לתוך כרסי... ואז אני מדבר מן הכרס, ואני קורא אז כתרנגול, ואיני יכול להתאפק!

– ומה היו מעשיך קודם המכשול?

– לא עשיתי מאומה... המכשול אירע לי בשנה הראשונה אחרי החתונה כשהייתי סמוך עוד על שלחן חותני... הלא על כן אין לי אלא ילד אחד... יאריך ימים...

– וכסף יש לך?

– היו לי איזו זהובים... נדוניה... הרבה הוציאו לרפואות, פזרו ליהודים טובים, ואת השאר מסרתי לה...

– מהיכן אתה חי?

– אינני יודע... הנערים זורקים עלי אבנים ואיני יכול לסובב בשוק ולהשתכר! תיכף אחרי המכשול היו מרחמים עלי ומקרבים אותי... עתה באו ימים רעים ומוכרח אני לחזור על הפתחים... ומחזיר אני אך קודם הצהרים, בזמן שהילדים לומדים בחדרים... אבל – ההכנסה מעטה... העיר קטנה ועניה, וזולתי ישנם עוד שני משוגעים... ואתמול שמעתי, שהלאָקשיכע (בעלת־בית) זרקה מחבת בראש אמתה, בלי ספק תשתגע גם השפחה... אינני יודע אם תקרא כתרנגול כמוני או תשרוק באגרופה כשלמה׳טשי בן הרב... ואולי תשתוק לגמרי כחנה הטובלת...

כ.
רשימות.

אינני חפץ לקרא את העיר בשם; אולם, אם אמצא עוד עיר כמוה על דרכי, מתירא אני שאתחיל לקרא כתרנגול...

הא לכם רשימות לדוגמה.

סנדלר מצוין... מפרנס את אשתו ובניו בכבוד, אך זכה בגורל ברונשוייגי... ויעשר, ויתן בכוס עינו... אחרי כן נעלם ואיננו... העגונה עם

היתומים החיים גועים ברעב... והוא איננו, בלי ספק ימצאוהו מת באחת השוחות...

אך רשימה כזאת חזון לא נפרץ היא בעולם. הא לכם „מים שלנו".

מלמד זכה בגורל (בשותפות עם הסנדלר) וישכור לו (בשותפות עם הרבי מ...) רחיים... הענין היה רע, ויפשוט את הרגל. עתה היה לשַמש במנין של חסידים. איננו מקבל שכר בעד השמשות, אבל — מותר לו למכור להמתפללים את „הטפה המרה", מעצמו מובן, בלי ידיעת הפקיד... אשתו סוחרת את העיר. נושאת היא ביצים וחמאה אל בתי „הגבירים". אך משתכרת היא מעט, כי חגרית היא. אחד הבנים נסע למדינת־הים; השני פועל אצל נגר, השלישי — חולה בבית אבותיו...

אלמנה בילה־בתיה (אחר שם משפחתה חקרתי לשוא) — דרה היא יחד עם כלתה בחדר אחד; הבן עובד בצבא. אשת איש־החיל מורטת נוצות וחותנתה מטבלת, שומרת יולדות, ילדים וחולים... בימות הקיץ, כל זמן שהיה ה„פריץ" מרשה, היתה גם לוקטת פקועות. עתה חולה היא ומחזרת לפעמים על הפתחים.

זיינויל גראף — עתה היה לפושט נבלות... אשתקד היה דיג מפורסם, כי הסיג גבול דיג אחר וירבה על שכירות הנהר... וגם נלכד בעונו: ׳מכמרתו העלתה בכל ימות השנה אך דגים אסורים ויבא „עד ככר לחם".

מלך בן פֶּריל — אברך הגון, ירד זה ימים מועטים מעל שלחן חותנו, ו„עשה שותפות" עם אחד הסוחרים הבקיאים בסחר התבואות, והפסיד. כנהוג, את ממונו. בין כך וכך מת חותנו ובמותו נודע שהיה עני כל ימי חייו... מה יעשה מלך בן פריל, אין איש יודע. בסך־הכל יש לו שלשה ילדים.

שמֶרקי בן בֶּנצי מי שהיה סוחר מדאנציג. זה שנות עשרים שב מדאנציג בעירום וחוסר כל... ויעשה לו מסחר ביין־צמוקים לקדוש, אשתו תופרת לבנים... בנים אין להם, אך מאז חלתה אשתו בעיניה — נשבר מטה לחמם, כי ההתחרות בעסק היין לקדוש גדולה מאד.

מבקשים ממני לרשום עוד אחד, אך שכחו את שמו. „יהודי ירוק", בעל אשה ובנים (מספר הבנים אין יודע בדיוק). בקרב הימים יבא העירה להשתקע! עתה הוא בכפר, אך „הפריץ" חשך ממנו את מכירת החלב.

„במה יתעסק בעיר, לא נודע עוד, אך לכתוב אותו נחוץ; הוא כבר כבן עיר"...

כא.

אחד מל"ו.

– אצלנו – מספר לי אחד ממלמדי־תינוקות – היה באמת אחד מאלה... מהל"ו!

– הוא בעצמו הגיד?

– המצחק אתה?! השמעת מימיך שצדיק כזה יודה? אדרבא הוא היה כופר בכל! לא היו דברים מעולם, אמר. ואחרי כן, כששאלו אותו, בא לידי כעס... אך אין מקשין על המעשה, על הידוע לכל! כל בני העיר ידעו, אנשים, נשים וטף... אינך צריך לשאול, כי ברור היה כשמש. אמנם בתחלה היו איזו לצים, שלא האמינו בכך, אך לקו בגופם, רחמנא ליצלן. למשל: מה שאני זוכר – יעקב־יוסף בן המוזג, יהודי בן שמונים בודאי, מכובד ונשוא־פנים, כששמע על דבר מציאות האחד מהל"ו בעירנו, כוץ את חטמו, ולא יותר! אף הגה קל לא הוציא מפיו, אך די בכווץ החוטם – לא עברו חמש שנים, ואיננו! יְצַחֵק שם! פעם אחת פגשה אותו על דרכה לאה החולבת ולא שטתה הצדה לתת לו דרך במסלה, ואז היו ימי הרפש – ימות הגשמים, והתחיל החלב שלה להחמיץ. במשך חדש ימים ויותר החמיץ החלב...

ולא יועיל כל כופר. הולכים אליו לבקש סליחה, ואיננו שומע. הוא מגרש בחרפה, גם מקלל; איננו יודע מה מבקשים ממנו, איזה עסק לו עם חלב שהחמיץ.

חפץ אני להראות את ידיעתי בתלמוד ומזכיר את המאמר: ת"ח שמחל על כבודו וכו׳, אך נפלתי בפח, כי בן ל"ו אינו ת"ח!

– גם להתפלל נכונה לא יכל, „נח בשבע שגיאות"... אמנם מה שנוגע ל ע ב ר י, אין אנו בפולין מדקדקים בזה, כידוע. יצחקו להם הליטאים כאות נפשם, ומנהג ישראל תורה הוא... אבל גם „לעבור את הסדרה" לא יכל כדבעי! ובכל זאת הכל יודעים, שאמירת תהלים שלו עשתה רושם גדול בכל העולמות... בעצמי שמעתי מפי הרב הקודם, ז"ל – „וְלוּלֵה – אמר – בוקע שבעה רקיעים בתהלים שלו"!

ולא רק התהלים שלו בלבד!

אספר לכם מעט מגודל מעלתו:

אצל חנה המטבלת חלתה, לא עליכם, העז, ותולך אותה, במחילת כבודכם, אל הקדר, מחוץ לעיר. העז חלתה בדרך עוד יותר ואחר כל שלש פסיעות נפלה – ותשכב. וזה היה מן השמים, בלי ספק! על־ידי

העכוב הזה פגש בהם הוא; על פי מקרה נגעה העז, אשר התנועעה במהלכה, בכנף בגדו, ובאותו הרגע שבה לאיתנה ותשב במרוצה הביתה וחנה אחריה...

היא שמרה את הדבר לבל יוָדע לאיש, אך כאשר פשטה מגפת העזים בעיר ואין בית אשר וכו׳ גלתה את הסוד... וילכו בעלי העזים ובאיזו ערמה הוציאו אותו אל השוק ויסובו אותו כל העזים...

– ותחיינה כלן?

לא כלן... כי וָלולה ברח, כאשר הכיר את הערמה, אך אלה שנגעו במלבושיו. ואלה לא לבד שחיו, אך התחילו לתת גם פי שנים חלב... בעד גלוי הסוד קבלה המטבלת שתי פרוטות מכל עז שחיתה, ונתעשרה, רצוני לומר: המטבלת.

– והוא בעצמו?

– הוא הלך לשיטתו. הוא כפר בכל! ולא יפלא... זה אינו רשאי לקבל, לפי שאינו „יהודי־טוב" פשוט, הוא אינו רשאי להתגלות...

ובמה היה מתפרנס?

– סנדלר היה... כידוע, מחויב בן הל"ו להתעסק באיזו מלאכה, לכל הפחות לשאוב מים, ובלבד שיהנה מיגיע־כפו, שלא יצטרך לבריות, ולא יבא לידי התגלות... ידוע היה, שאת סנדליו היה נועל הבעש"ט כשהיה הולך לסנדקאות... אך לעת זקנתו חלש, ולא יכל גם למשוך חוט של זפת, ועל אחת כמה וכמה לתקן סנדל... העיקר שחלו ידיו ורעדו... ויתעסק במלאכות אחרות... שליחות... כד מים קרים לאיזה בעל־בית... לינה אצל חולים... אמירת תהלים... פרשיות התוכחה... הסקת התנור בבית־המדרש בימות החורף...

– ובידיו הרועדות נשא עצים?

– הוא נשא?! ואיה החברה הלבנה? הם היו מביאים. נותנים בתנור, מסדרים המערכה, והוא עומד עליהם, מפקד ומדליק!

ונפלא הדבר, הלא התנור דומם, גולם של חמר ואבנים, וידוע הוא, שהתנור היה יודע ומכיר אותו כמו שמכרת, להבדיל, האשה את בעלה... אם הוא בעצמו הדליק, שמר התנור את תפקידו... סער בחוץ, בכל הבתים– עשן, ובבית־המדרש הוא עולה כתומר! והתנור ישן נושן ומלא בקיעים... ואם נסה ינסה אחר ויקרב אל התנור וידליק – אש זרה! או שהעצים אינם מקבלים אש, או שהם מעלים עשן בעד כל החורים והסדקים של התנור הישן! ואם לא הא ולא הא – יעבור החום יחד עם העשן דרך הארובה ואיננו, ואת חובשי־בית־המדרש אוכל הקור!

והא ראיה – כשנפטר הוא, היו מוכרחים לתקן את התנור... מה אני אומר? להעמיד כלי אחר! בתנור ששמש אצלו הנפטר לא שלטה יד איש! ובכל הדברים היה כך...

וחבל על דאבדין... כשנתבקש בישיבה של מעלה, פנה הודה של העיר, פנה זיוה, נתקלקלה הפרנסה... נתקלקלה הבריאות... הלא בימיו גם רופא לא היה בעיר! אין דורש!

– והכל בזכות התהלים שלו?

– וכלום שאלה היא – „תציל ממות"!

– ובימיו לא נפטר איש?

– כולי האי! לא נפטר איש! סבורים אתם שמלאך־המות אין לו שום דעה?! ו„היהודי" בעצמו, כמה פעמים היה מברך „לרפואה שלמה" וזה התעקש... מלתא זוטרתא – מלאך! לפעמים, בריב אתו הצדיק, פוסקים בפמליא של מעלה כמותו! אבל לרופאים לא היינו צריכים!... עתה ישנם שני רופאים בעיר...

– והקדר?

– זה כבר נחטף!...

כב.

מלשין.

„את זה לעומת זה עשה אלהים", ולעומת ה„ל"ו'ניק" היה מלשין בטומשוב...

גם זאת ספר לי המלמד לתינוקות; והמלשין, אינו יודע איך אומרים: נפטר, מת או נחטף...

ואם סבורים אתם שהיה מלשין כדבעי, מלשין פשוט כמשמעו – מוסר ממון של ישראל ליד גוי, שכשהוא רואה בחנות מדה לא נכונה או משקל חסר, הוא הולך לבית־הפקידות ומספר, – טעות היא בידכם... לא מיניה ולא מקצתיה... אך דמי „לא יחרץ" היה מקבל... הוא היה מזהיר, מטיל אימה... הנני הולך, הנני רץ, הנני כותב, הנני מוסר לשליח מיוחד, וכדומה... לא עשה ולא כלום והיה מוצץ לשד העצמות...

ואמנם לא הוא היה האשם...

„הלא אני זוכר אותו מאז, כאשר הובא לכאן על ידי ירוחם! אברך־משי היה! חותנו ירוחם פסק נדוניה, הבטיח מזונות, פסק והבטיח ולא יותר,

כי הוא בעצמו היה אביון מדוכא... הונו אותו! ולא ירוחם הונה, כי אם אחיו הכילי גֶצִיל הונהו!״

והמעשה מעשה בשני אחים, אחד חכם ואיש טוב וישר והשני שוטה וגס־רוח. החכם — בעירום ובחוסר, כמו שכתוב: לא לחכמים לחם, והטפש גס־הרוח מתעשר ומוסיף להתעשר... מעצמו מובן, שהאח הטפש וגס־הרוח קופץ ידו מאחיו האביון...

— מילא, כל זמן שהיה הדבר נוגע למזונות, היה ירוחם שותק ועושה כל מה שהיה ביכלתו לעשות לבלי מות ברעב, אך כשבגרה בתו גרינה, בתולה למעלה מעשרים, התחיל ירוחם להרעיש את העולם כלו — את כל העיר, ומוכרח היה הרב ליכנס בעובי־הקורה ונטל על גציל ליתן שטר לנדוניה... ופרצה מחלוקת: גציל מתירא שמא לא יעלה הזווג יפה, ומבקש לקבוע זמן הפרעון שלש שנים לאחר החתונה, וירוחם מבקש שישלם תיכף ומיד אחרי התנאים! הרב עשה פשרה — ונקבע זמן הפרעון שנה אחת אחר החופה...

עברה בשלום החתונה, עברה גם שנה אחר החתונה, וגציל אינו פורע. יודע הוא גציל, שבדיניהם השטר אינו שוה פרוטה, שטר בלי קבלת ממון... ובדיני ישראל — — — מה לו ולדיני ישראל... יד ישראל אינה תקיפה... בינתים נפטר הרב הגאון שמקודם; הרב החדש, שרשיו אינם מרובים עוד מענפיו ואינו מתערב בעסק הקהל, כי מתירא הוא מפני „הרב מטעם״... ו„הרב מטעם״ מצוה לשואליו למסור דינם לערכאות, דינא דמלכותא דינא... וגציל אינו נותן אף פחות משוה פרוטה...

מה לירוחם לעשות? שנס את מתניו וילך אל רבו, ולא שב... אולי התחיל להחזיר על המדינה... בקרוב מתה אשתו... ובײנוש, זה שמו של העתיד להיות מלשין, נשאר עם גרינה אשתו...

וגרינה התחילה להשתרר עליו... הוא גל של עצמות, גבר חלש, והיא אשה גדולה, בעלת בשר ויד חזקה, ותמשול בו, ותטנו לחפצה.

ראשונה הסיתה אותו על גציל, לעכב את הקריאה, לבלי תת אותו לעלות לתורה... אך מה בצע? גציל גבר אלים הוא ויכהו מכות אכזריות.

מאז היה בײנוש מתבײש לבא לבית־המדרש...

פעם אחת קודם חג הפסח, כשכלו כל הקצין ואין גם מצות, צותה גרינה על בעלה ללכת אל דודה גציל... וכאשר לא חפץ, לקחה את המטאטא... וילך. גציל השליכו מעל המעלות.

ואז אירע המעשה הנורא. אשתי השניה שתחיה לא היתה אשתי עוד, גרושה היתה וגרה בשכנות אצל גרינה, הפלונית שלי היא חכמה גדולה, ומומחית להכיר חליים; קודם שנשרף ה„הקדש״ היתה שם בעלת־הבית. וכאשר שב ביינוש מבית גציל היתה לבדה בבית, והכירה מיד, כי אין זה ביינוש מתמול שלשום... הוא היה תמיד, כמו שאומרים, גולם, אך בשובו היה גולם שאחזתו צנה... שניו דא לדא נקשן...

יודעת היא אשתי, שעוד מעט ותבא גרינה מן השוק ולא תסלח להשב ריקם, ותיעץ לו לעלות על הדופן היוצא מן התנור ולנוח, ולישון קצת...

ביינוש שומע בקולה, לפי שהיה שומע בקול כל איש... אומרים לו עשה זאת והוא עושה, אחרת – והוא עושה אחרת... ואולי לא היתה אז דעתו צלולה. כפי שמספרים, בשעה שנפל מן המעלות, קרא, שהוא יודע את מחבואו של בן גציל, הנסתר מאימת הצבא...

בדעה מיושבת אין אדם אומר כך...

אך איך שהיה, הקול יצא בעיר והדברים עושים רושם גדול על אשת גציל. ידעו נא שונאי ישראל מחייהם, כמו שידע ביינוש ממחבואו של בן גציל. מהיכן? פטר בשפתיו ולא יותר, וידוע, שאין אדם נתפס על צערו... אך לאשת גציל היתה חנות של מזונות, מה עשתה? לקחה שק של קמח ותשלחנו על ידי סבל אל גרינה...

וגרינה שבה מן השוק... חבל שאין אשתי בביתה. היא מספרת כעד ראיה, ומספרת בלשונה... כל השומע יצחק... אשתי שותקת, גרינה קרבה אל הכירה ומסירה את חלאת המרק...

פתאם ואשת גציל באה... את הסבל עם שק הקמח עזבה באכסדרה. פניה חורים כסיד, ועיניה בוערות.

– צפרא טבא, גרינה׳לי!

גרינה איננה משיבה.

אשת גציל רעדה.

– ואיה הוא? – שאלה בקול מוזר.

גרינה עונה בכעס:

– ה„ימח־שמו״? השטן יודע...

רעד אחז את אשת גציל – סימן מובהק שהלך להלשין.

אשת גציל קוראה לסבל, והוא בא וינח את שק הקמח על הרצפה.

גרינה אינה רואה ואינה שומעת... מי תכן את רוח גרינה?

ואז התפרצה אשת גציל בבכי נורא ובתחנונים:

— גרינה׳שי, רוצי, החזיריהו הביתה... הלא קרובים אנחנו... מי שמע כזאת... שארי־בשר, דם אחד... אל נא יחבל אותי ולא יאבד את נשמתו!

אז הסבה גרינה את פניה אל הבוכיה; שטיה לא היתה גרינה מעולם, כרגע הבינה את העסק ותקבל חוץ מן הקמח עוד איזו מטבעות... ובעיר יצא הקול כי ביינוש מוסר...

וגרינה שבעה נחת מזה... ביינוש שוכב כל הימים מאחורי התנור והיא מאיימת עליו... ומקבלת שכר שתיקה מבעלי־הבתים... חטא או צל של חטא... שלם ישלם בעל הבית!

— ואם כן ה י א המוסרת?

— לכתחילה... ואחרי כן התחיל בעצמו... קודם לזה התחיל לשתות, וכיון שהתחיל לשתות, התחיל לשבת כל הימים בבתי־הממסך, לבלי ראות את פני גרינה... אחרי כן התחיל לאיים בעצמו למען מלאות את הכוס... ברבות הימים היה לגבר אלים וימרוד בגרינה ולא נתן לה אף פרוטה אחת ממשכרתו...

כן, כן! חבל על כלי יקר כזה! רבונו של עולם, קצו של קרח ולא קצו של ביינוש!

— ומה היה בסופו?

— שרף את בני־מעיו... קודם לזה השתגע והיה רץ בחוצות ושוקים או שוכב תחת איזה גדר... לשוב הביתה אל גרינה לא רצה בשום אופן... בצל קורתו לא לן עוד... והוא היה רואה שדים ורוחות וכל מיני לצים... וכאשר גבר עליו שגעונו ויכה על סביבו, גם מנין אנשים לא יכל לו להשיבו הביתה... ומוכרחים היו לקחת אותו ולהשכיבו בבית־המדרש... כי בית הכנסת־אורחים כבר נשרף גם הוא... וגם בקשו להצילו ממות... קראו למומחה, הגידו תהלים...

— ובן הל״ו בתוך המגידים?

— בלי ספק.., הוא היה תמיד הראש והראשון.

— ובכל זאת?...

— הלא אומרים לכם: שרף את בני־מעיו... לחיות בלי מעים אי־אפשר בשום אופן!

כג.

עיר המתים.

(מעשה נורא באמת).

בלכתי למסעי לקבץ מספרים, פגשתי בדרך איש עברי, הולך בכבדות עקב בצד אגודל בחול הדרך הכבד מאד, ופניו כפני חולה מעים. מעי המו לו ואקחנו על העגלה. האיש הושיט לי ימינו ל„שלום עליכם" וישאלני על אדותי. אחרי אשר השבעתיו חדשות שאלתיו אני:

– מאין אתה, ר' קרוב?

– מעיר המתים! – ענה בלחש.

– מעבר להרי חושך? – שאלתיו.

– לא, – ענה בצחוק קל – בפולין...

– במדינתנו אין עיר כזאת!

– ישנה וישנה! למרות כל חכמי אומות־העולם, אשר לא הביאוה בכתב הערים.

– נפלא הדבר!

– בעיני לא יפלא! אנשי־שלומנו אינם חיים על פי הגיאוגרפיה! וקרובים ורחוקים ידעו בלעדיה את העיר, מוצאיה ומבואיה! הגאון שלנו וגאוני הסביבות שולחים איש אל רעהו שאלות ותשובות בדברים העומדים ברומו של עולם ההוראה... והכל בא על מקומו בשלום, אם גם לאחר זמן... זה לא כביר, למשל, הותרה עגונה, אשר מתה זקנה ושבעת־ימים... אבל השואלים והעונים מתן שכרם בצדם בעוה"ז ובעוה"ב... גם „הנינים והנכדים" שמרו את בואם העירה. ולא יצאו בידים ריקות...

– על עיר המתים לא שמעתי בלתי היום!

– נפלא הדבר! העיר היא עיר שלמה, עיר ואם בישראל, לא יחסר כל בה, מן פרנס־החודש עד המשוגע! וגם בעולם המסחר יד לה ושם!

– מוציאים ומביאים ממנה?

– בלי ספק! מוציאים ממנה רצועות ותפילין, ומביאים לתוכה אתרוגים ועפר ארץ־ישראל! אבל עיקר המסחר הוא מקומי: י"ש ובגדים ישנים... כנהוג...

– והעיר עניה?

– עניה? יש לה פרנסה! האביונים הגמורים יצאו לנוע על ערים אחרות... יתרם מחזירים פה על הפתחים, וכל הפושט יד נותנים לו ישנם

גם המבקשים עבודה קלה ונקיה כעין סרסרות או „מציאה כשרה" בחוצות, והקב"ה מפרנסם כעורב... היתומים אוכלים על שלחן בעלי־הבתים ולומדים בת"ת, היתומות תהיינה לשפחות ונהנות על פי רוב מיגיע כפן... והאלמנות, הגרושות והעגונות (המין האחרון הולך ורב בעוה"ר בזמן הזה) יושבות על סיר הגחלים... וחולמות כי פת־בגן גדל על האילנות... ויתר העם מתפרנס בכבוד!

— במה?

— הרש עיניו נשואות השמימה, הסוחרים „חיים מן האויר", וגם עובד אדמתו ישבע לחם, זהו — הקברן...

היתקלס בי האיש? בעיניו אש זרה, כלו גל עצמות... על לחייו, הלבנות כסיד והנקמטות כגויל, לא יראה אף צחוק קל, ובכל זאת בקולו — לעג!

— ומה משפט העיר? — שאלתיו.

— כמשפט כל הערים! יש לנו בית־הכנסת... אומרים כי על הכתלים היתה תבנית כל חיה, בהמה ועוף לפי פרק השירה, ועל הקורה ממעל תבנית כלי זמרה של דוד המלך ע"ה... אם קבלה היא נקבל, כי עינינו רואות אך אבק וקורי־עכביש... אבל ברור כשמש הוא הרתוק מעץ אחד, מעשה ידי אמן, התלוי מעל לארון־הקדש והנופל בנעימים על הפרוכת — מתנת נשים צנועות...

בבית־הכנסת הזה — הוסיף לספר — מתפללים כמנהגו של עולם, אך העברינים והאומנים, מלבד החיטים, אשר יש להם מנין בפני עצמם, והקצבים, אשר התחברו עם בעלי־העגלות וגם הם שכרו להם חדר להתפלל... לבעלי־הבתים נמסר בית־המדרש, המלא ספרים על כל גדותיו... והחסידים מתפללים למיניהם במניניהם...

— גם שם יתקוטטו?...

— כמנהגו של עולם... אבל בית־הקברות מאחד נפרדים! גם המרחץ והמקוה משותפים לכל עדת ה'!

— ובתי חסד ישנם בעיר?

— בית־המדרש הוא גם מלון־אורחים... וגם „הקדש" יש לנו.

— בית־חולים?

— הקדש, ולא בית־חולים מיוחד. הבית הזה שני חדרים בו, והיה לדירת שוכר המרחץ, אך במשך הימים הכניסו את השוכר לחדר אחד והחדר השני היה להקדש. שם שלש נשים חולות. האחת אשה זקנה, אשר רגליה הולכות וכלות על פי חקי האַטרופיה, השנית „קופאת על שמריה",

כי יבש צדה השמאלי או הימני, שכחתי, והשלישית – עגונה משוגעת. המטות עומדות בשלש פנות החדר, בפנה הרביעית התנור והכירים, ובתוך – האהל למתים.

– ר' קרוב, – אמרתי להאיש – הלא לצון חמדת לך! הן תארת לי את צאכנובקא בכל הודה והדרה, במסחרה וצדקת פזרונה, ולמה קראת בשמה עיר המתים?

לא! – ענני האיש – לא בצאכנובקא אדבר, כי בעיר המתים באמת... בעיר אשר מיום הוסדה היתה תלויה בשערה, אחרי כן היתה לעיר תלויה על בלימה, ועתה נהפכה כלה לעיר המתים. אם תאבה, אדוני, אספר לך את תולדותיה.

– בכל לב!

היום רפה לערוב. בפאת מערב דם ואש, הוא בוא השמש; אך במזרח יצאה הלבנה מתוך ערפלי טוהר ככלה מחופתה, ותשלך ארצה אלומות אלומות קרני כסף, אשר התבוללו בצללי הערב כנשמות ערטילאין...

באנו אל היער. קרני הירח חודרות מבין העפאים, מעל להעצים ממעל רקדו הרוחות, ומתחת נפזרו מטבעות כסף – עגילי נגוהות בצל האמש, והיער הומה סוד שיח נפלא, כמספר תולדות המתים... לא אדע נפשי, הנני כחולם בהקיץ...

גם פני האורח שעל עגלתי השתנו מאד, ורגע נדמה לי כמת, אך הוא פתח את פיו ויספר:

– מיום הוסד העיר נתלתה בשערה, כי על פי הדין לא היתה עיר במקום הזה; ובהקבץ המנין הראשון מאחינו בני ישראל, ויגמרו אומר לפרוק מעליהם עול העיר הקרובה ולהיות לקהל בפני עצמו, בנו להם ראשונה בית־תפלה, מקוה ומרחץ, גם כברת ארץ קנו לבית מועד לכל חי, ואחרי ככלות הכל שלחו שתדלן אל פקודת הממשלה להשיג הרשיון על כל אלה.

– היתכן?

– מעשה שהיה!

– איככה?

– בעיר היה עץ, אשר בצלו חיו... גביר מהימן... על שמו נכתבו ונקנו כל נכסי הקהל... והגביר היה קרוב למלכות, והפקידים עשו עצמם כלא יודעים... ומהימן היה הגביר, כי כשוב השתדלן והרשיון בידו, ימסור הכל להקהל בשטר מקח וממכר כדבעי...

– ואחר־כך אמר „אלי כתיב״?...

– לא, אדוני... הגבירים עודם אז אנשים ישרים ותמימים, וגם ה„אלי כתיב״ לא נפרץ בימים ההם... אך נפלאים הם דרכי ההשגחה הפרטית...

השתדלן ברח עם צרור הכסף, אשר נתן בידו, למדינת הים, ויעזוב את אשתו עגונה ואת הקהל לאנחות...

– וישלחו שתדלן אחר?

– טרם נודע הדבר אל נכון, מת הגביר וישאר אחריו בין יתר היורשים יתום קטן, אשר לא יוכל להקנות על פי הדין...

– ובכן?

– נגמר הדבר לחכות עד אשר יגדל הנער וישלח שתדלן אחר. הדבר נכתב לזכרון בפנקס החברה־קדישא.

ובכן – – נשכח כמת מלב!

במשך זמן מצער הלך הקהל הלוך וגדול, כי אחב״י פרים ורבים, וגם חדשים באו מקרוב ומרחוק, אבל משפחת הגביר ירדה פלאים... האלמנה נשאה לעיר רחוקה ואבד זכרה. הבנים נפזרו גם המה איש לבצעו מקצהו, ואך היתום הקטן נשאר על מקומו. הקהל מנה לו אפוטרופס. אחר־כך השיאו אשה ויתן לו שותף רגיל לסחור. האפוטרופס עשה את שלו ויציגהו ככלי ריק; האשה עשתה את שלה ותמרר חייו, והאחרון הכביד, הוא השותף, אשר למדו לחתום שטרות ובשעת הדחק גם לזייפם. השותף נמלט על נפשו, היורש בא אל בית־האסורים והנושים ירדו אל נכסיו...

והשמועה כי יבא שוטר בית־הדין למכור את נחלות הקהל בחובות בן הגביר, הלמה את העדה כרעם משמים טהורים בלי עב קל. ואז נודע להם כי העיר תלויה על בלימה.

וילך הקהל להועץ בעורכי־דינים.

– אין עצה ותחבולה אחרת – אמרו הנשאלים – כי אם למלאות יד אחד הגבירים לקנות את נכסי הקהל על שמו, ולשלוח שתדלן שנית אל עיר הבירה, והיה כי יבוא הרשיון ימסור הגביר את הנחלה להקהל.

אבל בזמן ההוא כבר היו גבירים רבים, ומספר השתדלנים מספר אנשי המקום, ותפרוץ מלחמה עזה בין הגבירים והשתדלנים, והמחלוקת לא שקעה עד היום הזה.

בין כה וכה – ספר האיש – קרה מקרה נורא מאד, לא יאומן כי יסופר... אך הלא לילה הוא – הוסיף בצחוק קל – והחיה אשר ברקיע –

הוא מראה באצבע על הלבנה – אות אמונה במצחה, ואקוה כי יכו דברי שרש בלבך, אדוני...

– ספר ואשמע...

– המקרה נורא באמת... שוטר בית־הדין בא, ואך דרכו כפות רגליו על אדמת הקודש בבית מועד לכל חי התחלחלו המתים ותאחזם פלצות... נסוגו המצבות אחור, האדמה פתחה את פיותיה – הקברים, והמתים יצאו...

– אינני אפיקורס – נכנסתי בדברי המספר – מאמין אני בהשארת הנפש, אבל הנפש עולה היא למעלה לגן־העדן או יורדת היא למטה לשאול תחתית, אך לא תותר בהגויה ולא תקבר באדמה... ואיככה יקומו המתים לפני תחית־המתים!

– רואה אני – אמר המספר – כי חכמת אלהים בקרבך, אדוני! אבל את עולם הדמיון שכחת! דבריך טובים ונכוחים בנוגע לכל באי עולם, לכל החיים חיים אמתיים... כל באי עולם, החיים חיי אמת, חיי המעשה, הם בעלי בחירה ורצון, יכולים לבחור ולמאוס בטוב וברע והם חייבים או זכאים... הזכאי זוכה לש"י עולמות, והחייבים למדורות של גיהנם... פה מלאך־המות מפריד בין הדבקים, הגוף יורד לקבר, להיות מאכל לרמה ותולעה, כי הוצג ככלי ריק בלי רגש חיים, – והנשמה נשואה למעלה על כנפי מלאכי אלהים, או נופלת למטה וצוללת כעופרת בזפת רותחת...

לא כן בני עירנו...

חייהם אינם חיים... כצל יתהלכו עלי אדמות, חולמים בהקיץ המה וכל מעשיהם – כחלום יעוף... אינם חייבים ואינם זכאים, כי לא עשו דבר טוב וגם לא באו לידי נסיון לעשות דבר רע...

ועל־כן בני עירנו מתים אך למראה עינים... הנשמה והגויה, הנאהבות והנעימות בחייהן, גם במותן לא תתפרדנה, אין בין עולמם הזה ועולמם הבא אלא המעברה – שעת המות, והפטירה מן המצוות והפרנסה... החלום לא נפסק... או עבר האיש מחלום אחד לחלום משנהו, מעולם הדמיון האחד לעולם הדמיון השני... ועל־כן אם יקרה, כמו בנידן דידן, ויקום איזה מת מקברו, לא יזכור את מיתתו ואת קברו, ושב, והתהלך בחוצות, מבלי דעתו את שכבו וקומו...

לא אדע, אם התפעלתי מאמרי שפר של המספר, או מחן קרני הירח, אך אמת הוא, כי החלותי להאמין באפשרות הספור ואשאל:

– וכל המתים קמו?

– אולי נשארו אלה אשר אכלתם הרמה... אבל מתים רבים קמו, קמו וינוסו היערה.

– ומדוע נסו היערה?

– יען כי על פי הדין אסור למתים להראות בתכריכיהם בעצם היום, פן תראינה אותם נשים הרות ותלדנה מתים...

– כנים דבריך! – אמרתי מבלי משים, – והשוטר?

– את השוטר אחז השבץ מפחד ויפול ארצה וימת...

המספר החשה רגע ויורד את ראשו.

– ובכן – העירותיו – אין שוטר ואין מתים?...

– השוטר איננו, אך כחצות הלילה שבו המתים העירה, ואיש איש מהם הלך אל הבית אשר גר בו בעודו בחיים חיתו, ויבואו בעד החלונות כגנבים, ויפתחו את המלתחות, ויוציאו משם כלי שבת ויו"ט, ויתלבשו, ויצאו החוצה בדרך אשר באו. ובבקר מלאה העיר – מתים!

– והחיים לא ידעו, כי מתים בתוכם?

– לא! כי המריבות והמחלוקת הכו את העם בסנורים, בתמהון, בשגעון ובשכחה נוראה.

ובהכיר הבן את אביו המת קרא משתומם:

– רבש"ע, אני דמיתי כי מת אבא, ולחנם אמרתי קדיש! אני שלך וחלומותי שלך!

האשה אשר הכירה את בעלה – הצתה עליו במטאטא, על אשר התקלס בה וישנה את טעמו להתדמות למת!

ובכן שבו המתים לאור באור החיים, והחיים לא ידעו מאומה, ונדמה להם כי מתמול שלשום הדבר. וישובו המתים אל מקומותיהם בבתי־התפלות, אל מטותיהם וקערותיהם בבית, ואיש לא השתומם... אך, ראה זה דבר חדש הוא! בעיר קטנה כזאת קערה אחת לכל אנשי הבית ומספר הכפות כמספר הפיות, וזה ימים, אשר אין בית, אשר לא נעדרו בו הכפות לפי מכסת הנפשות!

ה„גבירות" כלו את חמתן בשפחותיהן ויתר הנשים פחדו מגנבים מן החוץ. אך כאשר נודע הדבר, כי כן קרה בכל הבתים, היה המקרה להנשים ענין לענות בו.

הרבנית הצנועה אמרה כי הוא מעשה שדים, כי השֵׁדה החולבת בלילה

את העזים, החוטפת את הילדים והחונקת את החולמים, היא הגונבת את הכפות. ומי יודע לאיזה צורך!

אבל הטובלת הזקנה ראתה בזה סימן רע, כי יפרוץ רעב בארץ!

והרעב אמנם כבר החל, כי המתים היו למשא על החיים, והחיים שבתו ממעשה ומסחר על־ידי המחלוקת...

עברו ימים מועטים והמתים גברו על החיים, וישפכו את ממשלתם על כל הקדוש...

כי המתים, אף כי אינם פרים ורבים כבני אדם חיים וקיימים, התרבו במנינם, כי החלו לגנוב את המתים החדשים מן ההקדש, מעל המטה וגם מתוך הקברים, להלבישם ולהנעילם, ולהשיבם לתחיה...

והחיים, אף כי פרו ורבו, נתמעטו מיום ליום... רבים מתו ברעב, רבים נרקבו בבתי־האסורים על דבר בערה, מלשינות וכל תוצאות הריב, ורבים עזבו את העיר לנוע על מדינות הים...

ובכן התגברו המתים על החיים ברוב מנין. יודעים המה המתים, מחייהם הקודמים, כי אם לא יתן החי אל לבו לדאוג לאחריתו, ישא ויסבול כל עקא וכל מרעין בישין, וידיו לא תרפינה וברכיו לא תכשלנה ולא יפול תחת משא החיים... יודעים המה, כי אך „יוסיף דעת יוסיף מכאוב", כי אך הדואג — אוכל את שארו ועוכר את בשרו ונופל לשחת... ועל־כן עמדו המתים מרחוק לכל שאלות החיים... המתים הללו אינם יודעים מאומה, אלא אוכלים ושותים ומחכים לתחית כל המתים...

ובמשך הימים אין בית אשר לא ירבו בו המתים על החיים ולא יכבידו עליהם את עולם הקשה... ואין משרה בקהל אשר לא תהי ביד אחד המתים!

לכסא הרבנות יושב מת, לפנים איש חי רב פעלים ועתה מת, מרחף בעולם הדמיון... הדיינים העוזרים על ידו, גם הם אנשי מעשה לפנים, ועתה חותכים הלכה לחיים... מוהלים־מתים מוצצים דם ברית של ילדים חיים... כל סעודת מצוה היא זבחי מתים, כי המסובים והמשמשים פגרים מתים כלם...

מתים עוברים לפני התבה, ודברי מתים נשמעים בחוצות...

והאויר מלא רקבון וצחנה...

ובכן היתה העיר, התלויה על בלימה, לעיר המתים...

בעולם המעשה נבראו שאלות חדשות וקרו מקרים חדשים, והמתים עוסקים בשאלות המתים, אשר עברו כצל ואינם... רעב ודבר, ארגנטינה ופלשתינה, מתבוללים מתחכמים, ולאומיים פשרנים, — אך בעיר המתים שבתו השאלות, חדלו המריבות, אין פרץ ואין צוחה, כי — המתים אינם יודעים מאומה ואינם חפצים לדעת מכל הנעשה בארץ החיים...

ואם יבוא איש מן החוץ, עוד טרם יפתח את פיו להגיד דבר חדש, להשמיע מה נעשה בעולם החיים, יכתירוהו האדים, הרקבון והצחנה; יפול וימות, ויקום להתהלך בעולם הדמיון...

באנו בסבך היער. קרני הירח לא חדרו עוד מבין העפאים... אישון חשך, אך עיני המספר מזהירות כעצי רקבון באפלה ומפילות עלי אימה. לו הניף את בגדו העליון — חשבתי, כי נראו תכריכיו...

— ואתה — שאלתי בלבב הולם פעם — הנך חי או מת?

— אני? חציי חי וחציי מת! — ענה האיש ויקפוץ מן העגלה ויעלם בחורשה.

תמונות מעולם התהו

תְּמוּנוֹת מֵעוֹלָם־הַתֹּהוּ.

א.

ה„תכשיט" בא.

השמועה כי שב האפיקורס, בן „הרב מטעם", עשתה לה כנפים, ותעף מבית לבית, מחנות לחנות, ותפול בבית־המדרש, ותפיל רעש בין מנחה למעריב.

הכל יודעים את ה„תכשיט" כעוכר ישראל גמור, כאיש אשר בהפקרא ניחא ליה, ומתפלאים על הרוח אשר עבר עליו — לשוב הביתה, לדור, אם גם דירת עראי, בעיר הקטנה. רבים משערים כי דברים בגו: מי יודע, הן גם זה יתכן, כי נוסע הוא כשליח חובבי־ציון, לדרוש ברבים לטובת הישוב, ולקפח פרנסת הצדיקים... ומי יודע אם לא בא הנה לפתוח בית־ספר, או „חדר מתוקן", המסוכן מבית־ספר? מי יודע?...

אך בזמן שהכל רואים סכנות־נפשות בהביאה הזאת, הנה יוחנן המלמד — או כאשר יקראוהו בעיר: העקש — כופר בעיקר המעשה וטוען להד"ם. לפי דעתו, עורבא פרח! וה„תכשיט" שלנו, שהיה תלמידו לפנים, יושב בוַרשה, מטייל בגנים ופרדסים, רץ אחרי כל „שעשני כרצונו" וכותב קורספונדֶנציות מכל ארבע פנות העולם, — כי מי יאמר לו מה תעשה? העקש באחת: „לא בא, ובא לא יבא! אני יודע אותו, במעלליו התנכר הנער!"

ויחיאל השדכן עוין באותו הרגע את המלמד, כאלו הוא מתנקש בנפשו.

— עקש בן עקש — קרא בזעם. — אני אומר לך, כי בא, כי נכון הדבר כנכון היום.

— בין מנחהָ למעריב! — מפסיקו העקש.

— שוטה! הוא בא!

— וראיה לדבר? מי הגיד לך?

— מי הגיד לי? הלא שמעת, עקש, כי מיכאלקא הגיד לי, מיכאלקא! האתה יודע את מיכאלקא? הוא מיכאלקא, אשר הביאו בכבודו ובעצמו, רצוני לומר: בסוסיו מן התחנה. השמעת?

– ואיפה ראית את מיכאלקא? – הקשה המלמד.

– איפה, תשאל, איפה? ואיפה יכלתי לראות את מיכאלקא, אם לא אצל יחיאל המוזג? אם בעל־נפש אתה, לך אל יחיאל המוזג ותראנו פנים אל פנים.

– אבל – שדכן ועד מפי עד!

–הנח לו להעקש! – פנו רבים בשאלתם אל השדכן – ספר נא מה אמר מיכאלקא.

והשדכן מצהיל קולו בנצחון:

– ומה לי לספר לכם עוד? כבר אמרתי לכם שרש דבר. מיכאלקא נשבע לי, כי זה חמש שנים הוא נוסע פעמים בכל יום אל התחנה להביא אורחים, אך „יהודי מנוול" כזה לא הביא עוד מימיו.

והמלמד קפץ כאלו נשכו הערוד:

– שקר, שקר! הלא תלמידי הוא; אני אומר לכם, רבותי, כי הנער יפה־עינים, גם אשתי אמרה כן! עתה נגלה השקר.

– שוטה – ענה השדכן ויירק מול המלמד – מה שהיה עבר, ועכשיו אומר מיכאלקא, כי מנוול הוא מאין כמהו! – עכו"ם גמור! הפאות גדועות עד השרש, הזקן מגולח; על ראשו – מספר מיכאלקא – כובע גדול, שחור ומגוהץ כמנעל הנשים; מיכאלקא נשבע לי כי ירק בפניו, כאשר ירקתי אני עתה בפני העקש!

המלמד לא שת לבו לכעסו של השדכן והוא הולך לשיטתו: אם כה השתנה הנער, איך הכירו מיכאלקא? מיכאלקא ראה איזה אשכנזי וטעה בשקול־הדעת!

והשדכן פוצה את פיו כמעט בגועל־נפש:

– מיכאלקא טעה בשקול־הדעת! שוטה, מיכאלקא לא טעה עוד מימיו, למיכאלקא טביעת־עין...

אך באותו הרגע נפתחה הדלת ברעש ו„יוסיל הממזר" פרץ הביתה בקול:

– אני, אני ראיתיו!

המתוכחים והשומעים נתרו כרגע אל „יוסל הממזר" לשמוע מה בפיו, אך מפני מרוצתו הוא שואף רוח בכבדות, וטרם ישוב אליו רוחו ויוכל לדבר כן, יש לי פנאי להבטיחכם, כי יוסיל דנן הורתו ולידתו בקדושה, אך – „חרוץ גדול" הוא, הנער הזה (להנער הזה אשה וחמש בנות) „באש לא ישרף ובמים לא יטבעו!" „אש להבה הוא וגם פחז כמים!" את כל עניני הפרנסה עזב יוסיל לאשתו החנונית ויהי לרוח החיה באפני הקהל. לו עין איה, לראות את כל הנעשה בחשאי ובחדר לפנים מחדר, ואוזן כאפרכסת,

לשמוע גם סוד שיח האשמורות... מלבד זאת ליוסיל פה מפיק מרגליות „לסדר את המעשה", וידים נמהרות, להיות למופתים חותכים לכל היוצא מפיו! אם יבוא מגיד העירה, יוסיל הראשון לבלום את פיו בתפוח נרקב; כי יתקלקל „העֵרוב", יוסיל רץ לבשר בחוצות, ומעמיד בשבת קודם התפלה את בעלי־הבתים עם טליתותיהם בידיהם, כפסילים אלמים ברשות־הרבים; וכי יבוא בוחן ובודק לתעודת המסחר, יוסיל הוא האחד היודע את ארחו ורבעו, וכבר קפץ על ראש הגג של בית־הכנסת ומזהיר את העם בקריאת הגבר! ומי העמיד חופה וסדר קדושין בין שמריהו הבטלן ויחזקל הפרוש? יוסיל!... אך הנה רוח יוסיל כבר שבה אליו; יספר הוא.

— ובכן, ראיתיו פנים אל פנים. מה שהיה כך היה. גם אני ראיתי את מיכאלקא ואמרתי אני בלבי: היתכן? תכשיט זה בא בצל קורתנו ויוסיל ממזר לא יקבל פניו?

— בתמיה! — עזרו לו מסביב.

— ואני אומר ועושה. הולך אני אל בית „האשכנזי". אך „הרב מטעם" גם הוא חכם; יוצא הוא לקראתי אל החדר הראשון, והתכשיט לפני־ולפנים— בחדר השני.

— אַי־אַי! — השתוממו רבים.

— אך יוסיל הממזר לא ישוב על עקבו. העוסק במצוה אומרים לו...

— גמור, — מסייע המלמד.

ואני גמרתי בלבי לדבר עם „האשכנזי", עד אור הבוקר; לדבר, להתל ולהתגרות בו, בשעת הדחק, לקללו ולמרוט את זקנו, עד שיבא המנוול לישע אביו!

— במים לא ישרף! — הגה אחד העומדים בחפזו.

— באש לא יטבע! — נרדף אחריו השני.

— בין כך וכך, והוא שואל אותי בענוה: מה חפצך, רבי יוסיל; ה„ימח שמו" מדבר אלי רכות! אליבא דכולי עלמא אני „יוסיל ממזר" והוא קורא רבי יוסיל! על דאטפת אטפוך; אני אקרא לך: רבי! והנני עונה לו בתמימות: באתי אליך לבקש ממך פתקא. „איזו פתקא?" — בשביל ילד „למענך, ר' יוסיל?" שאל בצחוק חן; — למעני, עניתי בגאון, מסתמא למעני! „מז"ט, ר' יוסיל!" והוא שולח יד, אני אינני מקבל את היד הפשוטה ועונה בקרת־רוח: עוד חזון למועד, אשתי לא ילדה עוד. „ולמה לך פתקא?" השתומם השוטה הזקן. „אבל כרסה בין שניה!" עניתי. רואה הזקן אשמאי, שאני משַטה בו, והוא מעמיד את הפרצוף ושואל בצחוק גם הוא: ומה כל

החרדה? — „מה החרדה?”, עניתיו ודמי מתחיל לרתוח — התדמה בנפשך, כי גם אני „רב...” ולחמי נתן ומימי נאמנים? כי גם אני גוזז את הנולדים, הנשואים והנפטרים לשובע נפשי? עלי לעבוד בזעת־אפי על פת־לחם. — פניו, אני אומר לכם, משתנים ככרום, ואני מדבר: כן, „רבי”, עלי לנסוע אל האציל לקנות יער למקנה... עלי להתמהמה שם ימים או עשור, וחפץ אני להשאיר את הפתקא ביד אשתי תחיה... והוא מתאפק בכל מאמצי־כח ומנסה עוד הפעם לצחוק: „אבל, ר׳ יוסיל, אמר. הלא בן תורה אתה, איך אתן לך פתקא וספק־ספקא הוא”. — איזה ספק־ספקא? — „ראשונה — אמר — שמא לא תלד!” — הצחוק תעשה לי? — התמרמרתי — הלא אמרתי לך, כי ערמת חטים בין שניה. — „שנית, אם תלד, שמא תלד רוח...” פה לא התאפקתי אני. היכי דמי? הזקן המנוול הזה אומר, כי אשתי תלד רוח! „יכנס רוח באבי אביך!” אמרתי לו וגם הרימותי את ידי, אך באותו הרגע נפתחה הדלת והמנוול נראה בפתח. תאותי נהיתה, וארוץ הנה להגיד לכם. עתה אני רץ אל ר׳ ישראל החולה לספר לו...

— ברכו! — נשמע קול בעל־התפלה, והמתפללים נפזרו איש למקומו, מלבד יחיאל השדכן ויוחנן המלמד, החסידים שאינם מתפללים עם הצבור, אשר נסוגו אחור אל התנור ויוסיפו לדבר.

— ומה אתה אומר עתה, עקש? — שאל השדכן.

— מה אני אומר עתה? — ענה המלמד — עתה אומר אני, כי לו הייתי תחת ה„פאני”, לא נתתי להתכשיט לבוא העירה... אני אומר לך, כי הוא יהפוך את העיר משרש!

השדכן נאנח: — בלי ספק! רשע כזה!

— בלי ספק יקהיל קהלות, ידרוש ברבים... אך מה לעשות?

— ובצואר מי תלוי הקולר? בצואר הרב... מיום שבא הרב כסדום היינו, לעמורה דמינו: הרב האמתי ירא לפצות פה, אינו יכול למחות... בעלי־הבתים איש לבצעו מקצהו...

— היודע אתה, יוחנן — שסע השדכן את דבריו — אתמול ראיתי חדשות בבית רפאל מקאָצק: שער בנפשך — תיבה גדולה וגבוהה כחצי קומת־איש, רחבה מצד אחד וקצרה מצד השני, תיבה יפה מאד. אני שואל: מה זאת? והם אומרים לי: כלי־זמר, על הכלי הזה פורטת בת ר׳ רפאל!

— ואני — אומר המלמד — הייתי שלשום בבית שמעון, מי שהיה סנדלר, ואקרא את הבן לתורה, כי מלמד אני שם להוראת־שעה, ולא אבה ללכת, כי סעודת־מצוה היום.

– בבית הסנדלר סעודת מצוה? סיום הש״ס?

– חס ושלום! לאחותו הבוגרת מלאו י״ח שנים ויום הלדתה היה לזבח משפחה, לחג בישראל. התבין?

אך השדכן כבר נתפש במזמות, ופתאם התעורר:

– חביבי, ר׳ יוחנן – שאל במהירות – האני דברתי דבר או חצי דבר על בן הרב? או על אביו?

– אתה? כמדומה לי שקראת להבן רשע...

– שקר, שקר! – מכחיש השדכן.

– עתה אני זוכר היטב. גם „בליעל״ אמרת!

– גם בליעל? — שנה השדכן בפחד.

– וגם „רועה בקר״!

– רועה בקר??! אוי לי, אוי לי! חברי ר׳ יוחנן, השבע נא לי, כי לא תגלה לאיש את אשר דברתי!

– מדוע? מה זה היה לך?... שדוך מצאת בשבילו?

– כן, כן! – הנני מודה לך!

– מהר, מהר מעשיך. בער את הגלל מן העיר.

– לא אוכל, ר׳ יוחנן! לא אוכל! אצבע אלהים היא. אתמול התאוננה אשת רפאל באזני, כי בעיר אין משכיל בשביל בתה. היום בבקר קללתני אשתי קללה נמרצת, על אשר לא אמציא טרף לביתי, ועתה בערב בא העירה משכיל!

ויוחנן התעורר בחמה שפוכה:

– מה אתה דובר? חפץ אתה להשאיר פה את החמץ?

– מה אעשה לך? יוחנן חביבי, אצבע אלהים היא! חג הפסח ממשמש ובא... היהודי צריך לפרנסה... השגחה פרטית!

– היהודי צריך פרנסה... אמת, אמת, – הגה העקש נכאים גם הוא– ואחרי רגע הוסיף:

– יהי כן, אני לא אגלה את הסוד, אך כמה תתן לי אחוז למאה? הלא בן־בית אני שם...

ב.

והמשכילים יזהירו...

ערב.

על החול אשר על שפת הנהר משתטחים שלשת נערים.

אני מספר פשוט ואינני מכסה מכם דבר, ועל כן אגיד לכם מראש, כי הקטן שבהם הוא שמואל הצהוב בעל שערות הזהב והעור הדק, המלא רגש וכתמי־חמה. הארוך והדל, השוכב בתוך, בעל העינים העמוקות והשחורות והלחות תמיד, בעל פני הסיד ורוח היגון השפוכה עליהם, הוא מיכאל המשורר, השר על כל ארבע עתות השנה ועל ישראל וגאולתו. השלישי, הדומה לחמור באזניו, לנשר בחטמו, לצבאות השדה בעיניו, הרצות רצוא ושוב, ולרחים של רוח בידיו המהירות — הוא גבריאל „שאינו יודע לשאול" הנקרא כן בלשון „סגי־נהור", על פי כשרונו הטוב עליו לגבב שאלות על שאלות, וביחוד על דבר החנוך הפרוע לשמצה בישראל.

עקר שכחתי: שמואל הצהוב מתעתד להיות מְסַפר בישראל.

שלשת הרעים נקבצו, ומחכים הם עוד להרביעי, הוא אהרן בן שמעון, מי שהיה סנדלר.

לו היה גם אהרן בתוכם, כי אז ראינו בפעם אחת את ארבעת האופנים אשר לעגלת ההשכלה בעיר התהו. מאליו מובן, שכלם משכילים הם בסתר, כלומר: אחרי חצות לילה בימות־הגשמים — בבית־המדרש, ובערבי ימות־החמה — תחת כפת הרקיע, בזמן שהאד עולה מן האחו הלח, מגיח לכסות את העיר המפוזרת על יד היער...

והיער הומה ומתלחש מרחוק בכובד־ראש, כאלו גם הוא מתיר שאלות רמות ונשגבות... בין עציו הסבוכים ישטוף הנהר הזך, אשר מימיו מפכים בנחת ובדממה, ובמרום ינועו לאט־לאט ערפלי כסף ושפת אלמוגים להם מסביב והם מדַדים אחרי השמש הימה... וגם השמש לא תשית לב למשכילים ולא תתבונן בם. עושה היא את דרכה בנחת, טובלת בשפריר הארגמן ושופכת פלגי ירקרק חרוץ על ההר ועל עדר הצאן אשר במורד ההר. ורוח צח, רוח הערב, משתעשע את לחש היער והמית המים המפכים, את קול החליל אשר בפי הרועה, את צלצלי הפעמונים על צוארי העדר, ואת השאלות החמורות, אשר יאמרו המשכילים להציע לפני בן הרב, הבא מוּרשה, ועושה מכלם המולה אחת דקה ונעימה.

כבר גמרו אמר ללכת ולקבל פניו, ולו גם תהפך העיר כלה לתהו ובהו... אך מדוע לא בא אהרן?

– לא עמד בדבורו מעולם! – קרא הצהוב.

– בלי ספק לא יכל, – המליץ בעדו המשורר – ולמה תפריע?

– למה תפריע! לו היית רעב כמוני. מן הבקר לא בא כל מאכל אל פי, והוא אמר להביא לחם וגבינה...

– רעבתן! – קרא ה„שאינו יודע לשאול”, והמשורר אמר:

– בצלחתי בימיני כרוכים בניר זרעוני תפוח, אשר אספתי ביום השבת, שלח ידך ומצאת.

הצהוב שומע לעצתו, וה„שאינו יודע לשאול” הולך ומונה שאלות משאלות שונות עד בואו אל השאלה העשירית:

שאלת המתאוננים בארגנטינא.

– הבל הבלים! – קרא המשורר – אין לנו חלק ונחלה בארגנטינא! האם לא קרא הברון הירש את מאמר „בן פלדו”, אשר הוכיח מראש, כי הישוב בארגנטינא לא יקום ולא יהיה?!

– אבל הברון כבר קנה אז את האדמה!

– אם כן, – אמר המשורר – הוא הניח את מעותיו על קרן הצבי! מדוע הוא דן יחידי? מדוע לא שאל את פי הספרות?

– אבל, איך שיהיה – אמר הצהוב אחרי אכלו את הזרעונים – הלא שם יושבים אחינו ועלינו להושיע להם.

– בזאת צדקת – ענה המשורר.

– אחרי כן שאלת הספרות, רצוני לומר: שאלות הטבע והדמיון, כי אם רענו הצהוב נוטה אחרי הדמיון ונותן גט־פטורין להטבע, עלינו לשמוע עוד, מה יאמרו בוַרשה!

– יהי כן, – אמר הצהוב – אני לא אסור מדרכי, גם אם יבואו כל מלכי מזרח ומערב לעמוד לשטן לי, אבל – נעים יהיה לי לשמוע גם מפיו, כי הדמיון נאה הוא ונעלה מהטבע.

– בשיר – אמר המשורר – אך לא בפרוזה.

– ואני אומר: בפרוזה לא כל שכן... כי בשיר יוכל הצלצול למלאות חסרון הדמיון. ואני, אם לא ארכב על הכרוב לא אעוף, ואם לא אעוף אפול ארצה! אולם כלו נא את שאלותיכם. אהרן לא יבוא, ואני רעב מאד; הזרעונים היו אך כשמן למדורה. ירא אני מאד פן יעלה גם על לבבי דבר בליעל, כי שאלת המחיה והכלכלה עולה על כל השאלות...

– אבל, אהרן יבוא! – מנסה ה„שאינו יודע לשאול” להרגיע את הרעבתן.

– ואני אינני מאמין – אמר הצהוב – וגם זאת אגיד לכם: אם יעלה בגורל אהרן לשאת ראשונה אשה, לא יעמוד בדבורו, לא יקים את השבועה אשר נשבענו כלנו! ואחת משתי אלה, או כי ימאן ויברח, או ישמע בקול הוריו, יקח אשה, אך את הנדה לא יתן לטובת הכלל! הן רואים אתם!...

– אבל אנחנו שומעים, – ענו רעיו. ובאמת הגיעו לאזנם פעמי איש, ואהרן מדלג על גבנוני האחו, ובן רגע עמד לפניהם.

– לחם וגבינה! – קרא הצהוב.

– לא הבאתי – ענה אהרן – בעיר אתן לך איזו אגורות. ואני חדשות ונצורות הבאתי, חדשות נוראות.

– מה היה? מה היה? ספר נא!

– יחיאל השדכן מדבר נכבדות בין בת רפאל מקאָצק ובין הרב!

– האמנם?

– חי נפשי! אמי ספרה לי!

ג.

מצא מין את מינו.

במגדל העיר – מורה־שעות. והשעון מטיליו – אבני השדה, גידיו – חבלי עגלה וגרמיו – ברזל ונחשת.

אך עצל הוא הענק, וכפעם בפעם יחלש ויתנהל בכבדות. פתאום ונחבא קולו, ועמד...

אחד הוא מגדל־השעון בעיר, ואחד גלמוד הוא נחום השוען, רופאו היודע לכלכל מחלתו, להעלות לו כפעם בפעם ארוכה ולנחותו בדרך ישרה. נחום הוא כבן שבעים שנה וכבר שיבה זרקה בו; ובכל זאת קומתו זקופה, ובהתנשא גבות עיניו הארוכות, יאיר את פניו אור קפאון, אור השקט ובטחה. ונפש נחום דבקה בשעון; הוא אומר: אני והוא נעמוד יום אחד מלכת, – ודבריו יש להם יסוד; בלי נחום יעמוד השעון, ואם יעמוד השעון ינתק החוט האחד המקשר את נחום אל החיים, כי מי לו פה? ומה לו פה?

זה עשר שנים בא בגפו העירה, ובגפו הוא חי עד היום הזה. בימים הראשונים סבוהו בשאלות משאלות שונות: „מאין היהודי?", „איה אשתך, רבי קרוב?", „מה מעשיך?" וכו' וכו' והוא היה משיב שאלה אחרת: היש לך מורה־שעות לתקן? ואם אין, ויפנה שכמו וילך לו.

ויהיו כל דבריו מעטים מאד. מוקיר הוא את רגליו ממעונות בעלי־הבתים; איננו הולך לקבל עבודה. וכי יבא איש אליו, והראה לו שעון מקולקל, והתבונן בו, וקצב מראש את שכרו, מבלי עשות הנחה אף פרוטה אחת מאשר הגיד. ואת עבודתו בהקפה לא יתן, ואם יחרפנו על זאת אחד הגבירים, אשר הוציא את הכלי המתוקן מידו, לא ישעה אליו, כי אם יעשה את עבודתו, וככלות הגביר את גדופיו, יענהו במנוחה: כל זה אינו לא כסף ולא שוה כסף.

בראשית בואו העירה היה למשל ולשנינה. הנשים יָראו אתֿ „עינו הרעה", כי „על כן — אמרו — גבותיו ארוכות, למען יסתיר את עינו הרעה".

בעלי־המלאכה התקצפו על גאותו, כי לא בא בקהלם. המתפללים בבית־המדרש התבוננו בו בבוז ובלעג. הן לא חיט הוא ולא רצען, ובכל זאת ממהר הוא לצאת מבית־המדרש אחרי התפלה, בלי פתוח גם „עין יעקב". ובעלי־הבתים אמרו עליו: פרא־אדם!

ואולם במשך הימים הסכינו אליו, אל שתיקתו ואל תנועותיו המתונות, וישכחוהו.

טרם בא בן „הרב מטעם"... היה גם אביו גלמוד ונעזב בעיר. אשתו מתה עליו זה כבר ועד היום הזה שפוכה עליו תוגת אבלים. קטן־קומה הוא ורזה, איש נוח להתפעל. ותנועותיו נמהרות ונחפזות, אך בעד עיניו נשקפת נפש עגומה ועיפה. ובכל זאת עוד יש רשפי אש בתוך גלי האפר, ויש אשר תתלקחנה העינים, ומבעד שפתים דולקות זורם נהר די־נור, אך פתאום ותכבה האש — תכהינה העינים, תחורנה השפתים, והזקן כמו יתכוץ ויקטן עוד יותר.

ולהגלמוד הזה במקום שעון — אוצר־ספרים קטן משנות הששים; בו מקור חייו.

פעם אחת התעוררה העיר הישנה מתרדמתה, והבטלנים והחנונים והנשים והנערים הראו זה לזה באצבע על המעקה, המקיף את השעון באמצע המגדל, — שם נראו הרב והשוען יחדו.

אחרי כן נראו ברדתם יחד מן המעלות. על המדרגה התחתונה התפרדו בתקיעת־כפים, ותהי לחידה לענות בה.

והפליאה עלתה עד מרום קצה, כאשר נודע אחרי כן בעיר כי השוען, בלכתו יום יום לבקר את החולה במגדל, יסור מדי עברו אל בית הרב לשאול בשלומו.

אומרים אמור כי אך לעתים רחוקות עובר הוא את מפתן הבית. על

פי הרוב יתיצב בפתח, יברך את הרב ב„צפרא טבא”, ישמע מענה: „לשנה טובה” — ויפנה את שכמו לשוב על עקביו.

והחכמים בעיר חשבו כי עלתה בידם לפתור את החידה, באמרם: לא לחנם חלך הפרא־אדם אל אפיקורוס — מצא מין את מינו!

ד.

כן צריך להיות.

בן הרב... למרות עדות מלמדו מלפנים, איננו יפה־עינים, כי עיניו כהות ועיפות; בן עשרים וארבע הוא, וכבר נס ליח־עלומים מלחייו, וקרחה קטנה בראשו. אבל גם מנוול איננו, כאשר בדה מיכאלקא מלבו, או השדכן אז בבית־המדרש בשמו. אולי עיניו עיפות וכהות מרוב עבודה, ומצחו מסיג את גבול קדקדו מרוב מחשבה במוח, — מי יודע? אבל, בבואו לבוש מדים וצווארון לבן, להראות ולראות את פני בת רפאל מקאצק, היה הדור בלבושו וכן היה גם בעיניה...

והראיון היה ערוך מתמול שלשום לכל פרטיו ודקדוקיו על־ידי הבת המשכלת, מאושר ומקובל ע״י אמה, אשר היתה בחלותה את עיניה יחד עם בתה מעבר לגבול, בלבוב, וראתה שם גם...*) נאמנים גם שרי־צבא יהודים; ויתקים במלואו עד תֻמו על־ידי רפאל, הרואה כי אם לב הותל הטהו ללמד את בתו השכלה, עליו לשתות ולמצות את הכוס עם שמריה, להציג את „הסופר המהולל” לפני „אשתו האהובה מרת...”, „לפני בתו המשכלת מרת...” ולשבת איזו רגעים ולשוחח בדעת צלולה ורחבה ואחרי כן — לצאת אחרי אשתו, בתתה אות, אל החדר השני ולעזוב את בני־הנעורים לנפשם, לשוחח כאות נפשם. השדכן לא יראה ולא ימצא, אבל הוא עושה את מעשהו כאלו כפאו שד ומוחה בכל רגע ורגע את זעת־אפו במטפחה אדומה, אשר נאסרה לבוא בקהל יחד עם השדכן. רעד עפעפיו יענה, כי לבבו איננו שוקט ושאנן, וברגע האחרון החל רוח מרד כנגד „שלחן ערוך של ההשכלה” לפעמו, וכצאתו אחרי אשתו אל החדר השני לא סגר בעדו את הדלת כלה... ויט אזן קשבת אל הסדק הנשאר, ואשתו עומדת מאחוריו ואוחזת בכנף בגדו מיראה פן יפרוץ החדרה ו„יקלקל את כל העסק”.

ולבן הרב היה די בהרף עין אחת, להוציא את משפטו בלבו על המיועדת להיות כלתו:

---

*) כן היא במהדורה הקודמת, וכנראה, נשמטה כאן מלה אחת (המו״ל.)

„שמלתה עליה כשק; עיניה יפות גדולות ושחורות אבל היא קורצת אותן בלי טעם נכון... חטמה אינו ארוך יותר מדי. ובכן אם ששת אלפים שקל..."

ובקול נעים אמר:

– השמים קודרים מעט.

– קודרים, – ענתה בת רפאל בשפה רפה ובאנחה קלה, אשר הוכנה מאתמול גם היא.

דממה קצרה. ובן הרב לוקח את הספר המונח על השלחן: שירי שילֶר.

– ואת, שרתי, אוהבת את שילר?

– אם אני אוהבת? -- השיבה באנחה כבדה. – אם אני אוהבת! ואת מי אהב פה? הלא שילר הוא כל נחמתי בחיי, העגג האחד, היחיד והמיוחד...

„קולה כקול צפור, ומדברה נאוה... לולא קריצת העינים..." – חושב בן הרב.

– אני אוהבת אותו מאד, מאד! – כלתה בת רפאל דבריה, ותט את ראשה אחורנית מעט ותקרוץ את עיניה אל הקורה.

„עתה קריצת עינים בשעתה – חושב בן הרב – אך מדוע אמה גסה ושמֵנה והיא גל של עצמות?".

ואחורי הדלת מתקצף רפאל:

– את מי היא אוהבת, הארורה? את מי היא אוהבת?... מי הוא שילר?

ואשתו, המחזקת בכל עז בכנף בגדו, והמנשמת בכבדות מהתרגשות ומפחד, עונה לו להרגיעו:

– שוטה, שילר ספר הוא ולא אדם. הספר המונח על שלחנה הוא שילר...

– ולמה היא מדברת הבלים? – משתומם רפאל.

– דום, שוטה, כן צריך להיות! הלא אני הייתי בלבוב ולא אתה!

– ואני מתפלא מאד – אומר בן הרב בקול – איך תוכלי אַת, שרתי, אַת, עלמה משכילה באמת –

אודם צח כסה את פני העלמה:

– אבל, אדוני...

– לא, שרתי, אני שפת חנף שנאתי... איך תוכלי אַת לשבת פה בעולם הפראים והחשוכים...

ומאחורי הדלת מתקצף רפאל:

– מה הוא אומר, הכלב? – ואשתו עונה:

– פרא אדם, כן צריך להיות! הלא אמרתי לך, כי כן צריך להיות!

ובן הרב מביט סביביו ומוסיף להתפלא:

– שילר וכלי־עץ לבנים! שילר ורצפה לא מגוהצה! שילר – הוסיף בפנותו אל העלמה – ועיר קטנה ככף איש, ובתים כקליפת האגוזים –

– ואני – ענתה הנערה באנחה – בליתי פה עשרים ימי חיי! עשרים שנה! ולוּ אך היתה לי רעיה, ידידה, לב מרגיש כמוני – – הלא כה, אדַמה, דברי שילר, די לשני אוהבים במלון־רועים אחד...

– במלון־רועים, – ענה בן הרב – כן, אבל לא עיר חשוכה ומי־מדמנה! שילר מדבר במלון־רועים... אהל נטוי... יער... אחו... עדר על האחו... נחל... גן...

– אבל אתה, אדוני, משורר... – קראה העלמה בשמחה.

– לא, שרתי – ענה בן הרב בחן וענוה – אם היתה שירה בפי, הלא את היית למקור שירתי! כי בעיניך אמנם שירה... שירה נשגבה...

וינשא על גל מדברותיו ויוסף:

– ואני מתאר לי אותך שם, שם בעולם הגדול, שם בוַרשה...

חזה הנערה מתנשא מענג וגיל – אך פתאם והדלת נפתחה ברעש, ורפאל הופיע על המפתן. על פניו חמה שפוכה, עיניו גחלים לוחשות.

– אדוני, הצעיר לימים! – קרא ולא קולו.

בן הרב קם ממושבו בנחת ויגש אל רפאל.

– אדוני הצעיר לימים – הוסיף רפאל – אני מראש אמרתי אל השדכן, לא בסתר דברתי... מראש, כי את בתי לוַרשה לא אתן. ששת אלפים כאשר חפצת, גזלן, אני נותן, את כתנתי מעל עורי אתן, אך את בתי לורשה לא אתן... לא!

– אבל, אדוני – עונה בן הרב בלחש – אני שומע! מכל המדובר לא אפיל צרור ארצה.

– ולמה דברת?

– למה דברתי? – עונה בן הרב בצחוק־חן – הטרם ידעת אדוני. כך הוא ראיון... הלא כן צריך להיות...

ברגע ההיא אספה אשת רפאל שארית כוחה ותמשוך את רפאל אחורנית, והוא קורא:

– דבר, דבר, אך דע לך כי אני שומע!

בן הרב שב מצַחק אל העלמה והיא עומדת על יד החלון כנציב־שיש בלי נוע, חורת פנים, ובעיניה ברק... בגד בוגדים בגדו בה! בגד נורא! הראיון כלה, אינֶו שוה ולא כלום!

אך ברגע ההוא מצאה חן בעיניו מאד. שטף דם חם מלא פתאם את לבבו והוא מכה בכח, בכח... ויגש אליה ויאחז בשתי ידיה.

— סלחי להם, שרתי, — אמר בקול רועד מרחמים גדולים — סלחי להם למעני ולמען... ולמען אהבתי אליך...

ונציב־השיש רעד. וחכליל צח ובהיר מופיע לאט־לאט על לחייה; עפעפיה רועדים ובריסי עיניה נתלו שתי דמעות — שתי פנינים.

— שרתי! — קורא בן הרב ברעד ורגש, — שרתי... הרשיני נא, לאות כי מצאתי חן בעיניך, למחות את דמעתך היקרה מעיניך יונים... הגמיאיני נא את דמעתך, כי חם לבי בקרבי, שם אש אוכלת...

ולאט לאט תט הנערה את ראשה אל שכמו...

הדלת נפתחה עוד הפעם, החדרה פרץ רפאל, ואשתו האוחזת עוד בכנף בגדו נמשכת אחריו.

— מזל טוב, מזל טוב! — הרעים רפאל בקול אדיר.

— פרא... פרא־אדם! — קוראה אשתו בתמהון ובזעם. והוא עונה באמץ לב:

— דומי, שטיה, אני אומר: כן צריך להיות!

ה.

מי האשם?...

השוען עושה את מלאכתו על יד החלון, והרב הולך הנה והנה בחדר ומתאונן באזניו על מר גורלו. פניו דלים ורעים וקולו כקול ילד בוכה; לרגעים יחבא מעוצר יגון ולרגעים יצא מגרונו כשריקת זעם.

— היודע אתה — פנה אל השוען באחזו בכתפיו — למה הילד בא?... הוא בא לגבות ממני ירושת אמו. על מחלתה ורגעיה ודבריה האחרונים לא שאל, אבל חקר ודרש היטב על דבר כל שמלה וכל מטפחת ומנעלים... את המשכילים, כאשר באו לערוך לפניו את שאלותיהם, ענה באחת: הכל הבל, ויבקש מהם להגיד לו, אם יש עלמות יפות בעיר.

— הוא יודע טוב ורע! — נחש השוען.

— וגם הראה להם שיר אחד בעל שלשה שמות: „חבת ציון", „קרית משה" וגם „אל אהובתי", תוך השיר רצוף אהבה ותהלה, ויספר להם כי העתקה אחת בשם „חבת ציון" שלח אל הנדיב הידוע, העתקה שניה בשם „אל אהובתי" לאיזו עלמה ליום הולדתה... השמעת?

— אינני חרש...

— כאשר שאלתיו, אם מצאה בת רפאל חן בעיניו, הושיט לי שש אצבעותיו, לאמר: ששת אלפים!... וכאשר אמרתי לו, כי הכסף הוא נשך ומרבית, ענני: טוב מאד, לא יהא חוטא נשכר!

הרב עמד עוד הפעם על יד השוען ויאחז בכתפו וישאל:

— הגד לי... מי האָשֵם?...

והשוען הניח מידו את המקבת, ויסר מעיניו את הזכוכית המגדלת, ויאמר:

— חכה נא ואחר תשאל. גם אני חפץ לספר לך איזה דבר, מעשה שהיה, ואז נשאל שנינו יחדיו... אך שב נא, ואל תפריעני.

הרב שמע בקולו וישב, והשוען החל לספר:

— לי היה מכר, והאיש בעל־מלאכה, עושה... אך מה בצע, אם נדע אם הוא עושה בעץ, באבן או בעור? האיש ההוא היה איש משכיל ויודע ספר, וגם נהנה מיגיע־כפו, ויחי חיי נחת וקורת־רוח... וירא חיים טובים הוא ואשתו האהובה, אשר דבקה נפשו בה ושלשת ילדיו הקטנים, ופועליו, וגם האביון לא שב ריקם מפתח ביתו... פתאם נהפך הגלגל. האשה האהובה מתה... והילדים נשארו יתומים, ולא יכל אביהם לטרוף נפשו בכפו, אף כי היו לו החיים לזרא, לצנינים... אחרי כן חלה הבן הצעיר במחלת האסכרה — ויחנק, וימת... ותדבק המחלה בבכור, ונאסף גם הוא, ונשארה אך הילדה הקטנה, ותיף, ותפליא עין רואיה, ותמצא חן וחסד בעיני כל ותהי לאביה לכוס תנחומים...

בענינים הרעים, במות אשתו וילדיו השנים, אבד האיש את מעט רכושו, פועליו עזבוהו ונשאר לבדו לעשות את מלאכתו, אך הוא לא התעצב אל לבו, בזעת־אפו הביא לחמו ולחם בתו הקטנה... והילדה גדלה, ובכל אשר תגדל כן תיף, כן תחכם, כן יערב קולה כקול העוגב, כן תאורנה עיניה ככוכבי הנשף, כן יתפתחו לחיי השושנים באור הצפירה... אלפי פעמים ביום יסב אביה את עינו ממלאכתו להתבונן אליה, ובאשמורות לילה ישב על ערשה, לשאוף את נשמת אפה אל קרבו...

ותגדל הנערה עוד, ויחשך האב אוכל מפיו לשלוח אותה אל בית־

הספר, ללמדנה לפרוט ולנגן, וכה עברו ימים רבים, ימים טובים, ימי שלוה והשקט ושמחת עונג, עד... עד אשר נשבר הכד.

הרב העיף את עינו אל המספר ויתר אחורנית. פני השוען נהפכו לירקון ובעיניו ברק מוזר.

גם היא מתה? – שאל הרב בקול פחדים.

– לא – ענה השוען בלעג מר, – היא חיה עודנה, אך אביה לא ידע גם איפה היא... אביה עזב את מקום מגוריו וילך לנוע...

– אמלל אתה, אמלל! – קרא הרב ברחמים. אך בעד החלון פרץ פתאום החדרה קול רעש מן החוץ, וההמולה בלולה מפעמי אנשים רצים, שואלים וממללים, צועקים ומקללים.

– שרפה, – קרא הרב בחרדה, ויט את ראשו בעד החלון החוצה.

כאשר השיב את ראשו החדרה כבר שב השוען לאיתנו. האש הזרה נדעכה בעיניו, וכבר הצליח בידו להעמיד את פניו כשקט ושאנן תמיד.

– השמעת? את בן ירוחם המלמד הובילו אל בית־הסוהר... – אמר הרב.

– שמעתי – ענה השוען, – וגם יודע אני אותו, הלא שכן קרוב הוא לי... בלי ספק גם ירוחם עומד עתה ושואל: מי האשם?...

– ומי האשם? – שאל הרב.

– אנחנו. – ענה השוען, – אנחנו, אשר בנינו מגדלים פורחים באויר בלי אשיות ויסודות... אתה ואני היינו מפטמים את בנינו בהשכלה ובמדעים, עוד גלילות הארץ, עוד ידיעות הטבע, עוד מנגינות... והוא, אשר חפץ שיהיה בנו ללמדן מופלג בישראל, היה מפטם אותו במהר"ם, מהרש"א, „אורים ותומים"... אך את הלב, את המוסר, את אשיות האדם, – שכחנו כלנו. לו שמנו לבנו אל מוסר בני־הנעורים, כי עתה היה בן ר' ירוחם לגדול בישראל, אשר לא ידע צורת מטבע, בתי – היתה לבת אוהבת, לאשה צנועה ולאם טובה ומשכלת, ובנך למשכיל ולסופר עובד עבודת הצבור באמונה. אך יען אשר בנינו על החול, צרר הרוח את מגדל תקותנו בכנפיו... לבתי היה היופי והחן למוקש, בנך עשה מהשכלתו דקר לחפור בו תולעים, ובן ירוחם התלמד בפלפולו החד לרמות את הבריות... כן, אנחנו האשמים.

האשה מרת חנה

(צרור מכתבים)

הָאִשָּׁה מָרַת חַנָּה.

א.

שלשה מכתבים

שקבלה האשה מרת חנה, שנים מאחיה מנחם מנדיל, ואחד מגיסתה חוה־גיטל.

מכתב א.

החיים והשלום לאחותי הצנועה מרת חנה תחיה.

את יקרתך קבלתי, ובודאי זלגו עיני דמעות ואנחותי שברו חצי גופי, אבל הקב"ה יודע ועד, כי קצר קצרה ידי מהושיע לך ברב או במעט. ומה שאת כותבת על דבר העזבון, דעי לך, אחותי היקרה, שזה הבל גמור. על פי דין ישראל אין לך שום טענה ומענה על הירושה; שאלי את בעלך המופלג, ויגד לך, ומבלי אשר יגיד תדעי זאת מה„צאינה־וראינה", שבנות צלפחד לקחו ירושה אך להקים שם המת על נחלתו, אבל במקום שיש בנן דוכרין אין הבנות יורשות, ושטר חצי זכר אין לך; ומה שאת אומרת, שלא קבל בעלך את הנדוניה שלך משלם, גם זה אין לו יסוד, כי גם אני לא קבלתי את הנדוניא משלם, ולא באתי ח"ו בטרוניא על אבא ז"ל. — ובאם לא סלק אבא ז"ל את כל הנדוניא מצדו, שקול הדעת הוא, שאבי בעלך, המחותן ז"ל, לא סלק ג"כ את כל הנדוניא, והיה הדבר שוה לתרוייהו, ומחלו זה לזה, כנהוג בישראל; ושאלתי את פי הדיין והרב ואמרו שניהם שכן הוא ושהצדק אתי. ומה שאת טוענת שהיית סמוכה על שלחן אבא אך חצי שנה ולא שנה תמימה, על זה לא פקדני אבא ז"ל, ואני, כמו שאת יודעת, הייתי אז פרוש, וישבתי אצל הצדיק שיחיה ולמדתי שם תורה, ואשתי, חוה־גיטל תחיה, מספרת לי, שנפלה אז קטטה ביניכן על דבר המקום של האם, נ"ע, בעזרת נשים, ועלתה למעלה ראש, והיו מזה יסורים קשים לאבא ז"ל; ואת לקחת את בעלך במוש"ק ונסעתם לעירו. — ואם כן הוא, למה תלינו עלי? היה לכם לאכול כמו שאכלתם, ולא לברוח. אבל אני ח"ו איני יורד עמך לעומקא דדינא; על כל איש מישראל להתנהג לפנים משורת

הדין. אבל חפץ אני ואיני יכול. דעי לך, אחותי חנה, שאבינו החסיד ז״ל עשה צואה, ונתן את הש״ס הגדול לבית־המדרש הגדול, ואת הש״ס הקטן לבית־המדרש הקטן, והמשניות והעשרים־וארבע אל השטיבל שהיה, ז״ל, מתפלל בו, ובעד הקבורה שלמתי שתי מאות, והפרשתי לצדקה חמשים זהובים ויותר, ואת הבגדים של אבא ז״ל חלקתי לעניים, מלבד הבגד־משי שלו, שהשארתי, כמצות אבא ז״ל, בשביל בני משה שיחיה, שיכנס בו, בשעה מוצלחת, לחופה, במהרה בימינו, אמן.

ונשאר על כן אך הבית ואיננו שוה שרפ״ס, והגג צריך תקון, והפקיד מצוה להרוס את הכותל־של־שרפה, מה שקורין בראנד־מויער, וכל הבית הוא עתה בסכנה גדולה ח״ו.

ועכשיו נבא לחשבון הפרנסה: כשמת אבא ופסק המן, השכרתי את שלשה החדרים בשמאל הבית לגרונם הסוחר שקורין לו התיש (הלא זוכרת אַת אותו ואת אשתו זלאטא), ובדמי השכירות הנני משלם בדוחק גדול ובצער, שאין למעלה הימנו, את המסים והארנוניות, ונשארתי חייב עוד בעד שנה ומחצה. והנני משתמט לע״ע בלך ושוב, והשם יודע אחרית דבר.

ובשלשה חדרים שבימין קבעתי את דירתי ואת מלון־האורחים, ואת בית־המשקה; הזמנים רעים, ורבים מהאכרים מן הסביבות נשבעו שלא לשתות ח״ו כלל. ודא עקא, שהפריץ שלנו פתח לו חנות בעירנו עם משתה־חמים וכמה מיני סחורה, והוא התל שהאכרים פונים אליו ואנחנו צריכים רחמים, כי הצרור נקוב וכלתה פרוטה מן הכיס, ר״ל. ואם עבר הקול במחנכם שיש לי פרנסה, תוכלי לירוק בפניהם של האומרים כך, כי באמונה שלי שהנני חי בצער ודוחק גדול והפרנסה כקריעת ים־סוף, והוצאות החתונה של בתי בילא־סאשה תחיה כבר עברו ראשי, ואני טובע וצולל עוד, ונחוץ עוד מעטה של משי, ובעל החנות אינו נותן בהקפה... ואחרי ככלות הכל על אשתי, חוה־גיטל תחיה, לנסוע תיכף ומיד אחר החתונה לדוקטור, כי חזקה עליה מצות הרופא שמואל, שהוא, כידוע לך, מומחה גדול, ולהבדיל גם רבינו שיחיה אמר שתסע לווארשא, כי השעול הולך ומתחזק, ומפרק הרים, רחמנא ליצלן.

ומה שאת כותבת, שבאם לא אענה לך תיכף ומיד וכהוגן, תכתבי להקרובה שלנו בלובלין, שתלך אל המליץ שלה ותמסור אותי לערכאות — דעי לך, אחותי חנה, כי מורא לא יעלה על ראשי; ולא נבהלתי, חס ושלום, כי יודע אני, כי את משטה בי, ושאשה כשרה את ולא תלכי לערכאות כנגד דין ישראל, וגם בעלך המופלג לא יתן לך, כי איך ישא פניו אל

הצדיק שיחיה? ונא ונא שלא תוציאי אף פרוטה אחת לערכאות, כי לא יעשה כן במקומנו. ומעולם לא הייתי אפילו עד בבי״ד, וגם אבא ז״ל לא היה, והשם ישמרני מזה, והעיקר, שידוע לכל כי עורכי־הדינים מונים ומרמים את הבריות, ומבקשים שישלמו להם מראש, ואחרי כן יראו את הדלת ולא יאבו גם לדבר. ועל כן לא תשליכי את מעותיך על קרן הצבי, וידוע לך מה שספר אבא ז״ל ממעשה שהיה בטאמאשאוו, כשמת אחד מבעלי־הבתים והלכה בתו הגרושה אל האַסעסאָר במכתב בקשה שיתן לה חלק ירושה, ובזמן שהיתה מדברת אתו, נפלה דליקה בדירתה ונשרף הבית עם הילד שלה, והמעשה ידוע לכל העולם כלו. ועל כן שמעי, אחותי, בקולי והתחרטי על מה שנפלט מהקולמוס, אף שאני אינני כועס, כי אין אדם נתפס על צערו, אבל בודאי יהיה ח״ו קטרוג גדול מזה, וד״ל. וכאשר תבואי לכאן עם בעלך המופלג לשוש אתנו משוש אי״ה על החתונה ובשעה מוצלחת, לא יזכר ולא יפקד עוד שם ערכאות. והיטב חרה לי על בעלך המופלג שהוא שותק ואינו כותב לי ולא כלום, ואם הוא כועס עלי, הוא עובר עבירה, שכל הכועס כאילו עובד עבודה זרה; וגם — לפי שיצא במחננו קלא דלא פסיק — שלא היה בימים נוראים שנה זו אצל שום צדיק והתפלל בביהמ״ד, ושבדעתו להניח את הגמרא ולעסוק בפרקמטיא, וליהנות — כמו שאמרו בשמו — מיגיע כפו, וזהו דבר שאין הדעת סובלתו, כי תורה מה תהא עליה. ודעי לך שבעלך המופלג לא לוקח אחר כבוד לבית אבא לשם משא־ומתן, ולא עלה על דעתנו שיהיה לו מגע ומשא עם העולם הזה; והשכל הישר מחייב, שבזמן הזה שהתקלקלו הפריצים, די לנשינו שיעמדו בחנות או יעשו מסחר תחת כפת הרקיע, וגוברין יהודאין יהיו עוסקין בתורה לשמה עד שירחם הקב״ה. ואם תקף עליו יצרו ליהנות מיגיע כפו, ישתדל להשיג כתב רבנות, או ילמד שחיטה, ולכל הפחות יעשה לו מעמד על איזו שעות ביום; ואם יבטיחני בהן צדקו, שלא יסיר את לב בני מעל הצדיק שלי, אשלח לו, אי״ה, את בני ללמדו תורה.

וע״כ השתדלי אחותי חנה לדבר על לב בעלך המופלג, שישכח את ההבלים ואת השטותים, ואת תפתחי לך חנות, או תעשי לך מעמד כנ״ל, וזכות אבות, הן מצדך, והן מצד בעלך נר״ו, תעמוד לך, ומאן דיהיב חיי יהיב מזונא. ונא ונא להסיר את המרה שחורה. ואפילו חרב חדה מונחת על צוארו של אדם, אסור ליפול במרה שחורה, כי תחלת מרה שחורה אפיסת הבטחון וסופה כפירה, ר״ל.

וגם תודיעיני, אחותי חנה, כמה הוא מחיר העדשים במחנכם, כי הני בריוני, שני צנתרא דדהבי יוחנן הצולע ויונה הפקח, הפקיעו אצלנו את

השער, ולהפריץ שלנו אין אף עדשה אחת לזריעה; ואם העדשים אצלכם אינן ביוקר, אעשה בעזרת ה׳ עסק טוב, וכמדומה לי שמן השמים הוא, שיקל מעלי עול הוצאות החתונה, וגם מתן שכרך יהיה בצדך ואשלח לך איזו זהובים על ההוצאות לבוא לכאן עם בעלך, ואולי אקנה בשבילך גם איזו מתנה להכלה, הכל בידי שמים!

ואשתי מרת חוה־גיטל תחיה פורשת בשלומכם. ולא כתבה בכתב ידה ממש, לפי שהיום יום השוק ובאו גם שני סוחרים מזאמושטץ והם נהרגים על כזית של דגים ממולאים, והלכה חוה־גיטל לקנות דגים, ובתי הכלה תחיה אצל החייט ואני נשאר כשומר על האח, ונא ונא לגרש את המרה שחורה.

מסני אחיך

מנחם מנדיל.

מכתב ב.

החיים והשלום לאחותי מרת חנה תחיה.

יקרתך השניה קבלתי, והיתה מלאה כתמים מדמעות ותוכה רצוף מצה ומרורים, כנגדי וכנגד זוגתי חוה־גיטל תחיה, ובתי בילא־סאשה תחיה, בחנם ועל לא דבר, והיתה לנו שפיכת־דמים מזה.

אחותי חנה, את קובלת עלי שאני, חס ושלום, גזלן, ופגשתי אותך, חס ושלום, ביער, והרגתי אותך, חס ושלום; ואשתי חוה הבריחה אותך מבית אבא קודם הזמן, ובתי בילא־סאשה תחיה היא חצופה בעיניך, לפי שהיא חפצה במעטה של משי, בזמן שאת בצרה גדולה וכו׳ וכו׳, והנני שומע חרפתי וחרפת בני ביתי ואינני עונה, כי אשרי מי שחושדין אותו ואין בו.

הכל יודעין שאין הדבר כן. ושאינני רוצח ח״ו, ושאם יבא אלי אדם מן השוק, ויאחז בבגדי ויאמר כלו שלי, אלך עמו לדין תורה; וגם אתך אחותי חנה, כשתבואי לכאן אלך תיכף ומיד אחר החתונה לדין תורה.

ומה שפסק לך המן קודם הזמן, הלא מודה את ביקרתך, שפרצה מחלוקת בינך ובין זוגתי חוה־גיטל תחיה, ואני איני יודע מי שהיתה ה„פוטר מים״, ובעלך הוא גולם, ועשה מעשה עם־הארץ, והלך אחר אשתו, וברחתם שניכם במוצש״ק, והייתי ללעג וקלס בכל העיר, ויודעים השכנים שאבא ז״ל היה לו צער מזה, ובפירוש אמר שיש לו קצור ימים מזה, ואם כן הלא רואים אנחנו בחוש, שבעצמכם הפסדתם על נפשכם, וכל מה שאת כותבת עלי ועל חוה־גיטל זוגתי הוא בלבול, ובכלל – מה דהוה הוה, ואת הנעשה

אין להשיב, אבא ז"ל איננו והשלחן איננו, ולכי תקעי אל הבור. — ומה שנוגע לבתי הכלה תחיה דעי לך, אחותי חנה, שלא מפיה יצאו הדברים, שהיא, חס ושלום, אינה חפצה כל עיקר במעטה של משי, וכמה פעמים בכתה אתי יחד על המזיק המחותן שהוא מציג אותנו ככלי ריק, אבל הגזלן המחותן מבקש, ונכתב בפרוטרוט בהתנאים, והמחותן, ר"ל, גבר אלים, ונכון הוא, חס ושלום, בכל רגע ורגע לקרוע את התנאים, ואני טובע במצולה, ואם יתבטל העסק הריני בצרה גדולה שאין גדולה ממנה, כי ח"ו תהי בתי בוגרת ואנה אוליך חרפתי... ובעונותינו הרבים לא סלקתי עוד את כל הנדוניא, כי הבטחתי ו׳ ונתתי ג׳, ועל ב׳ נתתי אַקט על הבית, והאקט עלה לי בדמים יקרים לפי שנצרכנו למליץ מפואר, בשביל שהבית על שם אבא — ועל השאר נתתי שטר־חוב על סטמפל ומצדו התחייבות בחרם חמור ובקנין אגב סודר, ובכן באתי בין המצרים וה׳ ירחם. והנני כותב גם לבעלך המופלג, כי אשה קלת דעת, ומה שיעלה על פיה היא כותבת, אבל בעלך המופלג גבר בגוברין יהודאין הוא ותם אני ולא אדע, מה שהשליך את כל יהבו עלי, התחת אלהים אנכי לתת לכם פרנסה? טוב שתבטחו בה׳ ולא בבשר־ודם; רוח והצלה יעמוד לכם ממקום אחר, ומעין השפע, כידוע, אינו פוסק. ויראה ג"כ לנסוע אל הצדיק, ואני מצדי, כשאהיה שם, אמסור בשבילכם פתקא, לרפואה שלמה ולפרנסה ושיעסוק בנכם בתורה, ואתן שתים או שלש פעמים ח"י, ומה לעשות לי עוד?

ומה שנוגע לעסק העדשים הכל כלה ונאבד, כי קדמני גבריאל המוכסן, ועשה מה שעשה בחשאי, והרויח אוצר גדול והנו פוסק עתה נדן לבנו. ומה שאת כותבת שהילד שלך הוא, חס ושלום, חולה מסוכן — המקום ירחם, והיום השכמתי בבקר, אף שקשה לי מאד, כידוע לך, להשכים בבקר, ושנסתי את מתני, והלכתי תיכף ומיד אל בית־המדרש הישן וכתבתי אותו לרפואה שלמה על כותל המזרח מימין ומשמאל להארון, ואחרי כן אל הביהמ"ד החדש ואל השטיבל שלנו ועשיתי ג"כ כנ"ל, ובודאי ישוב לאיתנו, וגם, כשאהיה, כנ"ל, אצל הצדיק שיחיה, אמסור לו פתקא לרפואה שלמה כנ"ל, ואת, אחותי חנה, יודעת שהנני ב"ה בן־בית אצל הצדיק שיחיה ולא ישיב פני ריקם, ויתפלל בכל כחו שיחיה, ותפלתו, ב"ה, נשמעת ונכנסת תיכף ומיד לפני ולפנים, כידוע לכל העולם.

והנני אחיך

מנחם מנדיל.

עיקר שכחתי להודיעך, שמירל־פיגא, בת הדין שלנו, היתה מקשה לילד, והביאו את הדוקטור מטאמאשאוו, ובעלה נסע אל הצדיק שלו, ולא הועילו מאומה, והגזר־דין לא נקרע ר״ל, והיום היתה ההלויה, ובעלה הספיד אותה בעצמו, לפי שהיתה בת כשרים, והוא יקח בלתי ספק את אחותה, וגם אני אשתדל בזה בכל מה דאפשר, כי אף שאינו משלנו, למדן מופלג הוא וכלי יקר, וראוי שאעזור לו בכל כחי, וברצות ה׳ ארויח בזה.

והנני אחיך הנ״ל.

אשתי, חוה־גיטל תחיה, פורשת בשלומך וגם בתי, הכלה תחיה, ובעזרת ה׳ תקבלי בקרוב בקשה על החתונה.

מנחם מנדיל הנ״ל.

מכתב ג.

גיסתי האהובה, המיוחסת והצנועה, האשה־כשרה, הלא היא מרת חנה תחיה.

ראשית כל הנני מודיעה לך, אחותי וגיסתי האהובה, שמהיום והלאה המכתבים שלך אקבל אני ולא הבעל־בכי שלי, ואני אעשה מהם אשפה; ושנית. גיסתי האהובה, חוצפה יתירה היא מצדך, שאת מתגוללת ומתנפלת עלינו קודם החתונה, ועושה לנו ימים כלילות, ומטלת איבה וקנאה ושנאה בין אשה ובין בעלה. כמדומה לך, גיסתי היקרה, שאת סמוכה עוד על שלחן אבא ז״ל, והנך בת יחידה, ענוגה ומפונקת ובלי שום דרך־ארץ; ואם לא יתנו לך את הקערה מן השמים, את עיני האנשים תנקרי, ויש לך פה לצעוק בקולי־קולות, ורגלים לרקוע על הרצפה, וידים להכות על השלחן, והתם שלך עומד נבהל ומשתומם בקרן זוית. ומנענע בראש־כבש ופאותיו מתרגשות כלולבים; והחותן, שימחול לי שם, אומר, הן, הן, שבודאי הצדק אתך.

גיסתי חנה היקרה, כבר הגיע הזמן להקיץ מן השנה, לשכוח את החלומות וההבלים. החותן בעולם אמת, ופסק המן על שלחנו, ואינך בת יחידה, כי אם לבעלך. ואני מראה לך מרחוק שלש אצבעות, — וצויתי לנושא המכתבים, שימסור את המכתבים שלך לידי ממש, ולא ליד הבהמה שלי וכנ״ל. ודעי לך, גיסתי היקרה, שכל העולם מתפלא על השגעון שלך, וכל השומע ישום וישרוק, ואומר שנכנס בך דבוק, רחמנא ליצלן, וסֶריל הנגידה אמרה בפירוש, שמותר לקרעך כדג, וכדומה. ובאמת אינני יכולה להבין, מה שאת חפצה ממני, התורה אינה, ח״ו, מעשה ידי, ולא אני, חוה־גיטל, ירדתי, ח״ו, בקולות וברקים על הר סיני לגזול ממך דין ירושה; ואם החותן שלך, שימחול

לי שם, היה בטלן כבעלך התם, ולא התנה לך שטר חצי זכר, מי חייב בזה? וגם הקב"ה לא נכנס, ח"ו, כביכול לרשותי, והמפתח של שערי רחמים אינו בידי, ומה לך כי תזעקי אלי? האין לך סדור ומחזורים ותחינות כמוני? האין במחנכם ארון קודש לבכיה, קברים למדידה או מאיר־בעל־הנס לצדקה? ואת אינך יודעת, כי אם את חוה־גיטל; חוה־גיטל וחוה־גיטל. ואם את מחוסרת פרנסה, יש לך תאוה לבשרה של חוה־גיטל; ואם הבן שלך חולה, מי אשמה? חוה־גיטל! ואנכי, — השם יתברך יודע האמת — חולה מסוכנת. והעגמת־נפש מזקת לי מאד מאד. וחיי תלואים לי מנגד; וכאשר יאחזני השעול, קולי הולך כקול הדבוק, מסוף העולם ועד סופו, ויש לי רסוק אברים, ר"ל, והנני היום בכאן ומחר בקבר, ואם יאמרו, ח"ו, שעלי לנסוע לחוץ לארץ ולשתות מים, אשאר, ח"ו, בלי כתונת; ועל מי אמסור את הבית ואת הפרנסה, ואת ששת הילדים, רחמנא ליצלן?

הלא את יודעת, כי הכל מעשי ידי, וכל הבית עלי ועל צוארי, ואחיך מנחם־מנדל בכל אשר יפנה יקלקל וירשיע, כי אינו מסוגל לשום משא ומתן ואינו נותן ידיו במים קרים, לפי שלא נוצר לכך; ונוסף על כל צרותי, היה אצלי הרופא, ואמר לי, שהוא רואה שהטחול שלי מתרחב, וראיתי בעיניו, שהסכנה חו"ש גדולה מאד ואני צריכה לרחמים גדולים — ואת אומרת שאני הנגידה והמוצלחת ועלי להושיע לך!

ואני אומרת לך, גיסתי היקרה, שאין לך רחמנות כלל וכלל, ומן היושר הוא שתחדלי מלזעוק ולהמטיר מכתבים, ותכתבי לנו מכתבי שלום, ותשתדלי לבוא על החתונה שתהיה, אם ירצה השם, למזל ולהצלחה בקרב הימים, כי אני אינני חפצה לקבל עלי את האחריות, ויסע מנחם־מנדיל להצדיק שלו, שיחיה, שיגביל הוא למז"ט את יום החופה, שתהיה החופה בשעה מוצלחת, כי אך הצדיק יודע לכון את השעה. ואין צורך שתביאי מתנות, וכאשר תבואי עם בעלך המופלג תהיו שניכם אורחים אהובים ומכובדים ואושיבכם בראש; וגם בתי הכלה מבקשת מאד שתבואו על החתונה. אך שתזכרו את הזמן ואת המקום ולא תעטו עלינו בושות וכלימות ח"ו, וד"ל.

והנני גיסתך אוהבתך

חוה גיטל.

ב.

ארבעה מכתבים

שקבלה האשה חנה מבעלה שמואל משה.

מ כ ת ב א.

זוגתי האהובה מרת חנה תחיה.

בשעה שיגיע מכתבי זה לידך ממש, אנכי, אנכי בעלך שמואל־משה, אהיה במרחקים; והנני מבקש ממך מחילה וסליחה וכפרה על זה, ונפרדתי ממך שלא ברצוני הטוב, כי לא יכולתי עוד להתאפק ולהתעכב יותר; לפי שראיתי שכלו כל הקצין, והצרות עברו ראש; כי את הנדוניא אכלנו, ואחיך הגזלן בלע את הירושה, והשתמש בשעת־הכושר, בזמן מרוץ המכתבים בינו לבינך, וכתב את הבית לחותנו במרמה. — ולעשות מסחר לא יכלתי, כי לא היתה פרוטה לפורטה; ולא היתה לי עצה אחרת, כי אם לתלות את עצמי על האילן, כמשה החייט בזמנו, או לברוח לאמריקא, היינו — לילך למקום שאין מכירין אותי ולבקש לי עבודה. בארץ החדשה לא אהיה בטלן ולא „כלי יקר", ובזעת אפי ובנפשי אביא לחמי, עד שירחם ה' וישלח ברכה והצלחה בעשר אצבעותי או בהבצלים שלך, ויקרב את הרחוקים, וישא אותי אליך, או להיפך אותך אלי, על כנפי נשרים, אמן.

ואמנם, זוגתי חנה, אל תבכי להולך, ואל תצטערי עלי; שלא מחמת דבר אחר ח"ו יצאתי מביתך, אלא בשביל הפרנסה. כי את חנה אשתי ואני שמואל־משה בעלך, ונפשנו יחד צרורה בנפש הילד שיחיה, ולא היתה זזה ידי מתוך ידכם, לו היתה לנו גם פת חרבה... ואולי ירחם ה' וכאשר ישמע אחיך הגזלן שעזבתיך — חס ושלום, עגונה, יחוס וירחם, וירך לבו לב האבן, וישלח לך איזו רובל לפרנסה...

ומה אומר ומה אדבר, זוגתי חנה, ומודה ומתודה אני, שהרעיון לעזוב אותך ואת הילד שלנו עלה על לבי כמה וכמה פעמים, לפי שננעלו כל השערים ולא היתה עוד דרך אחרת, ולא נתן לי הרעיון מנוחה, לא ביום ולא בלילה, לא בשעת התפלה ולא בשעת הלמוד; וחכיתי אך ורק עד שישוב הילד שלנו, שיחיה, לאיתנו. — וגם אחר כך לא נועזתי לפצות פה ולהגיד לך בפירוש שאני נוסע ואיני יודע ברור היטב לאן, ושאני עוזב אותך, את אשת נעורי, לאנחות, וגם יראתי שמא תפצי פה שלא אסע, וידעתי שלא יהיה לי הכח לעשות כנגד רצונך, והיתה מלחמה כבדה בלבי ולא ידעתי מה לעשות. והנה שלשום, כאשר הבאת את הפת, וחלקת אותה ביני ובין

הילד, שיחיה, לחצאין, ואמרת שאכלת אצל השכן, הכרתי בפניך שנשתנו ככרום, לפי שאין את יכולה לכזב, שלא היו דברים מעולם; והרגשתי שאני חוטא ופושע, וכשאכלתי את הפת נדמה לי שאני אוכל את שארך ובשרך, חס ושלום, וכששתיתי את החמים אמרתי שאני שותה ומוצץ, ח״ו, את דמך, ואמרתי לי שהנני פושע ישראל מכוער מאד, וכיון שיראתי לגלות לך את הסוד, ברחתי שלא מדעתך. — והנה נתתי ליחיאל המלוה בעבוט את המורה־שעות שלי ואת הבגד העליון שלי וגם (יהיה נא זה בסוד גדול) את הטלית שלי; והלוה לי יחיאל הנ״ל על הוצאות הדרך; ואם מעט ויחסר לי, אחזר על הפתחים, ובמתנת בשר־ודם אגיע למחוז חפצי, ונדרתי שכאשר ארויח אפריש כל מה שקבלתי עם רוחים לצדקה. וה׳ יתברך ירחם.

בודאי, זוגתי חנה, שאוי ואבוי לי שבאתי לכך. בשעה שהכנסתי את הבן לבריתו של אברהם לא עלה על דעתי שאעזבנו ואלך לדרך. ובלילה, בשעה שהיה לי לנסוע, עמדתי כשעה רצופה על מטתך, ואת היית ישנה, ולאור הלבנה שנפל מן הצד, היו פניך, ר״ל, שחורים כשולי קדרה, והילד ירוק כשעוה, ולבי היה מכה מפחד ומרחמנות, ושלא לגעות בבכיה נסתי החוצה, ודפקתי על דלת האופה, וקניתי לחם, ושבתי אל הבית והשארתי לכם, ובעינים זולגות דמעות חמות יצאתי לבלי שוב עוד... אשתי חנה, ברגע ההיא היו לי יסורין של מאה שנים...

זוגתי חנה, יודע אני שהנני גזלן וחמסן, שלא התרתי את הקשר ולא השארתי לך גט, ועל כל פנים גט על תנאי; אבל גלוי וידוע לפני שוכן שחקים, שלא היה לי כח ליתן לך גט, ואם הייתי נותן לך גט, הייתי ח״ו מת בדרך מעגמת־נפש ויסורים; כי הלא זווג כשר אנחנו, והשם יתברך בעצמו ובכבודו אמר לדבק טוב, ונפשי קשורה בנפשך כאותה הפתילה בתוך השלהבת, ואינני יודע איך אהיה בלעדיך ובלעדי הילד שלנו, שיחיה, אפילו שעה אחת. ואם יאמר לך אדם שעגונה את, ירקי בפניו, כי אני שמואל־משה בעלך, בעל־נעוריך, ומה שעשיתי מוכרח הייתי לעשות ואין אדם נתפש על צערו... אשתי חנה, לו יכולתי לקרוע לפניך את לבבי, וראית בעיניך מה שיש שם, כי עתה רָוח לי מעט. — ועתה, אשתי האהובה, עיני חשכות מדמעות ואיני יודע עוד מה שאני כותב, כי לבי חלל בקרבי ומוחי מבולבל ומנקר שם יתוש כמו שנקר את טיטוס, ימח שמו, בשעתו, ושני דא לדא נקשן, והבעל־עגלה עם־הארץ עומד מאחורי ומטלטל את כתפי ומכה על השלחן...

רבונו של עולם, חוס וחמול עלי, ועל אשתי חנה תחיה, ועל הילד שיחיה.

והנני בעלך אוהבך

שמואל משה.

מכתב ב.

אשתי היקרה והאהובה!

מה אומר ומה אדבר, ואני הנני רואה, שהאלהים הנחני בדרך, שמן השמים רחמו עלי ונתנו את השכל בלבי לנסוע לאמעריקא, ושכל מה דעביד רחמנא לטב עביד. אשתי האהובה, כאשר אני סוגר את עיני, נדמה לי שאני ישן בבית ורואה חלום באספמיא. כי באמת, איך יעלה על הדעת שכבד־פה ובטלן כמוני, שאיננו מכיר היטב בצורת מטבע, יסע במסלת־הברזל ויפליג באניה, וילך למדינת־הים! אכן ,רוח הוא באנוש ונשמת שדי תבינהו, כי אלמלא זאת, לא הייתי יכול בשום אופן וצד לעזוב אותך ואת הילד שלנו, שיחיה ושנגדל אותו לתורה ולחופה ולמעשים טובים!

אשתי האהובה, נפלאות ונצורות ראיתי בחוץ־לארץ על היבשה, אבל הנפלאות והנצורות שראיתי על הים, היו משכיחות את כל מה שראיתי על היבשה, ועתה, מה שאני רואה בכאן משכיח אותי את כל מה שראיתי על הים!

והנה על האניה היה לי צער גדול ועגמת־נפש שאין לשער; אבל מהמר יצא מתוק, כאשר תראי להלן, ואני רואה בחוש שהקב״ה ברחמיו וברוב חסדיו מגן עלי בזכותך ובזכות הילד שלנו שיחיה. והנני לספר לך בקצרה:

בלי ספק זוכרת את, אשתי חנה, את ליב חזן, שבא לפני איזו שנים למחננו והתפלל ימים נוראים. במוצאי יום הכפורים אמרת לי, שמעולם לא התפללת בכל לב ונפש כבאותו יום הכפורים, ואמרת שליב חזן הוא שואג כארי ובוכה כילד, והקול שלו לח וחם ומתוק כדבש.

וביום השני, כשנפלה מחלוקת ולא שלמו לו כהוגן בעד התפלה, היה מחזר על הפתחים ופושט יד, ר״ל, ואתו היתה ילדה קטנה, גננדיל שמה, והיתה נערה יפה מאד ומזמרת את כל הנגונים של אביה, וכשבאו אלינו לקחת את הילדה על ברכיך ונשקת לראשה, ונתת לה מה שנתת, וירדו עיניך דמעות על היתומה, שאין לה אם. דעי לך, אשתי חנה, שאני זוכר עתה את כל דבריך המתוקים, והתנועות שלך הנעימות, וכל תמונתך לא זזה עוד מנגד עיני ועמדה תמיד ביני ובין הים וכל הנפלאות והנצורות שראיתי. והיה מדומה לי כמה וכמה פעמים, שאת עומדת אצלי והילד שלנו מחזיק בסנורך, ואני שומע ממש באזני את קולך וקול הילד עולים בערבוביה נעימה ומתוקה — אבל נחזור לעניננו. אותו ליב חזן, שלא אחטא בשפתי, סר מדרך הטוב והישר, ויצא לתרבות־רעה ממש, ולא נזהר על האניה

במאכלים ולפעמים היה שותה שלא כמנהג ישראל, ולא ראיתיו שיהיה מתפלל ועוטף בטלית או שיברך ברכת המזון, והוא הולך כל היום בגלוי־ראש, והוא חוטא ומחטיא את בתו גנֶנדיל הילדה, שהיא היום כבת שבע־עשרה שנה, והוא מצוה לה לשיר ולזמר ולצאת במחולות לפני האנשים שעל האניה, והיא מזמרת ומשוררת בכמה וכמה לשונות, רחמנא ליצלן, והשומעים מכים בכף וקוראים מה שקוראים בעליצות וקלות־ראש. ומתחלה כשראיתי שיש לי מכירים באניה שמחתי כמוצא שלל רב, ואחרי כן נהפכה לי שמחתי לתוגה, כי מלבד שהיה כואב עלי בשרי על המעשה הרע שהוא עושה לבתו הבתולה, ועל ליב חזן בעצמו, שהיה בעל־תפלה ושליח־צבור והתפלל בעד כנסת־ישראל לפני הקב״ה, ועתה הוא מנבל פיו בכל מה דאפשר וקולו מהשתיה נחבא או יוצא כחרס הנשבר, — הנה היתה פגיעתם רעה גם לעצמי ובשרי. והסבו לי יסורים גדולים שאין לשער ואין לספר, כי כל שברחתי מהם, כבורח מפני האריה והדוב, הם רדפו אחרי והשיגוני, והיו מציקים לי מאד וקראו לי בטלן וחסיד שוטה, על שנזהרתי במאכלות אסורות ובחרתי לישב בתענית, ופעם אחת אחזו בפאותי ובקשו לגזז אותן, ואני, איש נדהם, הייתי מהנעלבים ואינם עולבים, מהשומעים חרפתם ואינם עונים, והייתי פורש ובוכה, פורש ובוכה, וכל אנשי האניה היו בצדם וצחקו עלי. אבל עתה רואה אני בחוש שהשם יתברך הזמין לפני את ליב חזן ברחמיו וברוב חסדיו שיהיה לי למחיה בנויארק, כי הוא בכאן כבן־בית, ומדבר בלשון אנגליה, ותיכף ומיד כבואו המציא לי עבודה בפאבריק של ציגארין, וגרים אנחנו עתה בבית אחד, חדר לפנים מחדר, וגננדיל, בנוגע אלי, עזבה את דרכה, ואיננה מתעללת בפאותי ובגדי, והיא מתרחקת ממני כיאות; והיא כובסת ומבשלת לנו, אף שאני אינני אוכל בשר בכאן כי אם ביצים, ואינני שותה חלב כי אם חמים. הלא צדקתי, אשתי האהובה, כי ממר יצא מתוק. והתדעי איך היה הדבר? באופן פשוט מאד. פעם אחת, כאשר עלו הצרות למעלה ראש, התגברתי על חולשת הלב שלי ונגשתי אל גננדיל והגדתי לה כי אני בעלך, והזכרתי לה מה שהיה אצלנו אחר יום הכפורים ושישבה על, ברכיך וכו׳ וכו׳ — ותיכף ומיד נתמלאו עיניה דמעות והלכה ממני ונדברה עם אביה איזו דברים בסתר, ומהרגע ההוא נעשה שלום בינינו, והם הלכו לשר האניה ובקשו לעשות טובות לי, עשו לי טובות, שנתנו לי מאז חמים ולחם כמה שרציתי והמלחים לא הציקו לי ולא אחזו בפאותי, כי הילדה גננדיל היתה אהובה ונחמדת בעיני כל, כי חוט של חסד משוך על פניה, וכן אמר לי גם שר האניה.

אשתי האהובה, ליב חזן מבטיח לי, שאשתכר לכל הפחות עשרה דולאַר לשבוע; ואני כך אעשה: המחצה – חמשה דולאַר אשלח לך וחמשה אשאיר לי; מהסכום הזה אתפרנס, ומהשאר אקנה לי ראשונה ש"ס, כי משניות קטן לקחתי אתי. וגמרתי בדעתי ללמוד שעור בכל לילה ולילה כעשרה דפים ש"ס ויותר. טלית לא אקנה עוד, כי לעת עתה הנני מתפלל בטליתו של ליב חזן, לפי שליב חזן יש לו טלית ואיני יודע למה, לפי שאינו מתפלל כל עיקר. ולולא שקטונתי מכל החסדים, הייתי אומר, שגם זה אצבע אלהים, והטלית נשארה אצלו בשבילי, ואולי הוא מכין את עצמו להתפלל בימים נוראים כש"ץ? מי יודע? באמריקא הכל יתכן! הלא עולם הפוך הוא!

והעקר – שדולאַר אחד אשאיר לי, בעזרת ה׳, לקבץ סכום להוצאת הדרך בשבילך ובשביל בננו שיחיה, לפי שרואה אני בחוש, שגזרה היא מלפני המקום שנהיה בכאן והקב"ה יודע את הטוב לנו יותר ממנו.

התדעי, אשתי האהובה, כי חֵמה אין לי עתה על אחיך הגזלן, ואני אומר לי שהקב"ה הכביד את לבבו, למען אברח לאמריקא ואקח אותך לכאן; ואולי, כאשר חפצי בידי יצליח ואתעשר, אעזור מכאן גם לאחיך האביון, כי בלי ספק אביון הוא; יען שרואה אני, שגם העשירים במחננו שם אביונים גמורים הם, והעשירות היא בכאן. והנני מקצר מכתבי, אף־על־פי שמלאתי עוד מלים, לפי שמתירא אני שיבאו אל חדרי ליב חזן ובתו גננדיל ואיני רוצה שיראו מה שאני כותב לך; נא ונא אל תַּראי את המכתבים שלי לשום בן אדם, כי מה לזר בתוכנו? והנני מחבק ומנשק את הבן שיחיה, וגם את תתני לו על חשבוני עשרת אלפים נשיקות חמות וטובות...

והנני בעלך

שמואל משה.

מכתב ג.

אשתי האהובה!

זוכר אני שבפעם הראשונה, כשנסע ממחננו יוחנן הרצען לאמריקא, היינו שואלין ודורשין בהלכות אמריקא, ושאלנו אם הולכים שם על הראש וכדומה. עתה רואה אני שכך הוא, שהולכין פה על הראש. אמריקא היא עולם הפוך, עליונים למטה ותחתונים למעלה; סדר אין כאן, אבל יש ערבוביה וקולי־קולות כמו במנין של קצבים. שערי נא בנפשך, שיבא בעירנו פלטיאל

הרועה בקר ויוסי הבורסקי, ויאמרו שהרב שלנו אינו למדן ובקי בטיב גטין וקדושין או שראש הקהל אינו טוב וכשר לפניהם, ושהם חפצים ברב אחר או בראש הקהל אחר; האם לא היתה העיר למשל ולשנינה, לו היו נזקקין להם ושומעים בעצתם?

ובאמריקא מתעסקים הפועלים, חותכי ציגארין כמוני — בקלפי ושואלין ודורשין בהלכות בוררין, ואת מי הם בוחרים? הם בוחרים פריזידנט, שהוא ראש הקהל לכל המדינה, והמדינה אמריקא, כפי שאני שומע, היא גדולה עשר פעמים מכל אירופא! ונבהל ומשתומם הייתי אתמול, כשבאו אלי בערב שני פועלים, והם יהודים משלנו, והציעו לפני שני שמות, שאיני זוכר אותם, ואמרו לי שגם אני פועל, ושחייב אני לבחור גם־כן פריזידנט בחפץ הפועלים; ושפריזידנט אחד מכבד את העשירים, ודש בעקבו את הנהנים מיגיעי כפם, והשני, שהם חפצים ביקרו, מקרב את הפועלים ומכביד אכפו על עגלי המרבק, כמו שהם קוראים לעשירים, ועוד ועוד הבלים כאלה. ואני לא הבינותי מאומה, ואף שצחקתי להם בלבי, נענעתי להם בראשי, מפני דרכי השלום, וגם חפצתי שילכו מאתי ואכתוב לך את האגרת. והגעי בעצמך כמה מן השגעון איכא בדבר. לפי דבריהם אם יהיה פריזידנט פלוני, אשתכר עשרה דולאר, ואם יהיה פריזידנט אחר אשתכר פחות או יותר. וליב חזן אמר לי שהוא מבין את הפוליטיקא, ושיש דברים של טעם בגו, ושגם אני, כאשר אהיה כאן ימים רבים, אתרגל בפוליטיקא, וגם לו נענעתי בראשי, כי אמרתי בלבי: נכנס יין ויצאה שטות. אבל הוא נשבע לי, שבשעת הבחירות הוא משתכר איזו מאות דולאַר, ואיני יודע באיזה אופן.

אבל כל זה איננו נוגע לעצמנו ובשרנו, יהי פריזידנט זה או פריזידנט אחר ולא יקרב לנו את הקץ; וכמה פעמים אני נופל במרה שחורה, ודמעות נופלות על העלים שאני מתעסק בהם וחותך אותם, ובלילה אינני ישן היטב, ולפעמים אני מרגיש שאון באזני וכל היום אני חש בראשי ורפואה שלמה לזה — ליקח עט וניר ולכתוב אל זוגתי חנה.

זוגתי האהובה, לא אוכל להסתיר ממך דבר: עד היום הנני לומד אך משניות, כי לא קניתי עוד ש״ס, והמכשול הוא, שמוכרח הייתי לעשות הוצאה אחרת. דעי לך, זוגתי האהובה, כי סדנא דארעא חד הוא, וגם כאן אף־על־פי שקורין: „חירות״, „חירות״, שונאים את היהודי, אם אך מכירים אותו, ואת צלמו, צלם אלהים, יבזו, ואם כלבים אין כאן, לחרוץ בחוצות ובשוקים את לשונם, הלא נערים שובבים יש כאן, ואם רואים הם בגד ארוך, הם

קוראים: יהודי, יהודי — בלשונם, ומעפרים בעפר וזורקים אבנים; והייתי מוכרח לעשות, כאשר עושים כאן כל ישראל, ונתתי את הפאות שלי תחת האזן, וקניתי לי לפרעון בשעורין (כי כך הוא המנהג בכאן) בגדים קצרים, וגם אַת, אשתי חנה, כשתבאי לכאן, תהיי אנוסה לְהחליף את מלבושיך, כי מנהג ישראל תורה היא והכל לפי המקום.

ומה שאת כותבת שגנדיל אינה מוצאה חן בעיניך, מה לך ולה? אינני מחויב להחזיר את כל העולם כלו למוטב, וגם מובטח אני שהיא עושה זאת אך בשביל פרנסה, ושבאמת ילדה כשרה היא. כל היום, לשאנחנו, אני וליב אביה, בהפאבריק, היא מבשלת וכובסת ומכבדת את הבית, ובערב היא הולכת בלוית אביה אל המקומות שלהם, ששם היא מנגנת ומחוללת בפני עם הארץ, ואני יושב ולומד וכותב מכתבים, וכחצות הלילה הם שבים, ואנחנו שותים חמים ביחד, והולכים אחרי כן לישון. ומה שאת כותבת, שעולה על דעתך, שגנדיל גנבה אז את הכף שחסרה לנו, זה הוא דבר שאין לו יסוד.

גנדיל אולי איננה צנועה בדברים שבין אדם למקום, אבל לא תגע, חס ושלום, בנחלת זר, והס מלהזכיר כדבר הזה פן יגיע לאזנה; והיא עושה עמדי חסד בכל יום ויום, ושואלת אותי, אם אין לי צורך בכתונת נקיה, או בכוס חמים שניה ושלישית, כי ילדה טובה היא באמת, ואת כל מה שהיא מרוַחת היא נותנת לאביה, ומכבדת היא אותו, אף שהוא לפעמים שכור ועושה מה שעושה. ובפירוש אמר לי ליב חזן, שהוא מקבץ למענה נדוניא, ואם יגיע לאלף הראשון יבקש לה חתן ויעשה אותה לכלה ולא תלך עוד לאותם המקומות לשיר ולזמר; אינני יודע אם אמת בפיו, אבל מי יתן והיה השם בעוזריו ויצאו הוא ובתו מן המיצר; וגם היא, גנדיל, שמעה כאשר אמר לי אביה את הדברים הנ"ל והתאדמה מבושה, כיאות לבת ישראל, ולא אמרה כלום; ושתיקה כהודאה דמיא.

ובמטותא מינך, זוגתי האהובה, שתתרחקי מן הכעור ומן לשון־הרע, שזה הוא מנהג רע מאד, ונהוג אך אצל הנשים בערים הקטנות שם, ועליך, זוגתי חנה, לבא הנה לאמריקא; ובכאן הנשים אינן קלות־דעת, והן כגברים לכל דבריהן.

ובעלך שמואל משה אינו חיט ולא רצען, שיבגוד באשת־בריתו ויתן עינו באחרת; חס וחלילה מלחשוב כדבר הזה, שהוא לי חלול הכבוד, ודבריך כמדקרות חרב; ולו ידעו מזה ליב חזן ובתו, כי אז ברחו ממני, ונשארתי גלמוד, ואני אינני בקי עוד בהעיר ובהפאבריק, ואינני יכול לדבר עוד ואחת דתי — לָמות בְרעב.

נא ונא זוגתי האהובה, שתקחי בידך את יד הילד שלנו. ותוליכי את היד של הילד על הניר, שיכתוב לי בעצמו איזה דבר ואראה ממנו צורת אות. רבונו של עולם, כמה וכמה פעמים הנני פורש מהעבודה ובוכה בקרן זוית, שלא זכיתי ללמד בעצמי את בני תורה, ולחץ הלב גדול מאד, והמכתבים שאני מקבל ממך הם מלח על הפצעים. והיום בקש ממני ליב חזן, וגם גנגדיל בתו, שקורין לה כאן סאָפיא, נענעה בראשה בבקשה, שאלך אתם לשמוע את הזמרה ולראות איך שהיא מחוללת, אבל אני לא חפצתי, וליב חזן קרא לי עוד הפעם חסיד שוטה, וכמדומה לי שגם היא כועסת עלי, אבל יהיה מה שיהיה ואני בדרכי — דרך האמת — אלך, ולא אסור ממנה ימין ושמאל.

והשארי בחיים טובים, את והילד שלנו.

והנני

שמואל משה.

ולמען השם שיהיה הדבר בנוגע להבגדים בסוד, ולא יודע לשום בן אדם במחננו, כי אנה אוליך חרפתי וכו׳.

מכתב ד׳.

אל אשתי הצנועה מרת חנה תחיה.

זה כעשרה מכתבים, אשר לא הזכרתי את שם גנגדיל או סאָפיא וגם שם אביה ליב חזן לא עלה על שפתי, וגם עשיתי כחפצך, ושכרתי לי מעון מיוחד, אצל שוחט דפה, וימים רבים לא ראיתי את פניהם, ואת לא חדלת עוד מלחתות גחלים על ראשי, ומלזרות מלח על פצעי הגדולים. ומה לך ולגנגדיל או סאָפיא? חייך וחיי ראשי, וחיי בננו היקר שיחיה, וכך אזכה לביאתך אלי, שאני בעצמי הייתי באותו מעמד, כשבאה סאָפיא אל אביה להפאבריק, ונגש אליה האדון המשגיח על העבודה בעצמו, ויגש אליה כדרך האדונים ודבר אליה רכות משמן, אף שלא הבנתי מה שהוא מדבר, והושיט ידו לאחוז בסנטר שלה, ואני, איני יודע מה שהיה לי, נרתעתי לאחורי מפחד, אבל היא הכתה לו על היד והלכה לה ממנו בגאוה ובבוז ותחי נפשי. ובאמת, אשתי האהובה, הנני רואה בחוש, כי סאָפיא ילדה כשרה היא, ואת מוציאה לעז עליה, שהיא אומרת, חס ושלום, לצוד אותי כדג ועוד הבלים כאלה. — אבל איך שיהיה ואני נשבע לך בנקיטת חפץ שהנני

מתרחק ממנה בשבילך בתכלית הריחוק, ועל מאה דבורים הנני עונה לה פעם אחת בנענועים של הראש, ובאמונה שלי שחושדת בכשרים את וחטאת לאלהים, אבל כל זה היה בעיני כאין וכאפס, ולא יזכר ולא יפקד, לולא מעשה שהיה, והאמיני לי בהן צדקי, שבקשתי אז שתפצה הארץ את פיה ותבלעני חיים. פעם אחת בעמדי על עבודתי הרגשתי פתאם שלא טוב לי, וחשתי בראשי שאון גדול והמולה גדולה, והייתי נופל אחורנית לולא ליב חזן, שחש לעזרתי וקפץ אלי והחזיק בי. וכאשר שבתי לאיתני, כבר הייתי בביתי, ועמד דוקטור על מטתי, ואמר שזה הוא פייבער, בלשוננו פשוטה כמשמעה — קדחת, ושכבתי על ערש דוי עשרה ימים, וכל הזמן לא מש ליב חזן ממשכבי ואני מפרפר בין קור וחום — ועתה נודע לי, שכפעם בפעם באה גם גננדיל אל אביה, ובאותו המעמד באו מכתביך הגלוים אלי ואליהם, והם קראו אותם, כי אני הייתי בחום גדול, ושם נאמר שסאָפיא — אינני חפץ להעביר על שפתי את הזלזולים והדבות, שפלטה קולמסך מחמת קנאה. ומה אומר ומה אדבר, ואיך אשא פני כנגדם: והם בחליי הפכו את משכבי בלילות, והשקוני סמים ותרופה, וגם יין ישן הביאו לי — אך אני לא שתיתיו, מפני שהיה בודאי יין נסך — והיו מודדים, כמנהג המקום בכאן, את החום תחת אזרועי. ופעם אחת, כאשר עלה החום למעלה ראש, וחפצתי לקפוץ מן המטה ולהכות סביבי, לא משו ממטתי והחזיקו בי כל אותו הלילה מן הערב עד הבקר, כאשר העיד השוחט ואשתו, ולולא החסד שעשו עמדי, היית כיום הזה, חס ושלום, אלמנה, ואַת — בשעה שהיו הם מטפלים בי — כתבת ההבלים, ואוי לאותה בושה, ואוי לאותה כלמה. ואיני יודע איך תבואי עתה לאמריקא, ואיך תוכלי לראות פה חיים!

ומקוה אני, אשתי האהובה, שתשליכי את ההבלים אחרי גוך ומהיום והלאה לא תמררי את חיי במכתבים רעים. והנה כמה וכמה פעמים אינני ישן בלילה, וכמדומה לי, שאני יושב מרחוק על הספסל, ואת יושבת על השלחן, וכותבת אלי אגרת, ואת כותבת ומוחקת וכותבת, ואני רואה את המכתב, אבל איני רואה את האותיות בדיוק, והנני מצטער, שאיני יכול לקרוא מרחוק, והנה הנחת מידך את העט, והילד שלנו לוקח אותו, ועולה על ברכיך, וכותב בלבדו. — ואת רואה, אשתי האהובה, שאני שולח לך חמשה דולאַר מדי שבוע בשבוע, ושאני מסתפק במועט, אף כי אין לי עוד אך שלש כתנות, ואיני מעיז פני לבקש מסאָפיא שתקנה לי כתונת, כי אשת השוחט יולדת היא, ולא תעזוב את המטה, ומחר יהיה למז״ט הברית.

והנני בעלך

שמואל משה.

(נוסף לאורך הגליון):

ברגע הזה קבלתי ממך עוד מכתב. ועתה, זוגתי חנה, הנני אומר לך בפירוש, שאין זה כי אם שגעון, רחמנא ליצלן, ולא יאומן כי יסופר. כותבת את, שגם את יכולה לגדל שער ולדבר עם פריצים, ולצאת במחול ולזמר — ושתלכי ברגל אל הצדיק שלך ותמסרי פתקא, שישלח מיתה עלי ועל ליב חזן ובתו. ההשמעת לאזניך מה שכתבת? רבונו של עולם, מה זה היה לך? והנני יושב בשממון ותמהון, ואיני יודע מה לחשוב עוד. ועצתי אמונה לעזוב את הלשון הרע והקללות, כי לא תהיה תפארתך על הדרך הזאת, ובלי נדר ובלי מסקנא, אם לא תכתבי אלי שנית כאשה כשרה, שעושה רצון בעלה, לא אענה לך, ואשלח שליח מיוחד אחר הילד ואקחנו מאתך ואותך אשאיר שם... או אשליך את עצמי לתוך הים, או לתוך האש, או שאשתגע, ח״ו.

בעלך הנ״ל.

ג.

שני מכתבים

שקבלה האשה חנה מהקרובה שלה מלובלין ומאחיה.

מכתב א.

ידידתי, שארת בשרי, האשה הצנועה והחשובה מרת חנה תחיה.

רוח נבואה נזרקה בך, חנה שלי, שכתבת בפעם שניה, לפי שהמכתב הראשון שלך קבל הזולל־וסובא שלי והניחו בצלחת בגדו, ולא מסר לי את המכתב, לפי שאין בזכרונו כי אם האכילה והשתיה, רחמנא ליצלן. וכאשר בא מכתבך השני מיד עלה על דעתי לחפש בבגדיו, ויגעתי ומצאתי תאמין.

חנה שלי האהובה, בשעה הראשונה, כשקבלתי את מכתבך, דמיתי שהוכיתי בקורנס על ראשי, לא ידעתי נפשי מרוב צער ומהומה. אך תיכף ומיד שבתי ונחמתי, ואמרתי בלבי, כי לו חפץ בעלי המשוגע לנסוע לאמריקא, כי אז צויתי לקרוא לי כלי־זמר לנגן לפני, ועשיתי לי סעודת פורים או סעודת שלמה המלך בשעתו, כי הגעי בעצמך: כל הפרנסה שלי היא מן הזפת, ואיני צריכה, ח״ו, לעזרתו, וגם אינני סובלת את התנועות והעויות שלו, כשהוא בא אל החנות; לנשים אינו עונה ואינו לוקח ונותן מיד ליד, וכי יגיד לקונה זכר את המחיר, ושגה על החצי ואינו מבדיל בין מטבע לאסימון, בין כסף וסיגים ר״ל, וכשיקח את הנתר או את העט בידו הוא שוגה ומשגה גם אותי בחשבונותיו.

ומה שבעלך לא השאיר לך גט, לא אתפלא עליו, כי גם בעלי המשוגע, אף שאין לו גן־עדן בביתי, אינו חפץ לתת לי גט, ולמה לו לתת לי גט? האין לו דירה ומטה מוצעת, וכתונת לשבת, ובגד ליום טוב. ואכילה ושתיה בכל ימות השנה? וכמה פעמים התחננתי אליו בטוב שילך לו לאבדון, ואזנו ערלה משמוע. ואם אני מקללת אותו או זורקת איזה כלי בראשו — הוא הולך לקרן זוית ומעמיד שם פנים של טלה, עד שאחוס וארחם עליו ואתן לו לאכול ולשתות, וילך לו.

ומה שנוגע להמשפט שלך, דעי לך, אחותי חנה, שיש לי בכאן מליץ מפואר. כי ברוע מזלי, יש לי תמיד שפחות חצופות שאין כמוהן לרוע, וזוללות הן וסובאות, וגונבות כל מה שרואות; והן בורחות קודם הזמן, ומוסרות עוד אותי לדין, לשלם להן שכירות בעד כל השנה או הזמן, ובערכאות, בזמן הזה, אין הבדל בין שפחה ובעלת־הבית, ועלי לעמוד אתה בשורה אחת, ואסור לפצות פה ולהגיד לה איזה דבר, כי תיכף ומיד מכה השופט בפעמון ומצלצל ואחר כך הוא כותב קנס עד שלשה רובל, וע״כ איני הולכת עתה בעצמי אל השופט, ובחרתי לי מליץ מסוגל, שלשונו כחרב חדה, והוא מוציא לאור עולם את הדין כדבעי. והגיד לי בעצמו שכמה וכמה פעמים בקש השופט להושיבני בכלא על דבר תלישת שער או מתנת־יד ולא עלתה בידו, כי יש לו, להמליץ שלי, כל ספרי דינים שלהם, והוא בוחר למעני את הדינים היותר טובים, ופורש אותם כִשמלה לפני השופט, וזה יושב כאלם לא יפתח פיו, וברצון או באונס הוא לוקח את העט וכותב: פטור, פטור.

ותיכף ומיד אחר שקבלתי את מכתבך השני ומצאתי את הראשון בצלחת הבטלן שלי, הלכתי אל המליץ שלי, והוא קבל אותי בחדר לפנים מחדר, והושיבני לפניו על כסא מרבדים, וספרתי לו מהחל ועד כלה את כל העסק שלך, עם כל הפרטים והדקדוקים, והוא, אף שהיה המסדרון שלו מלא אנשים ונשים, עשה אזנו כאפרכסת, ושמע מה שספרתי, וטייל בחדרו ארוכות וקצרות ולבסוף נאנח, ואמר, שאמנם, על פי הדין של המלכות בכאן, הנשים יש להן דין גברים בנוגע להירושה, אבל מצד השני אין האשה יכולה לתבוע לדין בדיני ממונות בלא הרשאת בעלה; וכאשר אמרתי לו, שאת עגונה ושבעלך עזבך לנפשך ויכולה את לעשות מה שלבך חפץ, עמד כנגדי ונענע בראשו לרוחב, לאות שלא טוב הדבר; ותיכף ומיד הלך אל המלתחה שלו, ופתח אותה, ולקח ספר בידו, והתבונן בו, ואחרי כן הניח את הספר ההוא ולקח ספר אחר, וכה התבונן בספרים רבים ושונים, בקטנים וגדולים ויותר

גדולים, ואחד מהם היה עב, שלא אחטא בלשוני, כחזיר, וכפי הנראה מצא מה שבקש, ויקרא בשום לב, ואמר לי שבאם תעברנה חמש שנים מיום שברח בעלך, ותביאי תעודה מאת הואָיט, שלא נראה במחנכם במשך כל חמש השנים, הוא ימסור בשמך כתב בקשה אל הבי״ד, והבי״ד יתן לך כח הרשאה במקום הבעל. כל זה אמר לי בפרוש, ואני מוסרת לך דברים כהויתן, ונתתי לו רובל אחד, והתעקם בפניו, אך קבל; ואת אחותי חנה תשיבי לי את הרובל בחזרה, כי הזמנים רעים והזפת אינה פרנסה קלה...

והוא אשר דברתי, ואני אומרת תמיד, שהתורה הקדושה (ודיניהם לא כל שכן) מסרה אותנו בידי לא נוכל קום. גבר לא יצלח מגרש את אשתו כחפצו, בעצמו או ע״י שליח, ואשת חיל כמוני לא תוכל להפטר מבעלה הבטלן בשום אופן וצד! וכאשר הולכים שנינו לברית, נותנים לו בשר ודגים ואני שותה מים שחורים — ציקאריע בלע״ז. וכאשר ישב בסוכה, עלי לשלוח לו את המנה הטובה ולהשאיר לי עצמות. תעניתים וט׳ ימים יש לי כמוהו, אבל השמחת־תורה היא שלו, והוא הולך אל הרב ונותנים לו מי דבש ותפוח, וכדומה, וכל הגן־עדן שלי, שאהיה שם הדום רגלו של המשוגע, הוא ישב על הכסא ואני אהיה הדום רגליו. — ובעולם הזה הוא על כל פנים גבר־חלש והוא מתירא ממני, אבל מה שיהיה בגן־עדן, שאלו אותי בחרם; ובפרוש אומר לך שבאם ידחוף אותי ברגליו, השם יודע, מה שיצמח מזה.

ומצד השני אינני יודעת מה בצע לך בגט. כל הכלבים שוים זה לזה וכלם אינם שוים אף פרוטה אחת. הגעי בעצמך, אחותי מרים סבלה עשר שנים מבעלה, עד שהצליח בידה לקבל ממנו גט; ונתנה לו במחיר הגט את הכסף ואת המלבושים, הכל כאשר לכל; והלכה והיתה לאיש אחר, ויש לה עגל אחר לפטם אותו, והיא צועקת: גט, גט! ואינו שומע.

כללו של דבר, אחותי חנה, אמנו חוה חטאה ואיננה, ואנחנו סובלות את חטאיה, ונשא ונסבול לעולם ועד, כי מיד הבעל אין מנוס אפילו בקבר, ושפחות נחרפות אנחנו אפילו בעולם הבא. — כן היה, כן הוא, וכן יהיה עד ימות המשיח, ואולי גם אחרי כן, ועלינו לשאת את בשרנו בשנינו, כי נטל עלינו מאת הבורא יתברך.

ובטחי בה׳ והיי בריאה ושלמה ושכחי את הבעל, שיצא בודאי באמריקא לתרבות־רעה; כי כן הם עושים, ימח שמם, באמריקא. מתחלה הם כותבים מכתבים ושולחים מעות, ואח״כ משתמטים מזה ומזה, וכותבים ושולחים מעות פעם אחת בשנה ואח״כ ביובל, ושם אין להם צורך בנשיהם, כי שם נשים אחרות, רחמנא ליצלן, שלא אחטא בלשוני, ובלובלין בשוק היהודים אין בית

שאין שם עגונה. וטוב לך לשכחו לגמרי, וידמה לך שהנך אלמנה, חס ושלום, או גרושה, ותתעסקי בהבצלים שלך, והשם יתברך ישלח ברכה והצלחה במעשה ידך, ובכל אשר תפני תצליחי, כאות נפש קרובתך.

(החתימה מטושטשת)

ונא, למען השם, להחזיר לי בקרוב את הרובל כנ"ל, כי בעלי הזולל וסובא כבר יש לו תרעומות עלי, שהוצאתי את הרובל.

הנ"ל.

מכתב ב.

לאחותי הצנועה, הנגידה, החשובה מרת חנה תחיה.

אבשר בזה שכלנו, ברוך־השם. בריאים ושלמים. מלבד אשתי חוה תחיה, שהשעול שלה, רחמנא ליצלן, לא ירפה ממנה אף רגע וכל הבית מזדעזע כשיחזיק בה. ותיכף אחר החתונה תסע לווארשא. ורצוף בכאן בקשה על החתונה, ובבקשה ממך, אחותי חנה, שלא תבואי עלי בעקיפין עד אחר החתונה, ותבואי לשוש אתנו משוש; ותוכלי לבוא גם בלי מתנה, או שאמצא איזה דבר בביתי שאתן בשבילך מתנה; הלא אחותי את! — ומה שאת כותבת, שאין לך מלבושים, גם זה הבל, כי תשאלי לך בשם או בכאן איזה מלבוש. — ומה שאת כותבת שלא תוכלי להתנחם אחר מות הילד, זה הוא שלא כדין, ה' נתן וה' לקח! יהי שם ה' מבורך. ומה שאת יראה פן יודע לבעלך שמת הילד וינתק ח"ו הקשר שביניכם, האמיני לי, אחותי חנה, שזה הוא פחד שוא; כי אחת משתי אלה, או שאמת בפי המדברים, שיצא, ח"ו, לתרבות רעה, והוא יספיק בנכריות, ח"ו, ואז לא יועיל הבן החי ולא יזיק הבן המת; ואם — כאשר אני בטוח בו ובה' — כל זה הוא שקר וכזב, ובעלך המופלג הוא ירא שמים כדבעי למיהוי, הלא ימהר עתה ויקח אותך אחר כבוד במהרה בימינו לאמריקא, כי יהיה אך חצי ההוצאות בנסעך לבדך. ומה שלא קבלת ממנו מכתב ימים רבים, גם זה הבל ואין כאן שום חדוש. הלא הוא מעבר למדינת הים, ואומרים ששם נוהג לפעמים הרעש, וישנם נהרי דינור והררי אש בדרך, ואולי נהרג נושא המכתבים או שמא נטבעה האניה, וכדומה דברים שהם במציאות, כידוע — ושעל כן כל הנוסע לאמריקא הוא בעיני כמשוגע, כי באמת הזן ומפרנס לכל, עיניו צופיות בכל הארץ, ואם הוא רוצה, הוא נותן פרנסה גם בכאן. ובלי עזרת השם לא יבנה בית גם באמריקא ואין שפע, כידוע. ומצד האחר, איני רואה מה שאת נלהבת לנסוע לאמריקא; —

כפי שנודע לי בברור, אין יראת אלהים במקום ההוא, וליצני הדור אומרים, שהנוסעים לשם מקיאים את היהדות שלהם תיכף ומיד באניה, ואוכלים פת עכו"ם, ר"ל, ולובשים מלבוש נכרי, והנשים כלן מגדלות פרע, ואין צדיק אחד בכל אמריקא. וע"כ הדבר פשוט שהקדושה שם בתכלית החולשות, ר"ל, והטומאה תקיפה, והקלפה, ר"ל, היא הגברת, ולפתח חטאת רובץ, אם יבוא איש משלנו לשם יפול, ר"ל, ברשת; ויותר שהאדם גדול, גדולה הסכנה, והקלפה מתאזרת ביתר שאת ועוז ללכדו, ולהעבירו על דעתו ועל דעת קונו, ורבים חללים הפילה, הן על ידי מעות ועשירות, והן על ידי מטרוניות, וכדומה.

ועל כן שמעי אחותי בקולי, והשליכי אחרי גוך את כל המעשה, ואם את מוצאת את חית ידך בהבצלים, מה טוב ומה נעים, ואם ח"ו לא יספיק לך. יש לי עצה אחרת: כאשר תבואי להחתונה, אשתדל לעשות שלום בינך ובין אשתי חוה גיטל, והיא אשת חיל וטובת לב ותסלח לך באמת, וכאשר תסע חוה גיטל לווארשא, תשארי בביתי במקום בעלת־הבית, ואחרי כן כאשר תבוא חוה גיטל, תשארי גם כן, ויהיה בשבילך מקום אצלנו, ואחרי כי באת בצל קורתנו לא נרחיק אותך, ח"ו; ומה גם שבלי ספק תהיי לעזר לחוה גיטל, שלא תצטרך להחזיק שפחה; ואחר השנה, כשתסע בתי לאכול על שלחן חמיה, יתבצר מעמדך ביתר שאת. אך נא ונא, שלא תדע חוה גיטל מזה לא דבר ולא חצי דבר, ויהיה הכל כאילו נעשה במקרה ובהסח הדעת, והשם יתברך יהיה בעזרנו והכל יבוא על מקומו בשלום. ונחפז אני לכתוב, כל זמן שאשתי חוה בשוק, כי יצאה להשתדל בדבר הכלי־זמר והבדחן להחתונה, ואני אינני רוצה שתראה את האגרת ולא אגיד לה אפילו ששלחתי מכתב בקשה, וד"ל. וה' יתברך ינחם אבלים, וירחם עגונות, ויפרוש עליך סכת שלומו, אמן, כן יהי רצון. ובא לציון גואל.

אחותי חנה, בין שתשארי שם או תחליטי לבא לכאן, בואי נא להחתונה; כי החתונה תהיה אי"ה יפה מאד, ויש תקוה גדולה, שיבא גם הוא בכבודו ובעצמו על החתונה, ואז מי שלא יראה את החתונה, לא ראה חתונה מימיו.

והנני אחיך

מנחם מנדיל.

חוה גיטל באה מן השוק ובעצמה ובכבודה אמרה לי, שאכתוב לך בשמה, שאין לה עליך שום תרעומות, ויועצת היא שתמכרי את הבצלים,

ותעשי לך איזה מלבוש, – מתנה איננה מן הצורך, כנ״ל, – ותבואי איזו ימים קודם החתונה, כי המלאכה מרובה, ואם תאבי אח״כ לסחור בבצלים, תוכלי גם בכאן.

ראי כי אשה טובה היא וחכמה.

הנ״ל.

ד.

התחלת מכתב מאת האשה חנה אל בעלה.

מזל טוב לך, בעלי הכשר, מז״ט!

הנה תקשב אזנך ממני ישועות טובות ונחמות; ויתן ה׳ ואאזין גם ממך בשורות טובות, ישועות ונחמות; אמן, כן יהי רצון – הלא זווג אנחנו בעולם הזה ובעולם הבא.

וראשונה לך לדעת, בעלי הכשר, כי אחי מנחם מנדיל ואשתו חוה גיטל, שיחיו שניהם עד ביאת משיח, סלחו לי על כל עוונותי, והביאו אותי בשעה מוצלחת על החתונה של בתם – היא בת אחי – בילא סאשה תחיה. והחתונה היתה יפה מאד, ואשרי עין שראתה את החתונה, והיה בשר־עוף ובשר־שור, ודגים פשוטים ודגים ממולאים וכל מיני מטעמים, ויין שרף, ויין ענבים, הכל באשר לכל.

והכל היה טוב ויפה, כי אני בעצמי בשלתי את הבשר, מלאתי את הדגים והכינותי את המתוק, וערכתי את השלחנות, וקניתי מה שנצרך לקנות; כי לא להחתונה לבד באתי; אני באתי בעצת הקרובים היקרים שלי. אחרי שמכרתי את הבצלים וקניתי לי מלבוש, שבעת ימים קודם החתונה, וכיון שהיתה הכלה טרודה מאד בתכשיטיה ובגדיה, וחוה גיטל יש לה, בעונותינו הרבים, שעול וטחול, הייתי אני המחותנת קודם החתונה, וגם אחר החתונה; אבל בשעת החתונה הייתי עיפה ויגעה, וישבתי בקרן זוית חשכה במנוחה שלמה, שרציתי בה, ובכיתי מרוב נחת ושמחה, שעלה בידי להשיא את בת אחי, ולעשות לה חתונה יפה בעיני אלהים ואדם. וגם אחר החתונה לא גרשו אותי מביתם, חס ושלום. תיכף ומיד אחר החתונה נסעה גיסתי, תחיה, חוה גיטל מכאן ללובלין, ואח״כ לווארשא ותשאל ברופאים מרופאים שונים, ותסע גם למקום אחר לשתות מים לרפואה, ובכל משך הזמן הזה, כששה חדשים רצופים, הייתי אני בעלת־הבית, יזכרם אלוה לטובה, אבל

שפחה לא היתה ואני הייתי לבעלת־הבית, וזה היה טוב מאד לפי שלא היה לי פנאי לחשוב מחשבות וליפול, חס ושלום, במרה־שחורה או בכעס, כי השפע, ברוך השם, גדול. והבית מלא אורחים. אכרים ויהודים להבדיל, ושם הדגים הממולאים של גיסתי חוה גיטל תחיה הולך מסוף העולם ועד סופו, וכל היום יושבים ואוכלים ושותים.

ואם קרה לפעמים ששכחתי איזה דבר מפני הבהלה, או שנפלתי במחשבה, היתה בת אחי בילא סאשה תחיה המנצחת עלי ועל המלאכה, והכל בא על מקומו בשלום, ומרוב נחת, שהנני בעלת־הבית, זרקתי פעם אחת מגרוני טפת דם כחרדל ולא יותר, וראה מנחם מנדיל שיחיה וצוה להסתיר הדבר, ושיהיה בסוד סודות, לבל יודע לאורחים, שלא יאמרו שיש לי שחפת, ח"ו, ויצוו עלי לגרשני מן הבית, כי הוא תלוי בדעת אחרים, ובת אחי בילא סאשה היא חכמה מפוארת והבינה תוך כדי דבור שאין לי שחפת, אך שבלעתי נתח דג בסתר, שהיה עצם בנתח, ושהוא פוצע שם ומתיז דם, ותוך כדי דבור הכתה אותי על הכתף כדבעי שתצא העצם, אבל לא עלתה בידה, והעצם לא יצאה עד היום הזה. וכן עבר הזמן בשלום, עד ששבה גיסתי מרת חוה גיטל תחיה מדרכה, והיא בעזרת ה׳ בריאה ושלמה ומזהרת כאור החמה, והביאה חפצים יפים לעצמה ולבעלה ולבתה, ולי לא נתנה מתנות, כי לא שפחה אני ליתן לי מתנות, וגם שכירות אינני מקבלת, ואמרה כמה וכמה פעמים בפרוש, שאני הייתי בעלת־הבית, ועשיתי כאדם העושה בתוך שלו. וכשבאה חוה גיטל תחיה ושמעה, שבכל משך הזמן לא היה מנחם מנדיל אצל הצדיק שיחיה ספקה כף, ושלחה אותי תיכף ומיד לשכור לו עגלה, ועוד באותו היום נסע אחי מנחם מנדיל שיחיה אל הצדיק בשעה מוצלחת, ולמחרת היום יעצה לי חוה ניטל לאסוף את החפצים שלי, כי אחר שהיא בעצמה בעלת־הבית ובילא סאשה תעזור על ידה, אין צורך עוד בבעלת־הבית אחרת, והנני יכולה או לנסוע בחזרה, או להשאר בכאן ולעשות מה שלבי חפץ, אין אונס. ואנכי קדמתי שמירה לזכירה, וכיון שהיה ליל יפה, לנתי עוד באותו הלילה תחת כפת הרקיע.

הנך רואה, בעלי היקר והכשר, שטוב לי מאד, ואין צורך כלל לשלוח לי מעות, כאשר שלחת מקודם, וטוב שתתן את המעות לליב חזן, שיקנה לך ש"ס, או לבתו גננדיל, ותתפור לך כתנות; והזהר והזהר שתמוד את הכתנות לעיניה, ותראה שתהיינה על צד היותר טוב.

והנך רואה, בעלי הכשר והישר, שאינני חושדת עוד בכשרים, ומאמינה אני באמונה שלמה, שגננדיל בת ליב חזן לא גנבה ממני לא את הכף

ולא את הבעל; ואם אין לי לא כף ולא בעל, לא היא אשמה. וגם מאמינה אני באמונה שלמה, שחפץ הקב״ה לזכות את אמתו חנה, והזמין לבעלה שמואל משה תיכף ומיד באניה את ר׳ ליב חזן ובתו גננדיל למחיה לפניו; הכל באשר לכל, כמו שאמרת וכתבת. אך דבר אחד לא יהיה כדבריך, כי אם גם תכעוס עלי, לא תשלח עוד שליח מיוחד לקחת את הבן מכאן לאמריקא, יען כי הילד שלנו – בזכותך ובזכות אבותיך – מת זה כבר באסכרה ונקבר במקום שנקבר, וגם את הילד המת לא תוכל לקחת, יען כי אין לו שום מצבה וסימן בעולם, ולא ידע איש את קבורתו, וכיון שבעל זכרון נפלא אתה ואתה זוכר כל מה שדברתי וכל מה שעשיתי, אספר לך מעשה שהיה: מעשה שהיה ולא ידעתי מה לעשות עם ה„שאַל״ שלי, האלבוש אותו ואצא לקנות רפואה, או אתחוב אותו בחלל החלון, לבל יפול בעדו השלג, או אכסה בו את הילד הנחר, כי הקור גדול מאד – ופעמים רבות רצתי מהילד אל החלון ואל הפתח ובחזרה מן הפתח אל הילד והחלון... בלי ספק לא תשכח, בעלי הכשר, את הרגע הזה לעולם ועד. ובכן, בעלי הכשר, נפשי קשורה בנפשך ונפשך קשורה בנפשי, ונפש שנינו צרורה בנפש הילד שלנו, וכיון שהילד מת, יכולים למות גם אנחנו – אך מה תאמר גננדיל? ועתה אגיד לך את האמת, שעלה על דעתי לגדל פרע וללבוש כמנהג המקום באמריקא, ואתה יודע שקולי ערב ומתוק, ושהייתי מזמרת את כל התפלות בעל פה, ועתה כאשר הייתי אצל אחי מנחם מנדיל, שיחיה, שמעתי מפי השכורים גם שירים אחרים, ולמדתי אותם ג״כ בעל פה, ובלי ספק מזמרת אני כגננדיל ויודעת יותר ממנה בעל פה. ואתמול בלילה, כשלנתי תחת כפת הרקיע, באה אלי מלכת־שבא ולמדה אותי מחולות – והייתי מחוללת כל אותו הלילה עם הירח. ואם כן היה לך איפוא, שמואל משה, מקח־טעות, כי טובה אני לך מגננדיל, לפי שאני זוכרת היטב שהיו לה שני פלפלים, האחד על תנוך האוזן משמאל והשני על הלחי מימין והחוטם שלה נוטה אל הצד, ואני כידוע לך, כל בשרי טהור בלי שום פלפל, חס ושלום, – אבל אתה דמית, כי אך גננדיל יודעת פרק בשיר, ושאך היא תוכל לצאת כנגדך בערבי שבתות במחול, ושאך היא יכולה לגדל פרע. אבל אני לא אכעס על זה; יהי לך את אשר לך, לי די שיש לי קבר הבן, והנני הולכת לשם, ואבנה לי סוכה על הקבר ואשב שם, ובלילה אחר חצות עד שיקרא התרנגול אספר לו בחשאי ובנעימות מאביו שמואל משה ויהנה מאד, ואם תבא בעצמך או תשלח שליח לקחת את הילד אתקע צפרני בעיניכם, כי הילד הוא שלי ולא בנה של גננדיל – ימח שמה וזכרה אתך יחד – – – –

אמר המביא לבית הדפוס: המכתב הזה לא נגמר, ונמצא בין יתר המכתבים, שהעתקנו מהשפה המדוברת, בצרור הבגדים של האשה חנה שיצאה מדעתה.

